

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

Reliéfizace a parenteze v současných českých publicistických textech

(Reliefisation and Parenthesis in Current Czech Publicistic Texts)

Diplomová práce

Vedoucí práce:	PhDr. Ladislav Janovec, Ph. D.
Autorka:	Petra Paťchová (roz. Stoklasová) Pohoří 201, 518 01 Dobruška
Obor studia:	Učitelství pro střední školy český jazyk – výtvarná výchova
Typ studia:	prezenční
Rok dokončení práce:	2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Dále prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze diplomové práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne 28. 11. 2013

Upřímně děkuji svému školiteli, PhDr. Ladislavu Janovcovi, Ph. D., za odborné vedení práce, trpělivost a motivaci. Děkuji i své rodině za podporu a zázemí.

Obsah

ÚVOD	5
1 METODY A MATERIÁLY	8
2 KRITICKÁ REŠERŠE LITERATURY	10
2.1 Konstrukce bez syntaktického vztahu	10
2.1.1 Parenteze	10
2.1.1.1 Pojetí parenteze v monografii B. Rulíkové Parenteze v současné češtině	11
2.1.1.2 Pojetí parenteze u ostatních autorů z let 1969–2010	25
2.1.1.3 Závěrečné porovnání literatury o parentezi	30
2.1.2 Sporné případy	32
2.1.2.1 Obsahové věty uvozené zájmenným příslovcem JAK a spojkami ABY, -LI	32
2.1.2.2 Věty uvozené vztažnými výrazy COŽ, ČÍMŽ, PŘÍČEMŽ	34
2.2 Výrazy syntakticky začleněné	35
2.2.1 Syntaktické vztahy ve výpovědi	35
2.2.2 Syntaktické vztahy mezi výpověďmi v textu	39
2.3 Reliéfizace	44
2.4 Shrnutí teoretické části	47
3 VÝSLEDKY ANALÝZY PUBLICISTICKÝCH TEXTŮ	50
3.1 Výrazy připojené bez syntaktického vztahu	52
3.1.1 Parenteze	52
3.1.2 Textové orientátory	69
3.1.3 Graficky oddělené částice, příslovce a nevětné uvozovací výrazy	71
3.2 Syntakticky začleněné výrazy	73
3.2.1 Obsahové věty a věty tzv. komentující závislé	73
3.2.2 Reliéfizované výrazy ve výpovědi	75
3.2.2.1 Ve vztahu dominance – Větný člen	76
3.2.2.2 Ve vztahu zmnožení	84
3.2.2.3 Vedlejší věta (v rámci externích mezipropozičních vztahů – mezipropoziční obsahové závislosti)	93
3.2.3 Reliéfizace textu	96
3.2.3.1 Mezipropoziční vztahy externí – sémantická paralelnost propozic	96
3.2.3.2 Vztažení propozice k nominálnímu výrazu	101
4 ZÁVĚR	103
POUŽITÁ LITERATURA:	106

ÚVOD

Impulzem pro sepsání této diplomové práce byly závěry vyplývající z bakalářské práce obhájené v červnu roku 2009 *Vsuvka v dnešních českých publicistických textech* (Stoklasová, 2009), která vycházela z monografie *Parenteze v současné češtině* Blaženy Rulíkové z roku 1973 (Rulíková, 1973). V bakalářské práci jsme se zaměřili výhradně na publicistický styl zejména proto, že v odborných pracích z 80. a 90. let je vsuvka popisovaná pro tento styl jako charakteristický jazykový jev, setkáváme se i s termínem *parenteze specificky publicistické* (Chloupek, 1990).

Předpoklady o proměně tohoto jazykového jevu za téměř čtyřicet let od sepsání výše uvedené monografie byly z velké části potvrzeny studiem pozdějších odborných prací, které se o vsuvce alespoň zmiňovaly, a podrobnou analýzou vybraných periodik z let 2007–2009. Domněnku stále utvrzuje i proměna mediálního světa z hlediska technologického vývoje a možností, které současnému člověku nabízí. Rychlost sdělovacích prostředků a téměř neomezená dostupnost informací bezpochyby vytvářejí silný tlak na zprostředkovatele a následně ovlivňují kvalitu produkovaného textu.

Bohumila Junková v podrobném přehledu v publikaci *Jazyková dynamika současné publicistiky* (2010) uvádí, že publicistický styl je – zejména od svého vymezení na liblické konferenci v roce 1954 – popisován jednak komplexně jako samostatný funkční styl ve stylistikách (Šmilauer, 1969; Bečka, 1992; Čechová 1992, 2003 ad.), jednak je v odborných člancích a dílčích studiích analyzován z hlediska jednotlivých jazykových rovin (např. v časopisech *Naše řeč* a *Slovo a slovesnost*). Nejčastěji se však analyzuje charakter publicistických textů vzhledem k výběru výrazových prostředků slovtvorných a lexikálních.

Jedním z hlavních charakteristických rysů vsuvky podle B. Rulíkové je umístění druhotného sdělení vložením do základové větné struktury. Z analýzy nasbíraného materiálu vyplynulo potvrzení, že se stále jedná o využívaný prostředek stylové aktualizace textu.

V bakalářské práci jsme došli k těmto závěrům. Z hlediska obsahové náplně se nejčastěji v současných publicistických textech vyskytují autorské komentující poznámky a doplňující sdělení věcně obsahová. Autorské komentující poznámky se většinou týkají modální stránky výpovědi, kdy se odkazuje na zdroj uvedených informací, a to jak na text, tak na konkrétního autora. Tyto komentáře jsou často odosobněné, což znamená, že se v textech místo užití

první osoby, objevují predikativní konstrukce, jako například *jak známo, jak vidno, říká se* apod. Tato forma komentáře, jak se domníváme, má za cíl podtrhnout objektivitu předkládaných informací. Doplnující sdělení věcně obsahová využívají autoři zejména ke vkládání různých zpřesnění a ke konkretizaci sdělení z hlavní výpovědi. K hlavnímu sdělení pak dodávají přesné číselné údaje či informace o zařazení toho konkrétního jevu k příslušné skupině. Podle charakteru konkrétního textu se jedná například o uvedení letopočtu, zařazení k politické straně či uvedení jména herce vedle jména filmové či divadelní role apod.

Způsob připojení je určen zvoleným typem parenteze. Nejfrekventovanější však v obou výše uvedených případech bylo připojení navazováním prostřednictvím příslovce *jak* a spojení intenční, a to zejména v případech sdělení věcně obsahového.

Graficky je parenteze oddělena celkem rovnoměrně všemi třemi způsoby uváděnými v odborné literatuře, tedy jak čárkami, které implikují těsnější spojení s bázovou výpovědí a mají slabší přetínající charakter, tak závorkami a pomlčkami, u nichž je výše uvedená charakteristika naopak mnohem výraznější.

Hlavním problémem, se kterým jsme se setkali už při zpracovávání bakalářské práce, je nejednotnost názorových pojetí parenteze. Rozdílnost přístupů se projevuje už v tak základním vymezení, jakým je poloha parenteze ve struktuře základové výpovědi. Jedná se v podstatě o tři možnosti, a to antepozici, interpozici a postpozici. O konkrétních přístupech jednotlivých autorů pojednáme v kapitole 2.1.1.2 Pojetí parenteze u ostatních autorů z let 1969–2010.

S touto názorovou roztržičností souvisí i výsledky předchozího výzkumu. Vedle četného výskytu *parenteze specificky publicistické*, která se užívá jako prostředek umožňující umístit do hlavní sdělné linie výpovědi i sdělení druhotná, se ve zkoumaných textech nacházely útvary svou formou parentezi velmi blízké, avšak nesplňující všechna kritéria vymezená v charakteristice vsuvky B. Rulíkovou (1973). Konkrétně se jedná o umístění vložením do již započaté výpovědi a přerušení její syntaktické návaznosti. V práci o parentezi (Stoklasová, 2009) jsou označeny tyto jazykové jevy, které nesplňují všechna kritéria pro označení parenteze, jako *koncové případy*, tedy sdělení volně připojená za základní výpověď (Mluvnice češtiny 3, 1987). Tyto jevy byly již v bakalářské práci (Stoklasová, 2009) označeny jako hraniční. Kromě výše zmíněné Mluvnice češtiny 3 chybí literatura, která by se tímto jevem blíže zabývala, a to jak z hlediska terminologického, tak syntaktického či stylového.

Při výběru tématu diplomové práce bylo rozhodující zjištění, že členění pomocí inter-

punkčních znaků je pro současné publicistické texty jedním z nejvýraznějších charakteristických rysů. Hlavním cílem je zjistit, jaký je vztah mezi vloženou (parentetickou, vsunutou) výpovědí a výpovědí volně připojenou za základní výpověď, a zaujmout jasný postoj k terminologii této problematiky. Dále nás zajímá, v jakém vzájemném vztahu jsou základní výpovědi a výpovědi k nim volně připojené nebo do nich vložené (tedy syntakticky nezačleněné) a jestli se vždy jedná o sdělení z jiné, vedlejší promluvové linie. Vedle syntaktického hlediska se zabýváme i hlediskem komunikačně-pragmatickým a usilujeme o zjištění příčin tohoto současného jevu.

Vycházíme z tradiční charakteristiky publicistických textů týkající se přenosu informací s ohledem na adresáta, ze které vyplývají určité požadavky na formální i obsahovou podobu publicistických textů. Máme tím na mysli přehlednost a jasnost vyjádření myšlenek autora a s tím úzce spojenou možnost rychlého čtení publicistických textů, samozřejmě s ohledem na charakter daného textu a cílového adresáta (Havránek, 1950, 1982).

Tuto práci dělíme do čtyř hlavních kapitol. První kapitola seznamuje čtenáře s procesem sběru dat a s materiálem, který sloužil jako podklad pro výzkum, a stručně popisuje způsob zpracování nasbíraných dat. Druhá kapitola představuje teoretický základ práce. Podáváme zde kritickou rešerši dostupné odborné literatury především českých autorů, hledáme shody, ale i rozdíly v jednotlivých pojetích a snažíme se o sjednocení v oblasti terminologie, určujících kritérií a kategorizace. Ve třetí kapitole uvádíme výsledky výzkumu podle kritérií, která vyplynula ze studia odborné literatury, a dále na tato zjištění uplatňujeme stylisticko-pragmatické hledisko. Snažíme se o podrobnou klasifikaci vybraných jevů ze syntaktického hlediska, zmapovat jejich výskyt a identifikovat motivaci jejich užívání.

Poslední kapitola přináší zhodnocení daného výzkumu, poukazuje na výjimky a poskytuje návrhy na další možné teoretické i praktické využití výsledků.

1 METODY A MATERIÁLY

K uskutečnění výzkumu bylo nutné nasbírat dostatečné množství materiálu, na kterém bychom dokázali pravidelné a opakované členění větných konstrukcí v publicistických textech prostřednictvím pomlček, závorek, dvojteček a ve speciálních případech i čárek. Pro tyto účely jsme si již při zpracovávání bakalářské práce vybrali *nezávislý kritický čtrnáctideník*¹ A2, *moderní názorový časopis Respekt*² a Mladou frontu Dnes, *nejčtenější seriózní deník*³. Pro potřeby této práce jsme rozšířili rejstřík periodik o *svobodomyšlný týdeník*⁴ Reflex, *společenský a reportážní časopis*⁵ Instinkt a internetové zpravodajské servery sport.cz, novinky.cz, idnes.cz a aktualne.cz.

Periodika jsme volili různorodá zejména proto, aby poskytla co nejrozmanitější nabídku publicistických útvarů zpravodajského, analytického a beletristického žánru. Nebylo naším cílem analyzovat jednotlivá periodika z hlediska četnosti výskytu vybraného jazykového jevu.

Pro sběr materiálu s vybranými jazykovými jevy, které jsou v odborné literatuře popsány spíše okrajově, jsme zvolili neautomatizovaný způsob excerptce. Při práci s korpusem by naše vyhledávání bylo omezené na zadávání konkrétních slov či slovních spojení, což je v případě zvoleného tématu nedostačující. Zaměřujeme se na členění větných konstrukcí prostřednictvím interpunkčních znaků, jako jsou závorky, pomlčky, dvojtečka a v některých případech i čárka, a pracujeme s předpokladem, že obsahová náplň volně připojených či vložených výrazů je vysoce variabilní. Zadáváním konkrétního slova či slovního spojení bychom dosáhli vyhledání omezeného počtu takovýchto jevů a domníváme se, že by se jednalo spíše o zkreslující než průkazný vzorek. Dalším důvodem je fakt, že bychom se s největší pravděpodobností inspirovali nejčastějšími slovy či slovními spojeními uvedenými v dostupné literatuře, což by mělo za následek další zkreslení výsledků, a nikoliv nové informace v nejvyšší možné míře.

1

O nás. [online], [citováno 13. 4. 2013]. Dostupné na internetu: <http://www.advojka.cz/informace/o-nas>

² Kdo jsme. [online], [citováno 13. 4. 2013]. Dostupné na internetu: <http://respekt.ihned.cz/o-respektu/>

³ Stojí za to nás číst. [online], [citováno 13. 4. 2013]. Dostupné na internetu: <http://epaper.mfdnes.cz/o-mf-dnes>

⁴ O Reflexu. [online], [citováno 13. 4. 2013]. Dostupné na internetu: <http://www.reflex.cz/clanek/system-o-reflexu/36388/o-reflexu.html>

⁵ Časopis Instinkt. [online], [citováno 13. 4. 2013]. Dostupné na internetu: <http://www.periodik.cz/predplatne/casopis.php?akce=titul&titul=100234>

Při čtení publicistických textů jsme se začílili na vyhledávání výpovědí z hlediska grafického a obsahového/tematického. Grafické ozvláštnění umožnilo vyhledat výpovědi, které obsahovaly pomlčku/y, dvojtečku či závorky, ale i jejich kombinaci. Na obsahovou stránku výpovědi jsme se zaměřili při vyhledávání sdělení volně připojených či vložených, oddělených „pouze“ čárkou.

Takto nasbíraný materiál jsme dále třídili podle zvolených kritérií. Prvním takovým měřítkem bylo, jedná-li se o složku syntakticky začleněnou, či o výrazy bez syntaktického začlenění. V prvním případě jsme pak výpovědi rozdělovali do skupin podle konkrétních syntaktických vztahů a také podle přítomnosti či absence spojovacího výrazu. Výrazy bez syntaktického začlenění jsme rovněž dále hodnotili, a to z hlediska umístění, obsahové náplně a způsobu připojení k základové větné struktuře. Jako samostatnou jednotku jsme vyčlenili paren-tezi.

Dále jsme zjišťovali, ve kterých případech využívají autoři publicistických textů vybrané interpunkční znaky nejčastěji, pokusili jsme se určit, jaký dopad má jejich užívání na koherenci a akceptabilitu textu, a odhalit motivaci k jejich užívání.

Pečlivé analýze jsme podrobili útvary všech tří žánrů, které jsou pro publicistický styl charakteristické. Ve zpravodajském žánru to jsou především zprávy, rozšířené zprávy a publicistický referát. Z analytických žánrů zkoumáme útvary jako editorial/úvodník, glosa, novinářský posudek, recenze. Beletristický žánr zastupují črty a publicistické reportáže. Do výzkumu naopak nezačleňujeme veškeré texty přeložené z cizích jazyků, rozhovory, shrnující rubriky psané „jednou větou“ („Ovšem“, „Odjinud“ a „Zkrátka“ v A2, „Minulý týden“ v Respektu apod.) a zveřejňované dopisy, reakce a reportáže od čtenářů. Vynecháváme pochopitelně i ukázky textů uměleckých a inzertní texty napodobující formu publicistického stylu.

Vzhledem k předpokládanému rozsahu této diplomové práce a charakteru výzkumu, který je zaměřený na grafické prostředky členění větných konstrukcí a celkové struktury textu, analyzujeme pouze psané publicistické texty, nikoliv publicistické texty mluvené. Domníváme se ale, že i mluvené texty jsou obdobně jako ty psané hojně členěné zvukovými prostředky, jako je oddělení pauzami vložené výpovědi z obou stran, hlubší tón hlasu a rovná melodie. Na základě této hypotézy tedy soudíme, že i oblast mluvené publicistiky by vyžadovala samostatný výzkum přinejmenším stejného rozsahu, jako je ten náš stávající.

2 KRITICKÁ REŠERŠE LITERATURY

Aby byla teoretická část zpracována přehledně a efektivně, je nejprve nutné provést základní kategorizaci větných konstrukcí, které jsou členěny prostřednictvím pomlček, dvojtečky, závorek a ve speciálních případech čárkami. Excerpta prokázala dva případy takto členěných větných konstrukcí. Jedná se o konstrukce přiřčené na základě nějakého syntaktického vztahu a o konstrukce bez syntaktického vztahu, připojené volně na základě obsahové či tematické souvislosti. Vzhledem k tomu, že vycházíme z práce pojednávající o parentezi, přistupujeme k stávajícímu výkladu od konstrukcí bez syntaktického vztahu.

2.1 Konstrukce bez syntaktického vztahu

2.1.1 Parenteze

Jak jsme již naznačili v úvodu práce, pohledy na vymezení parenteze a dalších volně připojených a vložených výrazů k základové výpovědi jsou značně nejednotné. Tato nejednoznačnost pochází v první řadě z faktu, že různí lingvisté přistupují k této problematice z různých hledisek. Už ve třicátých letech E. Schwyzer v publikaci *Die Parenthese im engern und im weitern Sinne* (1939, volně přeloženo Parenteze v užším a širším pojetí) přináší výklad tohoto jevu a považuje jej za prostředek, který se nachází mezi stylem a syntaxí (Rulíková, 1973).

Při výkladu teorie parenteze se může jako dominující uplatňovat hledisko syntaktické a stylistické. Nověji se také vychází z teorie promluvy / textové syntaxe.

Prvním z nich je výklad parenteze na základě kritérií spíše *formálních*, kdy jsou zohledněna specifika vyplývající z konkrétní pozice sdělení z vedlejší promluvové linie a způsobu jeho připojení. Upřednostňuje se tedy stránka syntaktické specifičnosti. Jako druhý se jeví přístup *funkční*, a to v případě, přihlížíme-li při výkladu nesouvětně připojených vět *k osobitému podílu na obsahové struktuře textu* (Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 678). To znamená, že se důraz klade na obsahovou a komunikační stránku textu a parenteze je chápána jako prostředek umožňující vložit do základní výpovědi sdělení z jiné tematické roviny. Další možný přístup je *komunikativně-pragmatický*. Poukazuje na vedlejší komunikační funkci a prostředky hierarchizace textu, kdy parenteze vyjadřuje méně důležité, dodatkové sdělení.

2.1.1.1 Pojetí parenteze v monografii B. Rulíkové Parenteze v současné češtině

B. Rulíková (1973) definuje parentezi jako výpověď vloženou bez syntaktického začlenění a specifikuje charakteristické rysy parentetických výpovědí. Vymezuje parentezi vůči větě vedlejší vložené, zdůrazňuje její syntaktickou nezačleněnost a jako jeden ze základních rysů uvádí skutečnost, že vsunutím vedlejšího sdělení do struktury základního sdělení dochází k přerušení syntaktické návaznosti započaté výpovědi⁶. Zohledňuje tedy umístění daného jevu a uvádí, že *jako parentetické je vhodné chápat výpovědi bez syntaktického začlenění jen v pozici vložené* (Rulíková 1973, s. 35). Tak činí zejména proto, aby nedocházelo k nedůslednosti pojetí, kdy v jednom případě budeme hodnotit jazykový jev na základě umístění a formy a ve druhém podle obsahové stránky.

Následující shrnutí o významu a jednotlivých typech parenteze vychází z naší starší práce Vsuvka v dnešních publicistických textech (Stoklasová, 2009). Obsah je shodný, formu případně upravujeme podle stávajících potřeb.

Parentetická výpověď se vyznačuje tím, že se jedná o sdělení z vedlejší promluvové linie. Autor tak vkládá do základní promluvové linie sdělení, které nepřímou anebo velmi volně souvisí s obsahem základní výpovědi. Vsouvá myšlenku z jiné tematické roviny do tématu již realizovaného, a vytváří tak prostor pro doplnění, dodatek, vyjádření vlastního postoje apod. Parentetická výpověď tedy přetíná hlavní myšlenku základní výpovědi (př. *Dvě dívky v přiléhavých kalhotách (čeho si člověk nevšimne!) nalévají pivo.* – Rulíková, 1973, s. 37). Jak uvádí B. Rulíková ve složené výpovědi (souvětí) nevnímáme samotné přerušení výpovědi tak intenzivně, jako je tomu ve větě jednoduché. Parentetická výpověď může být umístěna do souvětí spojeného podřadně (př. *Když dědeček tovaryšil v Praze – také Národní divadlo stavěl – bydlil se studenty z průmyslovky.*), ale i do souřadně spojeného celku (př. *Autor sice komponuje tyto osudy v celek – a tato cílevědomá, umělá skladba je až příliš zjevná –, ale zobecnění smyslu těchto osudů neprovádí sám.* – Rulíková, 1973, s. 36).

Parentetická výpověď může mít podobu větnou i nevětnou, může se jednat o jedno vložené slovo, ale i celou větu. Dále může dojít i k vložení celého souvětí (př. *Kravín stál druhým rokem a kravačky (také jim říkali chlívačky a nikdo to nemyslel urážlivě a ony to tak nebraly) volaly na dobytek stále ještě jmény majitelů.*) a výpověď zde může být rozložena a jed-

---

⁶ B. Rulíková označuje tento rys parentetických výpovědí jako „přetínající charakter vložení“ (RULÍKOVÁ 1974, s. 25).

notlivé části volně připojeny (př. *Ano, četl jsem takovou knihu – já si dycky na čtení vzdělanejších knih potrpěl – jmenovala se – počkejte – jo – už to mám K neznámejm břehům se jmenovala – a tam stálo...* – Rulíková, 1973, s. 31).

a. Význam parenteze

Parenteze svým charakterem a formou umožňuje autorovi umístit do započatého sdělení informace, které se základní výpovědí s různou intenzitou souvisí. Takto vložená složka může základní výpověď doplňovat, konkretizovat, komentovat nebo uvozovat. Poskytuje autorovi prostor k uvedení bližších informací o textu, jako je například udání zdroje, konkrétního autora apod. (např. *jak píše XY, jak říká XY, jak se dočteme v deníku X* apod.). Parenteze se ale využívá i k vyjádření obecného postoje, autor dané informace předkládá jako veřejně uznávaný fakt (*jak je známo, jak se říká, jak říká staré české přísloví, jak všichni víme, jak výstižně lidově říkáme ad.*).

Dále se parenteze užívá k vložení autorského komentáře. Oproti mluvené řeči umožňuje psaný text takto vložené komentáře dopředu pečlivě promyslet a vyjádřit tak nejjemnější významové rozdíly. Autor komentuje buď obsah základní výpovědi, nebo její formu. Nejčastěji poukazuje na zvolený výraz, se kterým je či není spokojen nebo který má potřebu nějak omluvit, vysvětlit, upřesnit jeho konkrétní zamýšlený význam.

Parenteze je jedním z možných způsobů, jak text zpestřit, doplnit a konkretizovat, subjektivizovat nebo vysvětlit méně jasné formulace či celkově dokreslit komunikační atmosféru.

b. Třídění parenteze a její výskyt v publicistických textech z let 2007–2009

B. Rulíková (1973) třídí parenteze ze čtyř hledisek, a to podle způsobu připojení, obsahové souvislosti, obsahové náplně a podle umístění. Uvádíme zde stručné charakteristiky jednotlivých typů a k nim ukázky a shrnutí četnosti užívání v současných publicistických textech.

Třídění i příklady uvádíme tak, jak tomu bylo v pracích, ze kterých čerpáme, a to Parenteze v současné češtině (Rulíková, 1973) a Vsuvka v dnešních publicistických textech (Stoklasová, 2009) i přesto, že aktuální výzkum a odborná literatura se v některých případech svým pojetím liší. Tyto nesrovnalosti probereme v kapitole následující.

I. Způsob připojení parenteze

B. Rulíková vymezuje tři možné způsoby připojení parenteze k základní výpovědi, a to navazování, intenční spojení a volnou determinaci. V současných publicistických textech se nacházejí všechny tři typy, nejčastěji se však vzhledem k frekventovanějšímu výskytu autor-
ských komentujících poznámek, o kterých bude pojednáno níže, užívá spojení navazováním.

U **navazování** se využívají tzv. navazovací prostředky, tedy lexikální výrazy vyjadřující vztah mezi parentezí a bázovou výpovědí. Tento vztah může být navázán k jednomu slovu, části nebo celé výpovědi. Navazovací prostředky dále signalizují, zda se vložená výpověď týká obsahové stránky základní výpovědi či způsobu vyjádření, dále pak, jestli vypovídá o totožném, podobném nebo jinak souvisejícím sdělení. Navazování se vyjadřuje například zopakováním slova, užitím jiného plnovýznamového výrazu nebo zastoupením slova, na které se navazuje, osobním zájmenem. Dále k tomuto účelu slouží i odkazovací výrazy jako zájmena a zájmenná příslovce ukazovací (*ten, ta, tehdy, přitom, tak* apod.) nebo vztažná varianta odkazovacích zájmenných slov (*což, jak*).

V excerpovaném materiálu se vyskytovaly parenteze vztahující se k **předcházejícímu slovu**. Tyto parenteze se především týkají výrazové stránky výpovědi (př. *Tak se třeba vyskytl případ, kdy mediální analytička (to je správný název její role coby odbornice), která mluvila v televizním rozhovoru o generickém maskulinu v češtině, byla v titulku „zarámována“ jako feministka. Jsou tu taky Heuriger (to slovo znamená „letošní“: myslí se tím jak víno, tak lokál), třeba v Grinzingu, kde je v každém domku vinný šenk.*).

Dále se navazování vyskytuje u parentetických výpovědí vztahujících se k **celé výpovědi**. Zde k navazování dochází zejména nahrazením slov zájmeny (př. *Význam těch mužů a žen není v počtu (koneckonců je jich jen pár stovek), ale v tom, co symbolizují.*). Podstatou takového navazování je odkazování, které probíhá za užití odkazovacích zájmen nebo zájmenných příslovcí. Ta mohou vyjadřovat i významové vztahy mezi parentetickou a základní výpovědí. Podle souvislosti, kterou naznačují, se vydělují různé typy odkazovacích slov. Ta vyjadřují např. průvodnost nebo současnost (*tehdy, přitom, stále* aj.; př. *Zdá se, že byl – a snad stále je – upřímně přesvědčen, že protivirové léky jsou toxické.*). Dále se vyskytují typy odkazující na základní výpověď jako na obsahové vyjádření podmětu nebo předmětu parentetické výpovědi. V tomto případě se jako spojovací výraz nejčastěji využívá **což** (př. *První číslo třetího ročníku A2 (což je laskavá optická pravda; A2 vychází od října 2005) věnujeme mj. vztahu jazyka a moci totalitní či po totalitě šilhající. Pro čtenáře-mladšího mládežníka (což je pravděpodobná cílová skupina) jsou srozumitelné.*). Časté jsou i parenteze determinující základní

sdělení vyjádřením shody (*tak, jak*), omezení (*aspoň tak, aspoň jak*).

Nejčastějším prostředkem **odkazování** je ukazovací zájmeno **to**, které v parentetické výpovědi zastupuje podmět nebo předmět (př. *Obávám se (**to není šotek**), že Barack Obama záhy pochopí, že musí brát výlevy evropské lásky s velkou rezervou. Fotografie (**ty přinesl deník Šíp, který o případu jako první informoval**) jsou však přesvědčivé.*)

Dalším, a v současné době často užívaným prostředkem, je uvozovací výraz **což**, který se vyskytuje u dvou výpovědí volnějšího charakteru, dodatečně spjatých. Autor tak vyjadřuje především hodnocení hlavního sdělení (př. *Hlídá nás totiž přes 42 tisíc státních policistů (**což je nejvíce policistů na počet obyvatel v Evropě**), přes sedm tisíc strážníků městské a obecní policie, tisíce příslušníků tajných služeb (přesná čísla jsou utajována) a přes padesát tisíc příslušníků soukromých bezpečnostních agentur.*)

Což se také využívá k dodatkovému uvozovacímu připojení výpovědi k samostatně pojatému obsahovému sdělení (př. *Kvalitní analýza organizovaného zločinu a jeho prorůstání do státní správy – **což detektivové sami popisují v úvodu jako jeho nejnebezpečnější tvář** – se úplně pomíjí. Pro čtenáře-mladšího mládežníka (**což je pravděpodobná cílová skupina**) jsou srozumitelné. Kdyby vývoj na Novém Zélandu probíhal nerušeně – **což se díky lidmi přivezeným savcům nestane** – došlo by podle Attenborougha zřejmě k návratu do původního stavu a potomci novozélandských netopýrů by vypadali opět jako jejich dávní předkové.*). Spojení s *což* je plynulejší a těsnější než s *to*, připomíná hypotaxi, také podtrhuje druhořadost sdělení.

Nejfrekventovanějším uvozovacím prostředkem je zájmenné příslovce **jak**, které se využívá především k vyjádření významového vztahu, a to prostřednictvím shody (př. *Jestliže v první půli devadesátých let kritizoval snahu o kontrolu televize, v jejich druhé polovině pokládal za důležité především upozornit na to, že (**jak se píše v první, v Salonu vydané verzi eseje Postmodernismus**) „Nova je také vrchnost“. Děti ve školách jsou ne snad mučeny, **jak psal jasnozřivě Ladislav Klíma**, ale strašeny a souženy výčitkami svědomí.*)

Zájmenným příslovcem *jak* se připojují parenteze obsahující sloveso, které se týká modální stránky základní výpovědi (*jak jsem přesvědčen, jak jsem zjistil, jak je mi známo*). Ovšem toto vyjádření modální stránky se v první osobě (ať už singuláru, nebo plurálu) vyskytuje zřídka (př. *Nicméně čtenář Respektu, **jak doufám**, je člověk odolný proti telecímu optimismu, neboť věří v sílu poznání jakkoli zneklidňujícího. Finanční systém, tento mozek ekonomiky, se nám minulý týden hroutil před očima do chaosu, jinak řečeno ďábelským tempem v něm rostla entropie, **a jak víme**, nárůst entropie je ve vesmíru nevratný a končí jeho tepelnou*

smrtí. Ale i „starým“ českým pravopisem, neboť s povrchu dolů, **jak jsme se to učili**, a též překladem Zdenky Psůtkové s obraty jako „řeka bez úmlku šuměla“ či „plnovodná Visla se zástupem rákosí na březích“). Zájmené příslovce *jak* se objevuje i ve spojení se slovesy mluvení (*jak jsem již řekl, jak to výslovně prohlásil*). V takovýchto případech pak parentetická výpověď odkazuje na modální stránku hlavního sdělení a současně komentuje užitý výraz (př. *Všichni se akce účastnili už poněkolikáté, a jak řekl Ruml, snad naposledy. Pokud opravdu dodrží slovo, pak se možná dozvíme, proč bývalí zpravodajci – jak tvrdí BIS – vyrábějí na zakázku kompromitující dokumenty a zda je kdysi dokonce vyráběli na politickou objednávku ještě jako pracovníci tajných služeb. Zveřejňovat informace o činnosti StB neboli, jak se říká, poznávat minulost je nutné a správné. A britský princ Charles prohlásil, že sní o světě bez restaurací McDonald's, což, předpovězme, se mu nevyplní, neboť (jak mu nemilosrdně vzkázal mluvčí společnosti) s hamburgerem byl přistižen i jeho syn princ Harry. Jenže, jak praví jedno staré klišé, „bezpečnost je nedělitelná“: může ji zajistit jen bezchybně fungující, a tedy plně vládnoucí moc.*). Vyskytují se i parenteze s jinými slovesy, například *být, stát se, učinit*, která vyjadřují hodnocení obvyklosti, častosti a jiné hodnotící charakteristiky související s modalitou hlavní výpovědi (*jak to tak bývá, jak se stalo nejednou, jak je zvykem*; př. *Zatímco Laura Bushová bude mít zvláštní program (jak je to obvyklé při podobných návštěvách), její manžel se sejde s prezidentem Václavem Klausem, premiérem Mirkem Topolánkem a předsedou nejsilnější opoziční strany Jiřím Paroubkem., V jeho obci nevlastní elektrárny soukromá firma, jak je to dnes běžné jinde, ale elektrárny jsou přímo majetkem obce.*).

Parentetické výpovědi se slovesy volního postoje subjektu – s přáním, příkazem, očekáváním (*jak jsem si přál, jak se dalo očekávat*) se v nasbíraném materiálu nevyskytují.

Pravidelně se ale vyskytují ustálené polopredikativní konstrukce vyjadřující modalitu hlavního sdělení bez odkazovacího zájmena *to*. Jedná se o jednočlenné věty s významem nějakého obecně známého jevu. Tyto výpovědi navozují dojem, že je sdělení tak jasné a důvěryhodné, že není ani potřeba ho dokládat nějakým důkazem či uvedením pramene. Navíc je patrný odstup autora užitím právě věty jednočlenné, bez autorovy účasti (př. *Fotografie čínských sportovců, tabulky s přehledy o počtu medailí získaných reprezentanty jednotlivých zemí (nejvíc zlatých patří, jak známo, čínským borcům) i tematické seriály k jednotlivým událostem her nás nenechají na pochybách, co zajímá ne-li všechny čínské občany, tak jistě všechny čínské novináře. Tato obhajoba, jak vidno, není příliš přesvědčivá: když se nedalo psát jinak, pořád se ještě nemuselo psát vůbec.*)

Spíše než *tak*, popř. *aspoň tak* se vyskytuje spojení ***tak jako***, které stejně jako zájmené příslovce *jak* vyjadřuje významový vztah shody (př. *Rozhodování o kresbě na obálku je důkazem, že Pavlův humor – tak jako v té Clarkově povídce – je nástrojem pro zkoumání naší povahy. Čekal jsem, tak jako možná mnozí jiní, kdy se k této vlně politické agrese a netolerance vyjádříte. Nejspíš měl prostě vsugerovaný názor – tak jako celá česká společnost – že psychiatrie je jen pro „nevypočitatelné blázny“.*).

U parentetických výpovědí vztahujících se k **následujícímu slovu** se nejčastěji využívá odkazování, kterým se uvozuje obsahové doplnění, a to především zájmennými příslovci ***což, jak*** a spojením ***a to*** (př. *Kvalitní analýza organizovaného zločinu a jeho prorůstání do státní správy – což detektivové sami popisují v úvodu jako jeho nejnebezpečnější tvář – se úplně pomíjí. Zdá se, že Quodlibet není založen na nějakých záměrných a přísných klasifikačních pravidlech, ale, jak naznačuje název, spíš na osobním naladění básníka, který hledá často v klišovitých stereotypech jejich archetypální jádro. Navíc – a to je možná nejdůležitější z předností pod čarou – by Condi udělala republikánskou dvojici atraktivní, neokoukanou, nečekanou, a tím mediálně zajímavou.*).

Intenční typ spojení uvádí B. Rulíková (1973) především ve spojitosti s přímou řečí, kdy je uvození vloženo do přímé řeči. Excerpta prokázala výskyt pouze uvozovacích vět před přímou řečí nebo za ní. Pokud se nejedná o uvození přímé řeči, vyskytuje se intenční typ spojení velmi často. Vyskytují se zejména ustálené obraty vyjadřující jistotní modalitu základní výpovědi (př. *Ale to způsobilo, že se v chodbičce tvořila fronta a revolucionáři byli před věčně obsazeným záchodem vystaveni – Lenin to nazval decentně – značnému nepohodlí. Zatímco ale americká verze počítá s jistou neměnnou autoritou, kterou konání rozhněvaných propůjčuje zákon (a tedy řád, jenž věcem dává pevný rámec), ruští porotci se ocitají ve spleti animozit, absurdních epizod a dogmat, z nichž, zdá se, není cesta ven., I po všech ostatních stránkách fungují – zdá se – bezchybně.*).

O tomto typu bude ještě pojednáno v kapitole 2.1.2.1 Obsahové věty a věty tzv. komentující závislé. Vzhledem k možné variabilitě umístění takovýchto výpovědí, je většina případů uváděna jako sporná, někdy dokonce nejsou za parentezi považována vůbec.

Posledním uváděným typem spojení je **volná determinace**. Rozlišují se dva hlavní druhy, a to **základní**, kdy parentetická výpověď determinuje způsob vyjádření, a **přechodné**,

kdy je determinována platnost sdělení hlavní výpovědi. V prvním případě je parenthese většínou připojena podřadicími spojovacími výrazy, které vypovídají o tom, jakým způsobem je základní výpověď vyjádřena. Přechodné typy determinující platnost vyjádření souvisí s obsahem vlastního sdělení a jeho modalitou (př. *Jeho otec – **pamatuji-li se dobře** – pracoval v dolech.* – Rulíková, 1973, s. 69). Tyto typy parentezí se v analyzovaném materiálu nenacházely.

Nejběžnější druhy volné determinace jsou podle B. Rulíkové uvozeny podřadicími spojkami *-li, jestliže, kdyby, když*, které znázorňují podmínku související se způsobem vyjádření nebo uspořádáním hlavní výpovědi. Tímto způsobem může autor vyjádřit, co je podmínkou správnosti při výběru určitého výrazu (př. *Jsou ovšem dva druhy literatury: literatura, která odvádí lidi od života – **jestliže životem rozumíme srážky** –, a literatura, která lidi vede k životu.*) nebo tak můžeme uvést opravu nebo omluvu za zvolený výraz (př. *Ale hned jsem pochopil – **jestli se to tak dá říci** – ducha stavby.*). Výše zmíněné spojky slouží také pro uvedení příkladu (př. *Jazyk, kterým přeložil K. Čapek Verlaina, Rimbauda – **mám-li uvést básníky, kteří mě zvlášť silně dojímali** –, byl jazyk, který vrátil mladé básníky jejich nejryzejší mateřštině.* – Rulíková, 1973, s. 70), či k uvození ustálených konstrukcí typu *nemýlím-li se, jestli mě paměť neklame, pamatuji-li se dobře*, souvisejícími s modalitou hlavního sdělení apod. Publicistické texty takto vložené věty s predikátem v první osobě singuláru či plurálu neobsahovaly. Tento fakt spojujeme, jak už bylo uvedeno výše, s jistým odosobněním psané publicistiky a snahou docílit dojmu objektivit uváděných informací.

Podmínkových konstrukcí se využívá spíše v těsné obsahové souvislosti, kdy je uváděna podmínka nutná k tomu, aby se mohlo uskutečnit tvrzení z hlavní výpovědi (př. *Do budoucna se dá očekávat, že tamilští separatisté – **podaří-li se jejich vůdcům přežít** – se soustředí na vedení gerilové války, budou podnikat bleskové výpady z tajných základů v džungli či vystupňují teroristické útoky ve srílanských městech. Přesto (**naplní-li se předpovědi**) ubude vody v řekách, přibude škůdců a některé plodiny bude třeba geneticky upravovat, aby přežily. Pouze potvrzuje domněnku, že soutěž byla uspěchaná a – **potvrdí-li se nejhorší domněnky** – pak i předpokládaná.*). Dále se takovýchto konstrukcí využívá pro zintenzivnění (*Nejen proto, že každých pár set (**ne-li tisíc**) nových pracovních míst se teď hodí víc než kdykoliv předtím, ale také proto, že jedním z klíčových argumentů VW je, že Slovensko od ledna přechází na euro.*).

Pomocí podmínkové konstrukce může autor vyjádřit svůj postoj ke sdělení (př. *Když se v Evropě něco významného v minulém století dělo, Češi byli prostě vždy nějak při tom, byť zpravidla spíše jako objekt – **ne-li přímo oběť** – než subjekt dějin.*). Působí jako zkrácené vyjádření, zdůvodnění, proč se o něčem mluví, proč bylo užito určitého výrazu apod. (př. *V pa-*

sáží o feminismu autor spíše než k psychosomatice odkazuje k (evoluční) psychologii, když uvádí, že práce autorů vyvrací „mnohé z feministických postulátů (...): sexuální obtěžování podle nich není známkou sexistické agrese (**protože muži mají ve zvyku chovat se agresivně i jeden ke druhému**), blondýnky mají evoluční výhodu nad ostatními ženami (...). Jeho historizace a periodizace předpokládá, že jsme už mimo postmodernismus, **neboť jak říká filosof Fredric Jameson**, postmodernismus je epocha, která odmítá pojem epochy, a proto je i její periodizace věc, pro kterou uvnitř samotného postmodernismu není místo.).

Spojka pokud se využívá pro vyjádření omezení, popř. zřetele, a zároveň se takto uvozené parenteze týkají modalit základní výpovědi. V textech se ale neobjevují často (př. *Možná že Medveděv bude tolerantnější než Putin už proto, že má zcela jiný původ, **a pokud víme**, není tak zamindrákovaný.*).

Pro vyjádření připustky se celkem pravidelně vedle spojky *i když* užívají i *jakkoliv*, přestože a byť (př. *Kromě krádeží celých aut podle předběžných policejních statistik klesl i počet krádeží věcí z automobilů – **i když nikterak znatelně** – z 51 tisíc na 48 tisíc případů. Podle soudních statistik dostane muž za stejný zločin v průměru třikrát delší trest, v 95 procentech případů přijde rozvodem o dítě a mnohdy i o majetek (**i když o rozvod žádá čtyřikrát více žen**), z celkového objemu... Hrozba zpomalení investic souvisí i s fenoménem čistě českým – tedy s obrovským (**i když nyní mírně korigovaným**) posílením kurzu koruny. Hromadná doprava – **jakkoliv ekologická a výhodná** – nikdy tu osobní a privátní zcela nenahradí. Formánek přitom původně – **přestože není členem žádné politické strany** – pracoval v barvách ČSSD.*).

II. Obsahová souvislost parenteze

Na základě obsahové souvislosti se uvádí několik aspektů, podle kterých se dají parentetické výpovědi charakterizovat, a parenteze vyskytující se v současných publicistických textech všechny tyto aspekty obsáhnou. Nacházíme parenteze související jak **s jedním slovem** (př. *To, že jsou lidé (**a to i ti velmi bohatí**) hamižní, že se chovají jako stádo, že světem vládne nedostatek svobodného, nezávislého a kritického myšlení a selský rozum hyne na úbytě, že jsou lidé schopni naletět lecjakým podvodníkům – to člověka nakonec tolik nezaskočí., Fotografie (**ty přinesl deník Šíp, který o případu jako první informoval**) jsou však přesvědčivé.*), tak **s celou výpovědí** (př. *Ve svérázném výkladu dějin pokračoval (**citujeme podle verze projevu uveřejněné na stránkách Autonomních nacionalistů, i s chybou v přičestí minulém**): „Všechny velké ideály o novém lepším a spravedlivějším světě vykrváceli v americké*

občanské válce!).

Nejčastěji se v dnešních publicistických textech objevují parenteze vztahující se **k předcházejícímu výrazu** tzv. asociačního typu, které jsou využívány k rozvíti výrazu na základě velmi volné obsahové souvislosti, k jeho upřesnění, dokreslení či specifikaci (př. *Ač profesionální a mimořádně výkonný politik (na dobré plody jeho práce narazí v Praze snad každý), nevzdal se svých snů., A to je právě to, proti čemu Václav Klaus dlouhodobě (naposledy svou úspěšnou knihou Modrá, nikoli zelená planeta) konzistentně vystupuje., Zvláště zajímavá jsou hesla o novější historii Nizozemska (v prvním eseji autor lituje, že se od něho Belgie roku 1830 odtrhla), zejména o období nacistické okupace a jeho morálních dilematech. Byla to snaha o normalizaci poměrů (slovo normální a standardní patřilo k oblíbeným slůvkům předsedy ODS), jejíž součástí byla i normalizace institucionální a politická, a tedy normalizace zákonem.).*

Vedle toho se objevuje i druhá skupina parentezí s obsahovou souvislostí těsnější, tzv. přívlastkového typu (př. *Uvedení filmu od belgické renesanční osobnosti Andrého Delvauxe (vystudoval germanistiku, právo, hudební skladbu a hru na klavír) je událostí., V pozadí za pilným tvořením (občas poháněným příslibem ústavních cigaret výměnou za text) lze vyčíst mimovolné gesto úsměvně zkormoucené rezignace, větší než život a všechny krásy světa., Ta koalice, která tu dnes je (a už po volbách byla jediná možná), tu mohla být od léta.).* Takovýto typ se vyskytuje spíše ve větách jednoduchých nebo nesložitých souvětích, kdy vložnost determinujícího sdělení podtrhuje jeho jakoby druhořadost, odsouvá význam tohoto sdělení na vedlejší / druhotnou linii. V některých případech i umožňuje, aby se neopakovaly časté spojovací výrazy *který a jenž*.

Souvislost tzv. apozičního typu se v excerptech vyskytuje dvojí, a to zařadující (př. *Poezie Semjona Chanina (vlastním jménem Alexandr Zapol, nar. 1970), již jsem si vyvolila mezi tvorbou seskupení, je v podstatě marná rehabilitace vestibulárních poruch.)* a vysvětlující (př. *Povstalečtí zapatisté se věnují správě pěti caracoles (venkovských území, která se jim podařilo krátkým bojem a dlouhým nátlakem vyvzdorovat na vládě) a aktivitám vůči hlavním otázkám mexické politiky zdánlivě mimoběžným.).*

Objevují se ale i parenteze vztahující se **k výrazu následujícímu** (př. *Současně si – zčásti ze sociální pomoci – platil studium na Německém literárním institutu, kde si osvojil základy psaní., Ten nejhorší organizovaný zločin je spojen s bílými límečky a peníze, ukradené zejména při státních zakázkách, jsou propírány přes – k tomu účelu zřízené – běžné poradenské nebo*

reklamní firmy.) nebo k celé přerušené výpovědi (př. *Byla to dobrodružka, žila bez muže a dětí – říkalo se o ní, že ráda pije a občas se prodává, ale já jsem z toho nevěřil ani slovo – chodila z domu do domu a za jídlo, za láhev alkoholu a občas za trochu peněz zpívala.*).

Vyskytují se i parenteze souvisící jak s obsahovou stránkou základního sdělení (př. *Systémové změny bývalého náměstka, mladého talenta Davida Gladiše, sice liberalizovaly ambasadám rozpočty (peníze již nemají přidělovány na jednotlivě schvalované kulturní akce), ale původní výdaje na kulturu se rozplynuly v celkových výdajích.*), tak parenteze vypovídající o způsobu vyjádření či použitém výrazu (př. *Když se nedávno zeptali zástupce ředitele světové Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) Alexandera Millera, zda „tiché tsunami“, jak se říká potravinové krizi, už dostoupilo vrcholu, odpověděl: „Jsme teprve na začátku.“, Jenže pouhý popis „světa podle Freuda“ (jak zněl název Sternovy rubriky na Pubwebu blahé paměti) pro něj ve skutečnosti představuje to, před čím on sám varuje mnohé jiné – regres, setrvání v dětství.*).

Často také dochází k využití parentetické výpovědi jako způsobu porovnání sdělení z hlavní výpovědi s jinou skutečností, která významově nenáleží do hlavní promluvové linie (př. *Sebevraždy bilanční, kdy člověk odchází, neboť jeho život už nemá takovou cenu, aby byl žit, nechává cudně stranou a můžeme tušit, že tyhle sebevraždy – na rozdíl od sebevražd v psychóze – mu opravdu nevoní., Smrtelnému zranění na místě podlehl, stejně jako druhý řidič kamionu, jedenapadesátiletý Litevec.*). Co se týče intenzity obsahové souvislosti, převládají parenteze spjaté těsněji, navazující na sdělení hlavní výpovědi. Objevují se ale i vložené výpovědi související volně (př. *Režisér Krzysztof Krauze (jeho aktuální snímek Náměstí spasitele se letos chystá do naší distribuce) se zaměřuje především na závěrečné období Nikiforova života a pochopitelně i tvorby., Důraz na přemýšlení o způsobu prezentace grafického designu (výstava připravená Petrem Bílákem pro Bienále Brno 2006 se jmenovala Grafický design v bílé krychli) je pak samozřejmostí, která jaksi zevnitř naplňuje někdejší zadání otců-zakladatelů.*).

III. Obsahová náplň parenteze

Podle věcného obsahu parenteze se rozlišují tři možné případy, a to doplňující sdělení věcně obsahová, autorské komentující poznámky a výpovědi uvozující sdělení hlavní výpovědi. Každá tato skupina je dále diferenciována podle významových nuancí. Uvádíme proto jejich přehled se stručnou charakteristikou a příklady z dnešních publicistických textů, vyskytu-

jí-li se.

Nejčastěji se v publicistických textech objevují **autorské komentující poznámky** k základnímu sdělení. Jedná se o parenteze z tzv. jiné tematické roviny, kdy jejich prostřednictvím autor vyjadřuje svůj postoj k obsahu či formě базové výpovědi. B. Rulíková uvádí tři typy těchto poznámek, a to postojové, stylizační a kontaktové. Všechny tři skupiny se v analyzovaném materiálu nacházely v hojné míře.

Autorské poznámky postojové se zpravidla týkají modality hlavního sdělení. Buď je vyjádřená přímo výrazy typu *jak se domníváme, myslím, zdá se, jak jsem přesvědčen* apod., nebo nepřímo například odkazem na pramen, autora či obecnou zkušenost autora nebo adresáta *jak jsem si všimla, jak jsem zjistil, jak jsme si již ověřili, jak se ukazuje, jak si můžete ověřit na...* (př. *Pokud opravdu dodrží slovo, pak se možná dozvíme, proč bývalí zpravodajci – **jak tvrdí BIS** – vyrábějí na zakázku kompromitující dokumenty a zda je kdysi dokonce vyráběli na politickou objednávku ještě jako pracovníci tajných služeb. V Česku všichni rozumějí všemu: politice, fotbalu, **a jak vidno**, i protektorátní historii. Zimbabwe už zřejmě průkopnický ukazuje cestu k udržitelnému rozvoji, protože výroba elektřiny, **jak známo**, škodí životnímu prostředí., I zde by mohla pomoci zkušenost s registry svazků: nejen StB, **jak tvrdí Petr Uhl**, ale celé komunistické Československo byla přece zločinná organizace, a proto nic, co tenkrát vyšlo, nelze brát vážně. S jídlem roste chuť, **praví staré přísloví**, myšlené také jako kritika lidské hrabivosti.*). Prostřednictvím postojových poznámek se také mnohdy vyjadřuje hodnocení obsahu hlavní výpovědi (př. *Děti ve školách jsou ne snad mučeny, **jak psal jasnozřivě Ladislav Klíma**, ale strašeny a souženy výčitkami svědomí. Zaujalo mě jedno „slůvko“, **jak hezky říká pan prezident**, které vstoupilo do našeho jazyka tiše, po špičkách a asi je již ani nevnímáme v jeho původním významu.*), jeho četnost, obvyklost/neobvyklost (př. *V jeho obci nevlastní elektrárny soukromá firma, **jak je to dnes běžné jinde**, ale elektrárny jsou přímo majetkem obce. Zatímco Laura Bushová bude mít zvláštní program (**jak je to obvyklé při podobných návštěvách**), její manžel se sejde s prezidentem Václavem Klausem, premiérem Mirkem Topolánkem a předsedou nejsilnější opoziční strany Jiřím Paroubkem. Antiamerikanismus :-(").* Do této skupiny by se dříve řadily i lexikalizované výrazy typu *díkybohu, bohužel*, které už ani B. Rulíková za pravé vsuvky nepovažuje.

Autorské poznámky stylizační se vztahují ke způsobu vyjádření a k užitému výrazu. Uvádí se zejména autor užitého výrazu, formulace (př. *První oddíl se vydatně inspiruje cigánským (**řečeno politicky nekorektně autorčinými slovy**) folklorem.*), jeho hodnocení Nicméně

tento názor je – **mírně řečeno** – naivní.) a uvedení opravy, jiného pojmenování (př. *Barbarské je, upřesňuji tedy, neznat míru, nemít ohledy a nevěřit ničemu, co neváží aspoň metrák. Politika vnímaná jako obnova přirozených vztahů tak není vlastně politikou, přesněji řečeno není politicky zpochybnitelná.*). Zřídka se vyskytují stylizační poznámky, které vyjadřují autorovu omluvu za užitý výraz, ovšem nepřímou. Autor ve většině případů spíše odkáže na obecnou skutečnost, běžnost užívání použitého výrazu (př. *Ukáže, zda za neláskou k Bushovi nebyl antiamerikanismus, jak se říkalo, ale prostý odpor k jeho politice. Potíž je v tom, že oba názory jsou, tak říkajíc, nekompatibilní.*).

Tzv. kontaktní poznámky, třetí typ autorských komentujících poznámek, se v nasbíraném materiálu nevyskytuje. Jedná se o přímé odbočky k posluchači, za účelem získat posluchačovu pozornost (*to víte sám, týká se často modální stránky sdělení*) nebo omluvit se za užitý výraz (*odpustte, jestli dovolíte...*).

Doplňující sdělení věcně obsahové umožňuje do textu zařadit další, upřesňující informace, které však autor nestaví na stejnou úroveň jako zbytek textu. Podle B. Rulíkové odsouvá toto sdělení do druhé, vedlejší linie. Nejčastěji se v současných textech nacházejí volně vložená dodatková sdělení tzv. zařazující, díky kterým může autor na minimálním prostoru uvést bližší identifikaci zpravidla osoby, o které pojednává (př. *S pokračováním ředitelky „rebelských“ divadel se evidentně nepočítá, Daniele Šálkové (**Divadlo v Dlouhé**) a Doubravce Svobodové (**Divadlo Na zábradlí**) přišel dopis, v němž se s nimi ředitel pražského Odboru kultury..., Hudebně-výchovný projekt Slyšet jinak vznikl v roce 2001 z iniciativy skladatele Víta Zouhara a pedagoga Jaromíra Synka (**PF UP Olomouc**) v návaznosti na obdobný rakouský projekt Seppa Gründlera Klangnetze., Ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil (**ODS**) chystá zákon, který by tresty za užívání marihuany snížil.*), ale i bližší určení události, koncertu, výstavy, o kterých píše apod. (př. *Pro návštěvníky Prahy máme tři. Zaprvé svěží ranní demonstraci proti kulturní politice, magistrátu (**24. 4. v 8.30 na Mariánském náměstí**), za druhé veletrh Svět knihy (**Výstaviště 24.–27. 4.**), kde se v případě zájmu setkáte s redaktory A2 na stánku L808, a v pátek náš list s festivalem Stimul pořádá koncert Amona Tobina v Arše.*).

Dalšími případy jsou parenteze, kterými autor vyjadřuje motivaci a příčinné zdůvodnění obsahu sdělení hlavní výpovědi (př. *Byla to snaha o normalizaci poměrů (**slovo normální a standardní patřilo k oblíbeným slůvkům předsedy ODS**), jejíž součástí byla i normalizace institucionální a politická, a tedy normalizace zákonem. Kritérium obsahové jednoty – **soudě dle programu s převahou inscenací politického divadla** – řídí mezinárodní divadelní festival*

Dialog v polské Vratislavi.), dále také zpřesnění či vysvětlení obsahu hlavního sdělení (př. *Když se nedávno zeptali zástupce ředitele světové Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) Alexandra Millera, zda „tiché tsunami“, jak se říká potravinové krizi, už dostoupilo vrcholu, odpověděl: „Jsme teprve na začátku.“ Jenže pouhý popis „světa podle Freuda“ (jak zněl název Sternovy rubriky na Pubwebu blahé paměti) pro něj ve skutečnosti představuje to, před čím on sám varuje mnohé jiné – regres, setrvání v dětství.*). Obsah základní výpovědi může být doplněn i uvedením omezení a připustky (př. *Kromě krádeží celých aut podle předběžných policejních statistik klesl i počet krádeží věcí z automobilů – i když nikterak znatelně – z 51 tisíc na 48 tisíc případů.*), *Hromadná doprava – jakkoliv ekologická a výhodná – nikdy tu osobní a privátní zcela nenahradí. Do budoucna se dá očekávat, že tamilští separatisté – podaří-li se jejich vůdcům přežít – se soustředí na vedení gerilové války, budou podnikat bleskové výpady z tajných základen v džungli či vystupňují teroristické útoky ve srílanských městech. Také dvě předchozí výbušná psaní totiž dorazila do firem, jejichž činnost souvisí, byť nepřímo, s výběrem pokut od hřešících automobilistů.*).

Třetí typ **uvození základního sdělení** je podle B. Rulíkové nejčastěji využívaný v uměleckých textech k propojení pásma řeči vypravěče s pásmem řeči postav. I proto se podle našeho názoru v excerptech tyto případy nevyskytovaly. Pro uvození se užívá klasická forma uvození přímé řeči, a to v antepozici či postpozici.

IV. Umístění parenteze

Z výzkumu B. Rulíkové vyplynuly dva základní typy parentezí podle umístění. Tzv. *datkový* typ, kdy se parenteze vztahuje k předcházejícímu slovu (nejčastěji se vyskytují parenteze umístěné bezprostředně za výraz, kterého se týkají (př. *Ministerstvo dopravy (řídil je tehdy sociální demokrat Jaromír Schling) přišlo se speciálním zákonem o vyvlastnění pozemků, na nichž má dráha stát.*). V případě rozvíjení tohoto slova je parenteze, jak se uvádí, umístěna právě za slovo rozvíjející (př. *Byla to snaha o normalizaci poměrů (slovo normální a standardní patřilo k oblíbeným slůvkům předsedy ODS), jejíž součástí byla i normalizace institucionální a politická, a tedy normalizace zákonem.*). Dále jsou to parenteze vztahující se k předcházejícímu slovu, tzv. *předsunuté*, tyto případy excerpta vykazovala méně často (př. *Domácí zvířata byla často souzena (a popravena) za vraždu, napadení a – což je obzvlášť bizarní – za „bestiální chování“.*, *Dauphin vydala letošního roku – do češtiny dosud nepřeložený – knižní esej Georgese Bernanose Velké hřbitovy v měsíčním svitu z roku 1938., Ten nejhorší*

organizovaný zločin je spojen s bílými límečky a peníze, ukradené zejména při státních zakázkách, jsou propírány přes – k tomu účelu zřízené – běžné poradenské nebo reklamní firmy.).

Typy autorských komentujících poznámek vyjadřují modalitu hlavního sdělení jako *zdá se, jak se domnívám, jak je vidět* se podle Rulíkové vztahují k celé základní výpovědi a jejich umístění je závislé na konkrétním významu, který nesou.

Pro tuto práci je významné, že na závěr B. Rulíková připouští formální podobnost volně připojeného sdělení (tedy sdělení v postpozici) a sdělení vloženého. Jako možné řešení navrhuje vytvoření a zavedení nového termínu (jiného než vsuvka) pro volně připojená sdělení, anebo doporučuje alespoň odlišení obou různých jevů odpovídajícími přívlasky (*vsuvky konstrukční, syntaktické a vsuvky tematické, promluvové* viz podrobněji Rulíková 1973, str. 35). Jak je patrné, odlišení se týká především českého termínu vsuvka, který je v české lingvistice používán zejména v souvislosti s vloženými výrazy přerušujícími syntaktickou návaznost základní výpovědi. Parenteze se v historii chápala širše, což umožňovalo zahrnout do termínu mimo jiné i výpovědi volně připojené.

2.1.1.2 Pojetí parenteze u ostatních autorů z let 1969–2010

Už **V. Šmilauer** v Novočeské skladbě z roku 1969 vychází z hlavního charakteristického rysu parenteze a samostatně o tomto jazykovém jevu pojednává v oddíle „vsouvání“. Nahlíží na parentezi z hlediska syntaktického a vsouvání označuje jako nulový syntaktický vztah. Parentezi objasňuje jako vedlejší myšlenku, která je vložena do hlavní myšlenky tak, že přerušuje organické pásmo řeči. Autor ji klade v případech, kdy dodatečně připojuje nějaký detail, něco vysvětluje, omlouvá se za použitý výraz, dále tehdy, vyjadřuje-li citový vztah k obsahu či se rozmýšlí nad správností údaje nebo výrazu. V neposlední řadě má parenteze funkci kontaktní, umožňuje autorovi textu dovolávat se adresátových zkušeností nebo ho vyzvat k zamyšlení apod. (Šmilauer, 1969). V. Šmilauer rozděluje parenteze do dvou skupin. Za první jsou to parenteze *příležitostné*, které jsou aktuální, dané situací, a za druhé uvádí parenteze *ustálené* a *kleslé*, ve většině případů lexikalizované, vyjadřující například jistotní modalitu. Jedná se o případy časté právě v publicistickém stylu, jako například *jak známo, jak je vidět* apod., do této skupiny řadí i výrazy typu *bohudík, bohužel* ad.

V práci **F. Kopečného** (1962) se setkáváme s rozšířeným pojetím parenteze. F. Kopečný tak označuje všechny výpovědi připojené bez syntaktického začlenění bez zřetele na umístění.

Na problematiku parenteze a dalších volně připojených a vložených výrazů v textu poukazuje samozřejmě i Mluvnice češtiny 3 (1987), a to z hlediska souvětí a dále v rámci textové syntaxe.

V obecném pojednání o souvětí (Mluvnice češtiny 3, 1987) se **J. Hrbáček** věnuje i problematice parenteze, a toto pojednání není zdaleka tak úzce vymezené jako v jeho pozdějších pracích z roku 1994. Konkrétně popisuje rozdíly mezi spojením souvětným a spojením textovým, uvádí kritéria pro určení daných jevů a dále výjimky, které v problematice souvětného spojení existují. Zdůrazňuje zejména, že ani formální prvky, odpovídající charakteristice souvětí, nezaručují, že se o souvětí skutečně jedná. Konkrétně to dokládá na příkladu volně připojených (parentetických) výrazů s formou věty uvozené hypotaktickými spojovacími výrazy. Takováto spojení, zahrnující juxtaponované věty připojené k bázové výpovědi volně, jen na základě asociačních vztahů a věty parentetické, postrádají podle J. Hrbáčka jakýkoliv ze sé-

mantických mezipropozičních vztahů, které jsou k realizaci souvětí nezbytné. O větách parentetických dále píše, že to jsou takové, které „*představují sdělení z jiné promluвовé roviny, přetínající sdělení věty rámcové (mohou být nejen v interpozici, ale též v antepozici nebo postpozici): Polsko, nelekejte se prosím, mělo 93 politických stran*“ (Mluvnice češtiny 3 1987, s. 445).

Další významná poznámka se týká pojmu *asyntaktický vztah* v souvislosti s určením parenteze s výpovědní funkcí, který se v mluvnicích běžně užívá. Podle J. Hrbáčka je toto tvrzení mylné, protože parenteze, ač není syntakticky začleněná do báze výpovědi, náleží do oblasti textové syntaxe ve vztahu navazování k báze výpovědi. Parenteze se může vztahovat k předcházejícímu slovu či části (navazování anaforické), či k následujícímu slovu či části (kataforické navazování).

B. Rulíková v příspěvku pro Mluvnici češtiny 3 od vymezení vsuvky pouze interpozicí upouští a vyzdvihuje především společné znaky všech typů nesouvětně připojených vět, které převažují nad specifičností vyplývající z pozice a způsobu připojení. Dále poukazuje na skutečnost, že *volně připojené a vložené výrazy v textu jsou významné z hlediska obsahové struktury a hierarchizace textu, tedy že umožňují zapojení vedlejší obsahové linie do hlavního sdělení* (Mluvnice češtiny 3, 1987, s. 678). B. Rulíková zde nepodává samostatný výklad o parentezi, ale řadí ji do skupiny syntakticky nezačleněných výpovědí. Termín parenteze dále neužívá a daný jazykový jev popisuje formulacemi jako například *volně připojené a vložené výrazy v textu, nesouvětně připojené složky v textové jednotce, nesouvětně připojené výrazy, sdělení z vedlejší promluвовé linie* atd. Skutečnost, že B. Rulíková nezavádí v Mluvnici češtiny 3 sjednocující termín pro volně připojené výpovědi a neakcentuje nevhodnost užívání termínu parenteze pro sdělení z vedlejší promluвовé linie jak vložené, tak volně připojené za hlavní sdělení, přináší do odborné literatury pojednávající o tomto jazykovém jevu nejasnosti, a to patrně i proto, že termín parenteze je, jak se zdá, zažitý.

J. Chloupek se ve své práci Stylistika češtiny (1991) zabývá parentezí v rámci textové syntaxe a zohledňuje především možnosti obohacování textu. Poukazuje také na souvislost s publicistickým stylem a předkládá pojem „parenteze specificky publicistické“.

J. V. Bečka (1992) na prvním místě charakterizuje vsuvku (parentezi) jako sdělení přerušující souvislý proud řeči, které není s větou syntakticky spjato. Toto sdělení může být nějaké doplnění, dodatek, vysvětlivka, připomínka či poznámka k obsahu věty. Jako doplnění či

dodatek může autor zamýšlet i syntakticky začleněnou složku výpovědi, tedy větný člen. Takové větné členy nabývají podle J. V. Bečky povahy parenteze svou platností, nikoliv však po stránce formální; i proto je autor označuje jako **tzv. sekundární parenteze**. V psaném textu jsou od věty odděleny graficky, v mluveném projevu intonací a pauzami. Jako příklad uvádí J. V. Bečka tuto větu: *Koks se nejprve volně rozpálí (**nejlépe v koši**), aby se zbavil síry*. Prostřednictvím tzv. sekundární parenteze má autor textu možnost odstupňovat závažnost jednotlivých větných členů, umožňuje mu vkládat do textu komponenty z jiné myšlenkové linie, čehož využívá nejčastěji odborný a publicistický styl. Sekundární parenteze je v psaném textu podle J. V. Bečky označována závorkami, oproti tomu pravá parenteze je častěji oddělena pomlčkami.

Dále J. V. Bečka poukazuje na význam umístění, které vyplývá z charakteru parenteze jako dodatečného sdělení a vyjadřuje tak její funkci v textu. Jedná se podle něj o stylistický prostředek, díky kterému autor dosahuje v textu dojmu jisté spontaneity. Za parentezi považuje pouze sdělení umístěné v interpozici.

Nejvýrazněji podle našeho názoru přistupuje k vymezení parenteze již zmiňovaný **Josef Hrbáček** v článku Reliéfizace výpovědi a textu z roku 1994 a Nárys textové syntaxe z téhož roku. J. Hrbáček zde pracuje s termínem *reliéfizace* a definuje jej jako *komunikačně významové odstupňování výpovědi nebo textu grafickými a zvukovými prostředky bez narušení syntaktické struktury* (Hrbáček 1994b, s. 27). V rámci textu pak jako další prostředek uvádí právě vsuvku a vymezuje ji vůči formálně i funkčně podobným jazykovým jevům, a to reliéfizaci a apozici. Pravá vsuvka musí být vložena bez formálně syntaktického vztahu a zároveň musí dojít k přerušení syntaktického vztahu uvnitř báze výpovědi. Vsuvky podle Hrbáčka (a shodně s ostatními autory) začleňují do textu doplňující, vedlejší informace nebo komentující poznámky k základnímu sdělení.

Blíže se prací J. Hrbáčka zabýváme v následující kapitole a v kapitole týkající se reliéfizace textu 2.2.1.

Podobně i **E. Minářová** v Současné stylistice češtiny (Čechová a kol., 1997) podává o parentezi souvislejší výklad v rámci publicistického stylu, ale připomíná výskyt tohoto jazykového jevu i v ostatních funkčních stylech. Jako specificky publicistické označuje parenteze vyjadřující postoj autora nebo někoho jiného k obsahu sdělení či jeho formě. Podle Minářové umožňuje druhá vložená komunikační linie autorovi opírat se o názor autority a vkládat cizí názory (Čechová a kol., 1997). I přes jistý sklon ke frazeologizaci určitých formulací převažuje

u tohoto jazykového jevu charakter prostředku stylové aktivizace v textu, jak uvádí Minářová.

V publikaci M. Čechové s názvem *Čeština – řeč a jazyk* (2000) je nejprve zpracována parenteze (zde vsuvka) tzv. nevětná, slovní. **Josef Hrbáček** zde upozorňuje na odlišnost charakteristik vsuvek s funkcí výpovědní a vsuvek bez výpovědní funkce. Vsuvky bez výpovědní funkce, tzv. slovní, nemusí dle něj stát pouze v interpozici, protože „*vsuvkovitost nevětného výrazu je určena především asyntaktickým zapojením do věty*“ (s. 279). Jako příklady uvádí tyto konstrukce: *Znalost němčiny se vyžadovala i u řemeslníků (dekret z r. 1787).; Dosud málo rozvinutý chemický průmysl vyráběl síru, vitriol (kyselina sírová), oleum (dýmová kyselina sírová), caput mortuum (anglická červeň), kamenec, mořidlo, potaš a další chemické produkty.*

O vsuvce s výpovědní funkcí pojednává J. Hrbáček v kapitole Formální vztahy výpovědi v textu. Vedle dvou typů formálních vztahů řazení a podřazování výpovědi zde uvádí i typ vsouvání (a reliéfizace textu). Parenteze podle něj může být vyjádřena větnou, souvětnou i nevětnou formou, také může mít podobu závislé věty, ne však věty vedlejší. Nejčastějším vztahem mezi základní výpovědí a parentezí je navazování, přičemž to se rozlišuje podle pozice výrazu, ke kterému parenteze odkazuje. Odkazování je buď kataforické (odkaz na slovo či celou výpověď následující), nebo anaforické (odkaz ke slovu předcházejícímu). Pro další souvislosti této práce je důležitá zejména poznámka o odlišování pozice vložené výpovědi do jiné výpovědi. J. Hrbáček naráží na fakt formální i funkční podobnosti výpovědi parentetické, vsunuté, která přerušuje základní sdělení (př. *Nejstarší český kronikář Kosmas (zemřel r. 1125) si představoval, že...*), a výpovědi postavené za základní výpověď užití k odstupňování textu, nenarušující lineárnost hlavní promluvové linie (př. *Toho jména užívá ve svých dějinách Polybios, vzdělaný Řek, znalý řemeslného prostředí, který osobně navštívil také Španělsko a jižní Francii (zemřel r. 120).*). Jak na závěr kapitoly uvádí, *oba jevy se od sebe funkčně zřetelně neliší, ale odlišují se od sebe* (Čechová a kol., 2002, s. 353).

Příruční mluvnice češtiny (2003) se o vsuvce zmiňuje okrajově v poznámce související se spojováním vět v souvětí. „*Vsuvky přerušují základní linii promluvy sdělením z jiné myšlenkové roviny: Žurnalista má, jak známo, vždycky naspěch.; Petr se – a vím to zcela bezpečně – minulý týden rozvedl.*“ (s. 556)

Současně s bakalářskou prací *Vsuvka v dnešních českých publicistických textech* (Stoklasová, 2009), ze které tento text vychází, vznikala i diplomová práce **L. Janíkové** *Parenteze z hlediska stylového* (2009). Obě práce podávají téměř shodný přehled odborné literatury,

která o problematice parenteze pojednává. L. Janíková pracuje zejména s výsledky B. Rulíkové (1973) a J. Hrbáčka (1994a, b). Kritéria vymezující parentezi po stránce formální i funkční jsou zpracována z větší části podle novější koncepce J. Hrbáčka, hlavní linie práce však vychází ze struktury výkladu B. Rulíkové.

L. Janíková uvádí pět zásadních kritérií pro posuzování parenteze. Daný jev se podle jejího soudu musí nacházet v interpozici, nezačleněný do syntaktické struktury základní výpovědi. Vykazuje obsahovou souvislost se slovem či částí báze výpovědi, nikdy nenavazuje na celou báze výpověď a je graficky či zvukově oddělen.

Zatím nejnovější publikací pojednávající o parentezi ve spojení s aktualizačními stylovými prostředky v publicistickém stylu je Jazyková dynamika současné publicistiky (2010) z pera **Bohumily Junkové**. Přestože je publikace výše zmíněné autorky specializovaná na lexikální povahu publicistických textů, v kapitole Konkurenty jazykové a grafické, která podává výklad o členění textu v rovině horizontální a vertikální, věnuje značnou pozornost právě parentezi. Při popisu vertikálního členění upozorňuje na využívání různých typů a druhů písma, jeho velikosti a barvy a v souvislosti s členěním textu při vkládání dodatkových komentářů a vsuvek akcentuje i užívání interpunkčních znaků. Pro naši práci je pozoruhodný hlavně fakt, že B. Junková pracuje s termínem parenteze a jako hlavní rozlišovací aspekt užívá právě interpunkční znaky a jejich funkci ve větě. Zároveň pomíjí formální charakter parenteze (způsob připojení, konstrukční typ ad.) a aspekt umístění sdělení z vedlejší promluvé linie nezmiňuje vůbec. Za parentezi tak označuje jak sdělení vsunutá do hlavního sdělení: *Co by byli Američani bez Phelpse (**plavec s osmi zlatými, rychlejší než vydra**), provokují Číňané. Být úspěšným – **a míněno opravdu velmi úspěšným, jako v politice Obama nebo v byznysu Bill Gates** – znamená nejvíc ze všeho mít štěstí a být na něj připraven.,* tak sdělení volně připojená: *Fakt je lepší počkat, jak se dohodne Vladimír Vladimirovič s Barackem Barackchovičem (**tatínek prezidenta USA se také jmenoval Barack Husain Obama**).*

Tento fakt nás jen utvrzuje v domněnce, že termín parenteze (ale i jeho český ekvivalent vsuvka) je v povědomí nejen laické veřejnosti spojen spíše s obsahovou a tematickou stránkou výpovědi, kdy vsuvka slouží jako prostředek obohacení obsahové náplně báze výpovědi. Do popředí se tak dostává funkční přístup. Vsuvka je chápána jako sdělení z vedlejší promluvé linie s dodatkovým charakterem, umožňující konkretizovat či doplňovat obsah hlavního sdělení nebo vkládat autorské komentáře týkající se obsahu i formy báze výpovědi.

2.1.1.3 Závěrečné porovnání literatury o parentezi

Závěrem k výše uvedenému přehledu toho, jak k teorii parenteze přistupují jednotliví lingvisté za posledních dvacet let, podáváme už jen stručné shrnutí poznatků, které považujeme za určující pro další práci.⁷

U B. Rulíkové (1987) je dominantní zřetel k obsahové a komunikační rovině textu, kdy společné rysy všech typů syntakticky nezačleněných výpovědí převládají. Vzhledem k tomu parentezi jako samostatný jev neprobírá a řadí ji do skupiny volně vložené a připojené výrazy (což zahrnuje jak větné, tak nevětné podoby sdělení). Upouští od čistě syntaktického náhledu na tuto problematiku, který aplikovala ve své starší práci, monografii *Parenteze v současné češtině* (1973). V práci z roku 1987 bere dále v úvahu záměr autora textu a zmiňuje i potřeby adresáta.

J. Hrbáček (Čechová a kol., 1997, 2000) popisuje parentezi ze stránky formální. Zdůrazňuje, že sdělení z vedlejší promluvvé linie v interpozici a antepozici se funkčně nijak výrazně neliší, ale přesto se od sebe odlišují. Vymezuje parentezi právě na základě umístění ve větě a poukazuje na to, že „*přetíná syntaktickou strukturu výpovědi*“ (Čechová a kol., 2000, s. 278). Vyzdvihuje její aktualizací funkci v textu.

Z pojetí B. Junkové (2010) vyplývá třetí možné řešení, a to zachovat zažitý a ustálený termín parenteze jak pro sdělení v interpozici, tak pro sdělení volně připojená v postpozici. B. Junková se zabývá především vztahem výše popisovaného jazykového jevu a interpunkčních znaků a jejich funkcí v textu.

Porovnáme-li konečné znění u B. Rulíkové v *Mluvnici češtiny 3* (1987) a u J. Hrbáčka v *mluvnici Čeština – řeč a jazyk* (2000), dojdeme k rozporu obou pojetí. Ačkoliv B. Rulíková upouští od samostatného výkladu parenteze a neodlišuje od sebe volně připojené a vložené výrazy v textu právě kvůli převládajícím shodným rysům z hlediska významu pro obsahovou stránku textu, autoři publikace *Čeština – řeč a jazyk* sice na funkční podobnost poukazují, ale formálně oba jevy nadále odlišují. K tomuto pojetí se zčásti⁸ přikláníme i v našem výkladu. Hlavním důvodem je fakt, že J. Hrbáček nahlíží na problematiku parenteze komplexně. Nepopisuje ji jako izolovaný jev, ale zahrnuje ji do výkladu veškerých formálních syntaktických vztahů, čímž spolehlivě opodstatňuje volbu konkrétních kritérií pro vymezení pravé parenteze. K podobnému závěru dochází i L. Janíková (2009), přičemž kritéria pro posuzování vsuvky

⁷ Při podrobnějším studiu jednotlivých publikací se jasně vyhraní rysy sdělení z vedlejší promluvvé linie, které jsou u všech autorů téměř shodné. Opět ovšem záleží na tom, z jakého hlediska k teorii parenteze přistupují a jaký charakteristický rys při popisu tohoto jazykového jevu určují jako základní.

⁸ Podrobněji viz s. 59, kapitola *Shrnutí teoretické části*

přebírá od J. Hrbáčka, ale další typologii parentezí ze sémantického hlediska zpracovává na základě práce B. Rulíkové (1973).

2.1.2 Sporné případy

2.1.2.1 Obsahové věty uvozené zájmenným příslovcem JAK a spojkami ABY, -LI

K vymezení definice parenteze přispívá i kapitola v Mluvnici češtiny 3 (1987), pojednávající o typech souvětných spojení vět podle druhu mezipropozičních vztahů zpracovaná, J. Hrbáčkem. V případě inkorporace propozice do propozice jiné se rozlišují věty enunciativní a popisně pojmenovací.

Pro náš výzkum jsou zásadní poznatky týkající se vět enunciativních, tzv. obsahových, a to jak spojkových, tak vztažných. Tyto věty se vyznačují tím, že vyjadřují vlastní obsah věty nadřazené, která tomuto sdělení tvoří uvozovací rámec. Konkrétně se jedná o speciální typ souvětí, ve kterém došlo k obrácení syntaktického vztahu mezi větou nadřazenou a podřazenou. Z věty podřazené uvozené spojkou *že*, se tímto aktem stává věta nadřazená, původní věta nadřazená pak přebírá roli věty podřazené převážně připojené zájmenným příslovcem *jak*. Mluvnice češtiny 3 (1987) uvádí tento příklad: *Později se ukázalo, že měl pravdu. → Měl pravdu, jak se později ukázalo*. Autoři poukazují na formální i funkční podobnost takto vzniklých souvětí s tradičně pojímanou parentezí. Ve svém výkladu však důsledně uplatňují tři kritéria dokazující, že se o pravou parentezi nejedná. Uvádějí se tato kritéria: nemožnost identifikace jakéhokoliv syntaktického vztahu mezi oběma větami, přičemž výše uvedený příklad popisují jako syntaktické přehodnocení mezipropozičního obsahového vztahu, variabilní umístění věty uvozené *jak* a v neposlední řadě názor, že jedna větosledná varianta nemůže být syntakticky hodnocena jinak než ostatní varianty. Závislé uvozovací věty v tomto případě navazují totiž na celou výpověď věty nadřazené, a mohou tak stát jak v interpozici, tak ante- či postpozici (př. *Císař mu vyhověl, jak potom zahraniční noviny psaly, nápadně rychle. Jak potom zahraniční noviny psaly, císař mu vyhověl nápadně rychle. Císař mu vyhověl nápadně rychle, jak potom zahraniční noviny psaly.* apod.).

Oproti výše popsanému může parenteze stát pouze v interpozici, což je dáno její obsahovou souvislostí s jedním slovem nebo částí hlavního sdělení, jak píše J. Hrbáček (1994a, b). Jako příklad se většinou uvádí parenteze vztahující se ke způsobu pojmenování *Na bastaj, jak se hradbám říkalo, vzhlížela celá Praha. Náš okresní předseda – jak říkají předsedovi ONV – si mne dosud sotva všiml*. Nutno tedy uvést, že některé vsuvky předkládané B. Rulíkovou (1973) na základě tohoto výkladu, se kterým souhlasíme, za vsuvky považovat nebudeme

(př. *Tato statistika by byla, jak se domníváme, smutná.* apod.).

Podobně jsou uváděny případy závislých vět uvozených výrazy **jestli**, **-li**, **pokud** a **aby**. Pokud se tyto věty nacházejí v interpozici, kde jsou zpravidla oddělované pomlčkami či závorkami, klasifikují je autoři většinou jako parenteze. V Mluvnici češtiny 3 (př. *Ale hned jsem pochopil – jestli se to tak dá říct – ducha doby.*) shodně s teorií J. Hrbáčka (1994a, b) se tato problematika vykládá z hlediska hierarchizace propozice související s komunikačním záměrem a autorovou strategií a tyto typy syntaktických konstrukcí jsou považovány za souvětné (ve formálně syntaktickém vztahu podřazování), podle Hrbáčka (1994) jako **komentující závislé věty**. Ty podobně jako parenteze vyjadřují *různé autorské komentující poznámky a komentují větu „řídící“ jako celek* (Hrbáček, 1994a, s. 59). Jsou zde uvedeny tyto příklady i s jejich větoslednými variantami: *Bydlela tehdy, jestli se nemýlím, v Praze. Čeština má sedm pádů, jak všichni dobře víte. Jeho verše – abych pravdu řekl – mě nezaujaly. Strýc je už – že to tak musím říci – trochu senilní. Pokud vím, byl jste včera v Praze.*

Asyndeton

Jako další je v Mluvnici češtiny 3 (1987) zmíněná problematika asyndetického připojení obsahových vět. I to se z hlediska naší práce jeví jako podstatné, protože tyto typy souvětí jsou ve většině případů graficky členěny pomocí interpunkčních znaků pomlček a závorek. Dalším důvodem je fakt, že jsou tyto jevy v současných publicistických textech velmi frekvencované, jak dále ukážou výsledky našeho výzkumu.

V MČ 3 je uveden tento příklad: *Karel se nám, doufejme, brzy vrátí.* a jako větosledná varianta dokazující, že se jedná o přehodnocení syntaktického vztahu mezi propozicemi v souvětí, *Doufejme, že se nám Karel brzy vrátí.* Podobně jako výše uvedený příklad, i tyto typy souvětí s uvozovacími větami v interpozici vyjadřujícími modalitu klasifikuje B. Rulíková ve své starší práci (1973) jako vsuvky (např. *Život, soudil, potřebuje trochu té strakatosti a dětinskosti, nebo by se nakonec člověk zadusil.*, *Požadavek naučit žáky – předpokládám – je samozřejmý.*). Nejčastěji je uvádí v souvislosti s intenčním typem připojení.

V MČ 3 je dále podrobný popis jednotlivých základových souvětných struktur s obsahovými větami, dělený na základě počtu participantů základového predikátu. Uvádíme zde stručné shrnutí s reprezentativními příklady, protože se domníváme, že právě tyto obsahové věty jsou často svou grafickou a zvukovou podobností klasifikovány jako parenteze, ač

nezřídka stojí v ante- či postpozici.

Predikáty s jedním participantem nejčastěji s významem hodnocení popřípadě vyjadřujícím modalitu uvozují obsahovou větu zastupující subjekt (př. *Bylo jasné: benešovci horovali pro podunajský nadstát.*).

Predikáty s více participanty, kdy obsahová věta buď zastupuje subjekt (př. *Odevšad, zdálo se jim, hledí na ně kouzelník.*), nebo komplement (př. *Babička tam jde po špičkách a vidí – princezna usnula v koutku za trůnem.*).

2.1.2.2 Věty uvozené vztažnými výrazy COŽ, ČÍMŽ, PŘIČEMŽ

Tento typ spojení uvádíme zejména z důvodu jeho častého výskytu v analyzovaném materiálu. V rámci asyndetonu autoři publicistických textů užívají v uvozujících obsahových větách různé navazovací výrazy (nejčastěji ukazovací zájmeno *to* a předložkový výraz *a to*) a dále interpunkční znaky. Jak se píše v MČ 3 (1987, s. 508), v závislosti na poloze takto uvozené věty nabývají tyto odkazovací výrazy povahy navazovací. To umožňuje transformovat odkazovací zájmenný výraz *to* na navazovací zájmeno *což*, další typ spojení vyskytující se v excerptech. Pokud bychom vycházeli ze starší práce B. Rulíkové (1973), interpretovali bychom takto uvozené věty v interpozici jako parenteze. Z novějších prací též autorky (reprezentativně Mluvnice češtiny 3, 1987) však vyplývá, že takto uvozené věty se vždy určují jako souvětné s vedlejší větou navazovací (př. *Skoro vždycky – což je dvojnásob zajímavé – bývají to celým svým založením váhavci. Setkala se s jeho němým a – o čemž už nepochybovala – obdivným pohledem.*).

Nakonec ještě připomínáme fakt, že v oddíle MČ 3 o textu v části zpracované B. Rulíkovou *Volně připojené a vložené výrazy v textu* (s. 670n.) se o parentezi jako o samostatném jazykovém jevu nemluví, je totiž zahrnuta do širší skupiny volně připojených a vložených výrazů v textu. Do této skupiny pojímá B. Rulíková veškeré výrazy nevětné, větné i souvětné, které jsou připojeny k základní výpovědi bez syntaktického vztahu a náleží do tzv. vedlejší promluvvé linie. Jak B. Rulíková zdůrazňuje, základním způsobem připojení je juxtapozice, ale výjimku netvoří ani výrazy připojené hypotaktickými spojkami, zájmeny či zájmennými příslovci. Zde uvádí např. *to, tak, tím, co, jak*. Naopak výrazy připojené vztažnými zájmeny, jako *což, čímž*, pokládá za ryze souvětné.

2.2 Výrazy syntakticky začleněné

V rámci analýzy současného publicistického textu zaměřené na členění prostřednictvím interpunkčních znaků (pomlček, závorek a dvojtečky), uvádíme v této kapitole podrobnější charakteristiku jednotlivých jazykových jevů, aby bylo patrné, jak jsme při samotném rozboru postupovali. Vedle jiných vycházíme zejména z textů J. Hrbáčka v *Mluvnici češtiny 3* (1987) a publikaci *Nárys textové syntaxe současné češtiny* (1994). Ve výkladu se podrobněji zaměříme na ty jazykové jevy, které se vyskytují v excerptech. Teoretický výklad začíná souhrnem poznatků o syntaxi výpovědi a dále pokračuje popisem syntaxe textové, zaměřené na mezipropoziční vztahy.

2.2.1 Syntaktické vztahy ve výpovědi

Ve výkladech o syntaxi výpovědi uvádí J. Hrbáček (*Mluvnice češtiny 3*, 1987) dva typy skladebních (syntaktických) vztahů, a to **dominaci** tvořící syntagmu, neboli skladební dvojici, a **zmnožení** syntaktické pozice, jejímž výsledkem je skupina tvořená rovnocennými členy. V analyzovaném materiálu se, oddělen vybranými interpunkčními znaky, vyskytuje zejména druhý typ. Zmnožení se dále rozlišuje na koordinaci a adordinaci. Koordináční skupina neboli několikanásobný větný člen se skládá z rovnocenných členů (tátáž syntaktická platnost, sémantická role i funkce v rámci aktuálního členění), které ale označují různé referenty (př. *Petr a Pavel*). Adordinační skupina naproti tomu vztahuje své členy k témuž referentu (*Karel IV., císař římský*).

Adordinační skupina

Adordinační skupina (která je jindy nazývána též apozice neboli přístavek) vyjadřuje dle J. Hrbáčka „vztah široké totožnosti“. To znamená, že ač vyjadřují oba členy adordinační skupiny pojmenování téhož referentu, je jejich význam poněkud odlišný. Jeden člen většinou přináší nějaké bližší určení, charakteristiku daného referentu, poskytuje doplnění, hodnocení, opravu či zpřesnění prvního pojmenování, z čehož vyplývá *vnitřní sémantická struktura skupiny* (MČ 3 1987, s. 420). Řečeno s Příruční mluvnici češtiny (1996, s. 519), která adordinační skupinu nazývá komplexním větným členem, *označují v podstatě touž skutečnost, bývají však jen zřídka plně synonymní; zpravidla je jeden významově obecnější než druhý*.

Složkami adordinační skupiny mohou být nejčastěji substantiva, dále pak substantivní zájmeno nebo kvantifikátor a substantivum (...*vše – města, doprava, životní styl i příroda*...).

Jako příklad uvádí MČ 3 (1987) i zmnožené okolnostní určení v předložkových pádech (...v Praze v Karlíně.), v instrumentálu (*Šli mezi poli úvozem...*) či spojení adverbia a substantiva (*nahoře na střeše*). Co se týče formy členů adordinační skupiny, vyskytují se od holých členů (*brankář Viktor*), přes fráze (*do svého koutu, malé to místnosti s...*) a koordinační (*Čapek, novinář, dramatik, romanopisec a překladatel, ale především humanista...*) či adordinační skupiny (*Středem byl Petronius, arbiter, člověk udávající tón...*), po větu (*Daleko krásnější je to večer, když už se tma zakousne do skály.*) či složitější kombinace členů a skupin (*Měl doma celou manažerii: malé králíčky, měkká chlupatá klubka, kůzle, ovce...*).

Pokud apozice následuje bezprostředně po prvním členu, jedná se o vztah **kontaktní** (*Vše, papírování..., začalo znovu.*), v opačném případě, kdy je mezi oba členy vloženo další sdělení, jde o vztah **distantní** (*Vše začalo znovu, papírování...*). Podle MČ 3 se vyskytují i případy, kdy druhý člen následuje až za hranicí výpovědi (*Vše začalo znovu. Papírování...*).

Rozlišuje se i způsob připojení, které může být **splývavé**, bez pauzy a jakéhokoliv grafického oddělení, nebo **nesplývavé**, s pauzou, kdy je první složka skupiny samostatně oddělena prostřednictvím interpunkčního znaku (čárky, pomlčky, dvojtečky, ale i středníku či je druhá část vložena do závorek). K nesplývavému připojení se ještě vrátíme v rámci samostatného výkladu o apozici a reliéfizaci výpovědi.

Dále je zde zdůrazněna nejednotnost výkladu a identifikace adordinační skupiny, související zejména s volností respektive těsností vzájemného vztahu mezi oběma členy.

K explicitnímu vyjádření vztahu v adordinační skupině se používají různé spojovací prostředky, jako je *a to, totiž, zejména, jinak řečeno* ad.

Mluvnice češtiny 3 (1987) se podrobněji věnuje klasifikaci typů adordinačních skupin ze sémantického hlediska a výklad realizuje na základě dvou druhů vztahů, které mohou nastat mezi jednotlivými složkami. Rozlišují zde vztahy izotropní (statické) a lineární (dynamické) podle toho, bereme-li v úvahu pořadí členů v konkrétní skupině.

Izotropní vztahy v adordinační skupině jsou dále tříděny podle sémantické role jednotlivých členů. Vydělují se determinační vztahy, syntaktická souběžnost, syntaktické osamostatnění, vztah množinové souvislosti, rektifikace a korektura, synonymní řada a textově konstrukční opakování.

V rámci **determinačních vztahů**, kdy jsou sémantické role jednotlivých složek odlišné, se rozlišuje identifikace (př. *Já, Antonín Rys, se...*) a kvalifikace (zařazující: *Byl to Jindra, přítel*

z války.; vysvětlující, s nositelem vztahu na druhém místě, s možností doplnění spojky *totiž*: *Postava, kterou jsem si zamiloval – /totiž/ strýc Sokrates.*).

Vedle toho existuje vztah tzv. **syntaktické souběžnosti**, kdy složky v adordinační skupině vyjadřují stejnou sémantickou roli a vyskytují se na totožném stupni syntaktické hierarchie. Zpravidla se jedná o okolnostní určení místa (př. *Tatínek je asi vzadu, tam v tom pěším hemžení. Hned naproti nám, za parkem, hořel dům.*), času (př. *Letos na jaře málo pršelo.*) a méně často pak způsobu (př. *Koupil to lacino, za pár korun.*).

Syntaktické osamostatnění je skupina tvořená odkazujícím výrazem a autosémantickým pojmenováním. Vyskytují se skupiny se zájmeným výrazem: s anaforickou funkcí např. *S Pavlem, s tím jezdím rád.*; s kataforickou funkcí např. *On neměl nikdy dost, ten lakomec!; Něco se mi na tom domě nelíbí: ta veranda., Dovoľoval nám totéž, co svým přátelům: srdečnost.* Nebo skupiny obsahující substantivní frázi s obecným významem, jako je *důvod, východisko, věc, v jednom...* (př. *Mám vážný důvod, proč jsem zůstala doma: nemocné dítě. Zbývalo nám jediné východisko, a to / totiž požádat ho, aby k nám už nechodil.*). Jak se ve výše jmenované publikaci uvádí, tento syntaktický jev má význam pro aktuální členění. Takovýmto vytčením vzniká výpovědní úsek, který se může stát dalším rématem.

Dalším možným izotropním vztahem v adordinační skupině je **množinová souvislost**. Konkrétně jde o skupinu složenou ze souhrnného označení množiny a dalšího pojmenování členu nebo členů (př. *Její tři děti, Jenda, Mařka a Pepík, byli mými prvními přáteli.*). Tato adordinační skupina nazývaná též výčtový přístavek či jednoduše výčet zahrnuje buď všechny možné složky souhrnného označení, nebo jejich reprezentativní část. Výčet úplný (př. *Mění se vše, města, doprava, životní styl i příroda.*) je často signalizován výrazovým prostředkem připojícím poslední z vyjmenovaných složek (např. spojky *a, i* apod.). V případě, že z výpovědi nevyplývá komplexnost vyjmenovaných prvků, se jedná o výčet neúplný (př. *Světelná tužka se objevuje nejen ve velkých obchodních domech, ale i v továrnách, skladech, lékárnách, nemocnicích, zkrátka všude, kde je třeba rychle, pohotově a jednoduše zjišťovat stav a složení zásob.*).

Dílčím typem množinové souvislosti je *exemplifikace*. V tomto případě nabízí výčet pouze vybrané příklady spadající pod souhrnné označení, ty jsou často uvedeny výrazy jako *např., jako je, třeba, at, od – přes – po* a zakončeny *atp., apod., aj.* (př. *Podnětem básnickovy metaforičnosti jsou předměty denní potřeby, například deštník, cukr, zápalky, krém na boty, mýdlo, žárovka, telefon.*). V případě, že je jeden člen nebo několik členů skupiny považován za závažnější, užívá se k jeho zdůraznění výrazů jako *zvláště, zejména, jmenovitě, hlavně, a to i*

apod. Tento jev se nazývá *partikularizace*. Třetím možným typem výčtového přístavku je *vy-loučení* (př. *Přišli všichni kromě Petra. Všechny tanec nadchl, jen ne prince.*).

Pro vyjádření **rektifikace a korektury** se užívá taktéž ustálených výrazů často společně se spojkami *nebo, či*. Patří mezi ně zejména *spíše, lépe, raději, přesněji řečeno, vlastně* apod. Rektifikací/opravou se v MČ 3 (1987) míní dvojí pojmenování stejného referentu (př. *Proto-plazma je tuhá, lépe řečeno rosolovitá.*), korektura pak nahrazuje jedno pojmenování jiným, odkazujícím k jiné referenční skutečnosti (př. *Zavolej sestru, či vlastně matku.*).

V rámci objasnění pojmenování v různých jazycích či stylech se využívá **synonymní řady**, kdy druhý člen skupiny bývá připojen výrazy *čili, neboli, tj.* (př. *hepatitidě, čili infekční žloutence,...*).

Posledním uvedeným případem je **textově konstrukční opakování** pro přehlednější realizaci větné konstrukce sloužící jejímu snadnějšímu porozumění (př. *Měla své panenky, panenky hrubé a neumělé.*).

Lineární vztahy mezi jednotlivými členy v adordinační skupině jsou popisovány s ohledem na jejich *uspořádání v lineárním průběhu výpovědi* (Mluvnice češtiny 3 1987, s. 430). Zjednodušeně řečeno, závisí zde na způsobu připojení druhé složky adordinační skupiny, která zároveň určuje koncovou platnost rozsahu adordinační skupiny. Připojení druhé složky může být těsné (kdy blíže určuje první pojmenování; např. na *nádraží v hale*), nebo naopak volné (kdy druhý člen vyjadřuje totéž, ale jiným pojmenováním, či význam prvního členu rozšiřuje; *Karlův syn, Václav, byl panovníkem slabým. Vrátím se 15. června, v pondělí.*). Dále se rozlišuje připojení splývavé, či nesplývavé. Ve druhém případě se běžně takováto adordinační skupina nazývá apozice.

Apozice

V rámci výrazové stránky syntaxe se dle Mluvnice češtiny 3 (1987, s. 432) může chápat apozice jako nesplývavě připojený člen, který se nachází na stejném stupni skladební hierarchie, popřípadě vztah mezi dvěma členy. Při takovémto výkladu je třeba rozlišovat apozici průvodní (která vyplývá ze syntaktickosémantických vztahů mezi oběma členy), distinktivní (signalizující volnost vztahu mezi oběma členy) a okazionální (naznačující pojetí autora).

I apozice bývá explicitně uvozena ustálenými výrazovými prostředky. V Příruční mluvnici češtiny (1996) se konkrétně rozlišují výrazové prostředky uvozující **výčet** (uzavřený: *a to*; neuzavřený: *např., jako např., jako je, třeba* ad.), **vytčení** (zahrnující členy: *hlavně, zejména,*

zvláště, především, jmenovitě, speciálně; nezahrnující členy: *s výjimkou, kromě, až na, jen /ne/*), **shrnutí** (*slovem, zkrátka, prostě, jednoduše...*), **ztotožnění** (*neboli, nebo, nebo také, čili, či, aneb, alias, vulgo, respektive, jinak také, jinak řečeno...*), **oprava** (*jinak řečeno, přesněji řečeno, či lépe, či vlastně, nebo lépe, respektive apod.*).

2.2.2 Syntaktické vztahy mezi výpověďmi v textu

V rámci textové syntaxe uvádí J. Hrbáček (1994a) tři formální vztahy výpovědí v textu, a to **řazení** (lineární přidávání jedné výpovědi k druhé tvořící jednu promluvovou linii), **podřazování** (při užití nepravých vět vedlejších, nebo komentujících závislých vět, tvořící taktéž jednu promluvovou linii) a **vsouvání** (neboli vsuvka, parenteze, vložená výpověď přerušující bázevovou výpověď a vytvářející vlastní promluvovou linii), přičemž textové spojení řazením označuje za základní a nejběžnější způsob realizace textu (Hrbáček 1994a, s 55). Z tohoto dělení, ale i z předešlého souhrnu literatury od začátku 90. let (Chloupek 1991, Čechová 1997, Janíková, 2009, Junková 2011) mimo jiné vyplývá, že ač B. Rulíková ve výkladu pro Mluvnici češtiny 3 (1987) *Volně připojené a vložené výrazy v textu* s pojmem parenteze nepracuje, je tento jazykový jev tzv. zažitý a běžně užívaný.

V této kapitole nás ovšem zajímá řazení a různé formy jeho realizace využívající interpunkční znaky dvojtečku, pomlčky a závorky. Na vsouvání byla zaměřena kapitola o parentezi 2.1.1 a podřazování jsme se blíže věnovali v kapitole 2.1.2 o sporných typech konstrukcí často považovaných za parentezi.

Řazení, nejčastější formální vztah výpovědí v textu

Lineární přidávání jedné výpovědi ke druhé neboli řazení se realizuje třemi způsoby připojení. Jedná se o junkci, konexi a juxtapozici.

Junkci a konexi rozlišujeme v podstatě pouze z hlediska náležitosti či nenáležitosti k jedné syntaktické konstrukci, užívané výrazové prostředky jsou obdobné. Pokud spojujeme dvě výpovědi v rámci jedné syntaktické konstrukce, mluvíme o junkci a spojovacích výrazech, tzv. junktorech. Ve druhém případě se jedná o připojení výpovědi k předcházejícímu textu až za koncovým signálem (tečka, otazník, vykřičník) pomocí připojovacích výrazů, tzv. konektorů.

Řazením se vyjadřují sémantické vztahy koordinace (zahrnuje poměr slučovací, odporovací, stupňovací a vylučovací) a determinace (poměr vysvětlovací, důsledkový a důvodový).

Absence jakýchkoliv spojovacích či připojovacích výrazů vytváří spojení juxta poziční, jedná se o pouhé řazení výpovědí bez koordinačního či determinačního vztahu. Rozlišuje se juxta pozice těsná (výpovědi jsou oddělené čárkou; př. *Máte spoustu známých, proč za některým nezajdete?*) a volná (přes tečku; př. *Máte spoustu známých. Proč za některým nezajdete?*).

Je-li možné lehce doplnit spojovací či připojovací výraz (a to parataktický i hypotaktický), ač není explicitně uveden, jedná se o asyndetické spojení. Konečný vztah mezi takto připojenými dvěma větami je dán jejich obsahovým poměrem. Tento jazykový jev nás zajímá především z důvodu častého užívání interpunkčních znaků (pomlčky, závorky, dvojtečka), které signalizují výraznější předěl mezi jednotlivými výpověďmi.

Při klasifikaci analyzovaného materiálu vycházíme z textu Mluvnice češtiny 3, který k této problematice přistupuje ze sémantického hlediska a syntaktické vztahy objasňuje na základě vzájemných vztahů / obsahové souvislosti mezi propozicemi uvnitř souvětí. Autor této části, J. Hrbáček, uvádí šest základních mezipropozičních vztahů. Jsou to mezipropoziční vztahy externí, inkorporace jedné propozice do pozice participantu propozice jiné, křížení propozic, splývání propozic, propozice ve vztahu k obsahu výrazu nominálního (propozice determinující) a analytická (souvětná) forma jedné propozice.

Pro účely této práce postačí, když se v této kapitole budeme věnovat externím mezipropozičním vztahům a vztahu adordinačnímu v rámci vztažení propozice k obsahu nominálního výrazu. Inkorporace propozice do propozice jiné byla vyložena v kapitole o parentezi a sporných případech na pomezí parenteze a výpovědí syntakticky začleněných a jejich identifikaci.

Mezipropoziční vztahy externí

Jak bylo uvedeno, propozice se spojují na základě obsahové souvislosti. Podle toho, jak jsou fakta těchto propozic prezentována, se rozlišuje mezipropoziční sémantická (obsahová) paralelnost a mezipropoziční závislost.

Mezipropoziční sémantická paralelnost

Pokud se spojí dvě propozice, ale fakta v nich uvedená si ponechají samostatnost, tedy jsou na sobě věcně nezávislá, jedná se o sémantickou paralelnost. Obsahová souvislost

naznačuje, o jaký typ spojení se jedná, a dále ovlivňuje výběr spojovacího prostředku. V rámci sémantické paralelnosti se vydělují dva vztahy, a to koordinační a adordinační. Nejčastěji jsou tato spojení realizovaná jako parataktická za využití parataktických spojek, výjimku ale tvoří spojení hypotaktická, případně juxtapoziční.

Vztahy koordinační vyjadřující logickou konjunkci (slučovací, odporovací, konfrontační a stupňovací poměr) a logickou disjunkci (vztah vylučovací).

V excerpovaném materiálu je významně zastoupen pouze poměr slučovací, přičemž pro naši práci je zásadní fakt týkající se jeho hypotaktické formy vyjádřené prostřednictvím zájmena *což*⁹, prezentující vztah prostě navazovací, a příslovci *přičemž*, *načež*, *pročež*, užitých s významem okolnostně navazovacím. Aby se jednalo o vztah slučovací, je zde podmínka, že lze daný spojovací výraz transformovat ve spojkou *a*, často pojenou s odkazovacím zájmenem *to*. Př. *Lidé budou hmotně zainteresováni, což bude mít vliv i na kvalitu zboží / a to bude mít vliv...*

Adordinační vztah, jak už bylo popsáno výše u adordinační skupiny, znamená, že jedna složka ze dvou pojmenovává již vyřčené jinými slovy, tak aby přinesla další – doplňující, dokreslující či zpřesňující – informace. Výstižně podle Mluvnice češtiny 3 (1987, s. 470): *Komunikativním cílem adordinace je tedy o daném jevu přinést nějakou informaci navíc a tím ji osvětlit*. Souvětí s obsahovou souvislostí adordinační zahrnuje adordinaci prostou a adordinaci zdůvodňující.

V prvním případě je základním spojovacím výrazem *to jest* (tj.) a vysvětlení podává vždy druhá z vět v souvětí (př. *Nepočínal si dost ekonomicky, to jest nešetřil svými silami*). Velmi často se podle Mluvnice češtiny 3 vyskytuje asyndetické spojení (př. *Šli nejlehčí cestou, hojili se na doktorech., Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši*).

Jako zdůvodňující se jeví věty spojené spojkou *totiž* (př. *Jejich smrt veřejnost silně pobouřila, byla to totiž zřejmá justiční vražda*.) či ve stejném významu ve spojení asyndetickém (př. *Tento sufix však začal být nevýhodný: působil konsonantické alterace základu*.). Dvojtečky se užívá u té části výpovědi, která nese doložení, zdůvodnění či vysvětlení.

Mezipropoziční sémantická závislost

Pokud fakty jedné a druhé propozice jsou prezentovány tak, že jeden je na druhém věcně závislý a zároveň není jedna propozice participantem druhé, mluví se o mezipropoziční

---

⁹ Tato problematika je projednávána též v souvislosti s parentezí v kapitole 2.1.2.2 na straně 31.

sémantické (obsahové) závislosti. Převažuje zde forma hypotaktického spojení. Jedná se zejména o vztahy rázu okolnostního, které se dále dělí na vztahy temporální, kauzální a způsobové, tedy v běžné terminologii věty vedlejší příslovečné.

Vztažení propozice k obsahu nominálního výrazu

V rámci této skupiny se rozlišují vztahy *determinační* a řidčeji *adordinační*. Vzhledem k užívání interpunkčních znaků, jako jsou pomlčky, závorky a dvojtečka, zaměříme se v rámci tohoto vztahu na vztahy adordinační. Determinační vztahy (tedy vztahy dominance) jsou převážně vyjadřovány pomocí spojovacích výrazů, a to vztažně (např. zájmeno *který*) a spojkově (např. *jako, jako když*), pouze někdy se vyskytuje dle Mluvnice češtiny 3 (1987) vyjádření méně sevřené, asyndetické (př. *Byl jednou jeden chalupník, jmenoval se Klapzuba., Ten sultán měl jedinou dceru, Zubejda se jmenovala., Rozpor názorů ve světě řešíme poznatkem: oči nás klamou.*).

Substantivní výraz související s adordinační větou může být vyjádřen substantivem, které je obvykle pojeno s delimitátorem (př. *Dobrych organizátorů je mezi našimi lidmi mnoho, ale mají jednu chybu: vidí věci příliš zjednodušeně.*), substantivním zájmenem holým či rozvitým (př. *Ted' jde jen o jedno: vydržet a neznadit., Měli jsme se pokusit dokázat něco jiného: že naše moderní divadlo obtoží vůči Shakespearovi.*) či substantivní větou (př. *Přihodilo se jí, co už nikdo nepamatoval, že jí došla řeč.*).

Dále Mluvnice češtiny 3 (1987) uvádí případy, jak si při vyjádření adordinované věty konkurují způsoby se spojovacím výrazem a asyndeticky spojené věty (př. *Po otci má jen jedno: že opovrhne penězi. / Po otci má jen jedno: opovrhne penězi. ad.*).

Jak je z příkladů patrné a jak se i popisuje v MČ 3 (1987, s. 534n.), *specifičnost tohoto typu větného spojení se projevu též v zvukové stránce a někdy i v grafické podobě. První věta nekončí polokadencí stoupavou jako jiné nadřazené věty, nýbrž kadencí a mezi oběma větami je výraznější pauza. To se v grafické realizaci občas projevuje kladením dvojtečky (zvláště často, je-li adordinovaná věta připojena asyndeticky).*

Adordinovanou větou se buď přesněji, určitěji, konkrétněji vyjadřuje obecné nominální pojmenování předchozí věty (př. *Jedna věc mi není jasná: kdy budeme mít čas to všechno nastudovat.*, asyndeticky: *Ti pánové se snažili o jediné: chtěli si udržet nadřazenou hospodářskou pozici i možností politického diktátu.*), nebo se vyjadřuje výčtem to, co bylo nominálním

výrazem označeno souhrnně (př. *V přístrojích se uplatňují na hřídele i jiné materiály, jako je mosaz, cínový bronz, hliník a jeho slitiny atd.*, asyndeticky: *Zde také rozbíjeli své stany potulní komedianti, ať již to byli cirkusoví umělci nebo krotitelé zvířet., Zde byly lesy lužinaté: samý listnatý strom a půda porostlá trávou.*).

2.3 Reliéfizace

Veškeré výše uvedené realizace větných a souvětných konstrukcí mohou volbou autora textu nabýt reliéfizované podoby. S pojmem reliéfizace pracuje J. Hrbáček (1994b, s. 67) a definuje jej jako ***komunikačně významové odstupňování výpovědi nebo textu grafickými a zvukovými prostředky, aniž se přitom poruší syntaktická struktura výpovědi nebo textu.*** Jedním z důvodů, proč tuto teorii zmiňujeme, je zejména Hrbáčkův přínos pro klasifikaci sporných či přechodných typů větných konstrukcí, zvláště pak při určování parenteze a případně apozice. Dalším důvodem je fakt, že reliéfizované části textu či výpovědi jsou v psaném textu graficky odděleny prostřednictvím interpunkčních znaků pomlček, závorek nebo méně výrazně čárek. Funkcí tohoto jazykového jevu je podle J. Hrbáčka upozadění a významové oslabení vybrané části výpovědi či textu. Oproti tomu uvádí, že pro aktualizaci a zdůraznění se využívá jiných prostředků, a to podtrhnutí, použití jiného typu písma (tučného, kurzívy, kapitálky apod.), ale i odsazení či osamostatnění sdělení na vlastním řádku.

Pro porovnání reliéfizované a nereliéfizované výpovědi uvádí J. Hrbáček ve svém článku tento příklad: *Idea této souvislosti pak výuku slohu v různých obdobích rozdílnou měrou také ovlivňovala. – Idea této souvislosti pak výuku slohu (**v různých obdobích rozdílnou měrou**) také ovlivňovala. – Idea této souvislosti pak výuku slohu v různých obdobích (**rozdílnou měrou**) také ovlivňovala.*

V rámci výpovědi může být reliéfizovaný jeden či více větných členů (*Do humanistické češtiny stále více pronikají (**už od 17. století**) jevy obecně české., Takové vedení často utvrdilo jejich (**školou vypěstovanou**) úzkostlivost z tvaru a barvy.*), část několikanásobného větného členu (př. *Jeho jedinou slabostí bylo dobré (**a rychlé**) auto.*) nebo vedlejší věta (př. *F. J. Vavák v r. 1780 vypočítává několik desítek starých „kacířských“ knih, které sám četl (**ač byl přísný katolík**).*), *Věrní své minulosti a svým demokratickým tradicím nechceme své krajany – **postaví-li se loajálně na půdu našeho státu** – nijak zkracovat v kulturním a jazykovém jejich vývoji.*).

Při reliéfizaci shodného přívlastku dochází často ke slovosledné inverzi (př. *Do tohoto postavení – **nikterak záviděníhodného** – se dostal vlastní vinou. – Kdybychom však i jindy přemohli v sobě zvyk (**ostatně dost akademický**) a přestali význam romance zužovat, přidali by-*

chom...).

J. Hrbáček dále uvádí, že reliéfizované členy jsou často lexikálně aktualizovány (př. – *Velký rozmach divadelního umění, především v poslední třetině 18. století, byl spjat s rozvíjející se aktivitou měšťanstva. – A nyní se právě tvrdí, že v Čechách (a ovšem i na Moravě) byl teritoriální moment důležitější než jinde.*).

Pro reliéfizaci textu se využívají zejména závorky, řidčeji podle J. Hrbáčka pomlčky. Autor tak naznačuje, že dané sdělení je vedlejší, doplňkové, doprovodné, že nejde o sdělení náležící do základní promluvové linie. Reliéfizovaná výpověď zpravidla následuje bezprostředně za výpovědí, k níž se obsahově vztahuje (Hrbáček, 1994 b, s. 69).

Jsou zde uvedeny tyto příklady: výpověď připojená juxtaponovaně *Nadané jednotlivce na nižších příčkách společenského žebříčku postihoval nedostatek příležitostí ještě hůř (ženy nepřicházely v úvahu vůbec).*; prostřednictvím odkazovacího výrazu *Po bitvě na Bílé hoře spisovná čeština byla postupně vytlačována ze svých pozic a její funkce přebírala zejména němčina, zčásti latina (ta si své místo ve vědeckém vyjadřování a v poezii uchovala v jisté míře i v předcházejícím období humanistickém).*, reliéfizace celé samostatné výpovědi *Občan pak od nich ovšem právem očekává pokud možno bezchybné vyřizování i zdánlivých maličkostí, protože právě tam se projeví chyby a omyly nejdříve. (Chyby v celkové koncepci se prokáží až za léta.),* reliéfizace výpovědi v interpozici *Josef II. si v r. 1781 za své návštěvy Prahy prohlédl i stavbu nového divadla (stály již zdi) a měl z něho velkou radost.*

Vydělovány mohou být i nevětné výpovědi (př. *Pomístní jména vznikají v určité době (hledisko historické), jsou pevně vázána na určitý objekt (hledisko geografické) a jsou jazykovým vyjádřením poznávacích schopností člověka (hledisko jazykové).*

J. Hrbáček upozorňuje zejména na možnou a častou záměnu reliéfizovaného textu za parentezi/vsuvku, která není na rozdíl od reliéfizace syntakticky začleněna. Polemizuje nejen s výběrem ukázkových parentezí u B. Rulíkové (1973), ale i u dalších autorů. Zdůrazňuje, že jedním z určujících a nutných rysů parenteze je především její přetínající charakter. Reliéfizovaná výpověď není oproti tomu vložena do jiné výpovědi, a proto nemůže její syntaktickou strukturu přerušovat. Jedná se prý o variantu základního syntaktického vztahu řazení výpovědi, kdy je část vyčleněna zvukově a graficky. Uvádí tyto dva příklady: 1) parenteze *Když dědeček tovaryšil v Praze – také Národní divadlo stavěl – bydlil se studenty z průmyslovky.* 2) reliéfizace *Autor sice komponuje tyto osudy v celek – a tato cílevědomá, umělá skladba je až příliš zjevná –, ale zobecnění smyslu těchto osudů neprovádí sám.* (B. Rulíková, c. d. v pozn. 1, s.

36. + MČ3 s. 674).

Obdobný problém záměny vidí taktéž u formální podobnosti s apozicí. Pro objasnění však užívá spojení reliéfizovaná apozice, vyčleněná prostřednictvím závorek či pomlček na základě autorova záměru. J. Hrbáček klade důraz na syntaktické začlenění reliéfizované apozice oproti parentezi (př. *Tímto rozvržením se redaktorům svazku (F. Danešovi, M. Greplovi a Z. Hlavsovi) podařilo...* a *Tímto rozvržením se redaktorům svazku (F. Daneš, M. Grepl a Z. Hlavsa) podařilo...*).

Na konec svého článku zmiňuje J. Hrbáček nevhodnost pojmu „vedlejší promluвовá linie“. Jako vysvětlení uvádí fakt, že ne vždy se v případě reliéfizace jedná o odsunutí sdělení a jeho významové oslabení, ač záměr zvýraznit takto vyčleněný text není příliš častý. Jako druhý důvod uvádí, podobně jako učinila již B. Rulíková (1973), že reliéfizované sdělení (či parenteze) netvoří souvislou linii, jako je tomu například u poznámkového aparátu.

2.4 Shrnutí teoretické části

Na základě kritické rešerše literatury jsme dospěli k níže uvedeným závěrům, které nám nadále slouží jako východisko pro klasifikaci analyzovaného materiálu.

V rámci tématu práce jsme se zaměřili na případy vět a souvětí, členěných prostřednictvím pomlček, závorek, dvojtečky a případně čárek, vyskytujících se v psaných publicistických textech. Dospěli jsme k závěru, že se tyto interpunkční znaky užívají pro oddělení sdělení jak připojených volně, bez syntaktického vztahu, tak syntakticky začleněných. Dále uvádíme stručný přehled a kategorizaci nalezených jazykových jevů:

(A) Výrazy připojené bez syntaktického vztahu:

Parenteze

Textové orientátory (odkaz v rámci jednoho textu, mimotextový odkaz)

Graficky oddělené částice, příslovce a nevětné uvozovací výrazy

(B) Syntakticky začleněné výrazy

Reliéfizované výrazy ve výpovědi

Ve vztahu dominace – skladební dvojice: větný člen, jedna složka několikanásobného větného členu, vedlejší věta (v rámci externích mezipropozičních vztahů – mezipropoziční obsahové závislosti)

Ve vztahu zmnožení – adordinační skupina / apozice

Reliéfizace textu

Mezipropoziční vztahy externí - sémantická paralelnost propozic

Koordinální vztahy

Adordinační vztahy

Vztažení propozice k nominálnímu výrazu

V prvním případě (A) se jedná o textové orientátory a osamostatněné výrazy částicového

typu (obojí nebylo předmětem zkoumání a zmiňujeme je spíše okrajově) a parenteze. Jak bylo řečeno výše, kritéria pro vymezení parenteze a její definice nejsou v odborné literatuře vůbec jednotné. Různost pojetí převládá jak v literatuře, která se o parentezi zmiňuje sekundárně, tak v pracích zaměřených na tuto problematiku primárně. Mírně zavádějící jsou zejména práce B. Rulíkové, a to konkrétně monografie z roku 1973, vymezující parentezi z různých hledisek a uvádějící velké množství příkladů, v konfrontaci s její pozdější prací, příspěvkem do Mluvnice češtiny 3 (1987). Zde B. Rulíková od vydělování parenteze ze skupiny volně připojených a vložených výrazů ustupuje s tím, že se jedná pouze o jednu větoslednou variantu, která nevyžaduje vlastní terminologické vymezení. Z odborných prací 90. let, ale i novějších, je však patrné, že tento krok nebyl nijak zásadní a směrodatný, protože se s pojmem parenteze či vsuvka setkáváme i nadále (Bečka 1991, Hrbáček 1994, Čechová 1996, Junková 2009, Jeníková 2009 ad.). Asi nejvýznamněji přispívá k této problematice J. Hrbáček svými pracemi z roku 1994, ve kterých zavádí pojem reliéfizace výpovědi a textu a jasně pojem parenteze/vsuvka vymezuje.

Na základě poznatků vyplývajících z rešerše odborné literatury považujeme za vhodné zachovat stávající pojem *parenteze* a jeho rovnocenný český protějšek *vsuvka*. Domníváme se však, že laická i odborná veřejnost přistupuje k parentezi při produkci i percepci textu z funkčního hlediska a vnímá ji jako komunikačně-pragmatický prvek. Tím rozumíme zejména fakt, že namísto syntaktického (formálního) hlediska, které určuje parentezi na základě jejího umístění, je akcentován její doplňující, dodatkový charakter.

K tomuto rozhodnutí přispěly i výsledky naší analýzy, která prokázala nezanedbatelný výskyt volně připojených prvků v postpozici za bázovou výpovědí, ačkoliv ostatní charakteristiky tohoto sdělení se jednoznačně shodují s tzv. pravou parentezí. Konkrétně jsou tyto případy popsány v následující kapitole.

Charakteristické znaky parenteze:

- Možná forma nevětná, větná, souvětná, v případě větné podoby je možné uvození podřadicími spojovacími výrazy (nejedná se ovšem o větu vedlejší)
- Připojení k základní výpovědi bez možnosti určení formálně syntaktického vztahu uvnitř (souvětné) výpovědi
- Obsahová souvislost vždy jen s částí základní syntaktické konstrukce

- Tzv. „volné“ připojení nebo vložení, určené volnější obsahovou souvislostí s informacemi z báze výpovědi a signalizované při čtení zvukovými prostředky, jako je rovná melodie, hlubší tón a rychlejší tempo, v psaném textu pak vyznačené graficky především závorkami a pomlčkami
- Vyjadřuje doplňující, dodatkové sdělení týkající se obsahu nebo formy základní konstrukce, které nenáleží do hlavní promluvy linie
- Prostředek pro významové odstupňování textu/výpovědi
- U konstrukcí uvozených zájmeným příslovcem *jak*, které nevznikly převrácením syntaktického vztahu (tzv. věty obsahové)

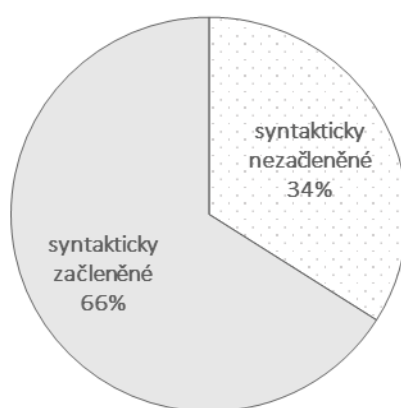
Dále se (nejen) v publicistickém stylu oddělené interpunkčními znaky (pomlčky, závorky, dvojtečka) vyskytují i tyto výrazy, v některých případech určované jako parenthese. K nim zaujímáme takováto stanoviska:

- Věty uvozené zájmeným příslovcem *jak* jsou vsuvkami jen v případě, vztahují-li se pouze k části základní syntaktické konstrukce, nikoliv k celé základní výpovědi, a jejich pozice je tedy pevně daná. V ostatních případech jde o tzv. obsahové věty s převráceným syntaktickým vztahem.
- Podobně se vyskytují tzv. *komentující závislé věty* uvozené výrazy *jestli*, *-li*, *pokud* a *aby* připomínající svou formou parenthesi. Ty ovšem komentují větu řídící jako celek a v mluvnici jsou určovány jednotně jako věty závislé. O parenthesi se tedy nejedná.
- Věty uvozené vztažným zájmenem *což*, *čímž*, *příčemž* jsou souvětné, s vedlejší větou navazovací.
- Pokud je syntaktická konstrukce členěna prostřednictvím pomlček, závorek či dvojtečky, ale je zde patrný jakýkoliv formální syntaktický vztah a zároveň se nejedná o asyndetické připojení, mluvíme o tzv. *reliefizaci textu* dle teorie J. Hrbáčka (1994a, b).
- Taktéž identifikujeme i apozici oddělenou výše uvedenými interpunkčními znaky namísto tradičních čárek jako *apozici reliefizovanou*.

3 VÝSLEDKY ANALÝZY PUBLICISTICKÝCH TEXTŮ

Zvolenou metodou sběru, kterou jsme popsali v první kapitole, jsme dosáhli celkového počtu 2176 větných a souvětných konstrukcí obsahujících hledaný jazykový jev. Jak bylo výše popsáno, zaměřili jsme se na konstrukce obsahující interpunkční znaky pomlčky, závorky, dvojtečku a ve speciálních případech čárky s cílem kategorizovat jednotlivé druhy a určit charakter užití a motivaci takto členěných výpovědí. V této kapitole přinášíme strukturovaný popis excerpt doplněný o číselné údaje četnosti výskytu.

POMĚR SYNTAKTICKY ZAČLENĚNÝCH A NEZAČLENĚNÝCH VÝRAZŮ

Prvním kritériem, popsaným v teoretické části, bylo určit, jestli prvky oddělené vybranými interpunkčními znaky jsou či nejsou syntakticky začleněné. Analýza nasbíraného materiálu prokázala, že v poměru 66 % (1441 větných a souvětných konstrukcí) ku 34 % (735) převládají výrazy syntakticky začleněné, reliéfizované.

Odůvodnění nižšího než předpokládaného počtu syntakticky nezačleněných výrazů přikládáme zejména přehodnocení syntaktické začleněnosti některých konstrukcí umístěných velmi často v interpozici s výrazným vsuvkovitým charakterem. Jedná se o výše popsané obsahové věty uvozené zájmeným příslovcem *jak* (četnost výskytu: 92), dále pak věty v navazovacím poměru uvozené vztahným zájmenem *což* (22) a *(a) to* (25) či závislé komentující věty uvozené podřadícími spojkami *pokud*, *-li*, *jestli* (1). Významně se na celkových počtech podílí i připojené či vložené konstrukce ve vztahu adordinačním (217), přinášející vysvětlení, upřesnění apod. Počet syntakticky nezačleněných výrazů by jistě navýšily i specifické případy doplňujícího sdělení věcně obsahového, které pro svoji hojnost v rámci konkrétních

článků nebyly zaznamenány všechny, nýbrž jen dostačující část z nich jako prokazatelný vzorek.

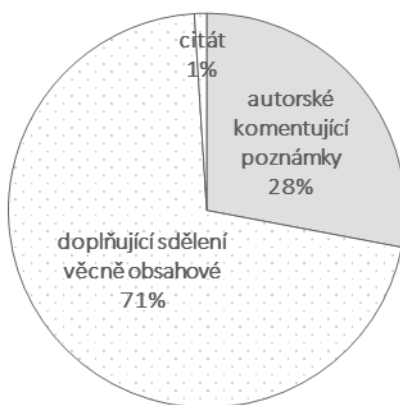
3.1 Výrazy připojené bez syntaktického vztahu

3.1.1 Parenteze

Vzhledem ke zvolenému přístupu, který vychází z teorie J. Hrbáčka (1994) o reliéfizaci textu a dále z novější práce B. Rulíkové (1987) o volně vložených a připojených výrazech v textu, kategorizujeme excerpované parenteze v první řadě na základě **obsahové náplně**, sekundárně pak doplňujeme hledisko obsahové souvislosti a způsobu připojení. Po uplatnění kritérií J. Hrbáčka na rozlišení reliéfizace výpovědi, textu či apozice a parenteze převažuje ve většině případů vždy jeden typ. Z hlediska obsahu souvisí parenteze nutně vždy s jedním výrazem či částí báze výpovědi, nikoliv s celou výpovědí. U způsob připojení pak jednoznačně převládá navazování před volnou determinací a intenčním spojením zejména proto, že většina takto uvozených vět je klasifikována jako syntakticky začleněná (viz kap. 2.1.3 Sporné případy).

Z celkového počtu 605 volně připojených a vložených výrazů vyšlo najevo, že převážná většina těchto výrazů přináší doplňující, dodatkové sdělení (*doplňující sdělení věcně obsahové*, četnost výskytu 427). Nezanedbatelnou část tvoří *autorské komentující poznámky* (171). Třetí typ *uvození základního sdělení* uváděný B. Rulíkovou (1987) se stejně jako v naší předchozí analýze (Stoklasová, 2009) nenacházel. Nově se však vyskytly citáty buď doslovné, potvrzující obsah sdělení báze výpovědi, nebo „obrazné“ implikující charakteristiku osoby zmiňované v báze výpovědi (7).

POMĚR MEZI JEDNOTLIVÝMI TYPY
PARENTEZE

DOPLŇUJÍCÍ SDĚLENÍ VĚCNĚ OBSAHOVÉ

V analyzovaných textech se vyskytují tři typy doplňujícího sdělení věcně obsahového v celkovém množství 427 případů. Prvním typem jsou dodatky popsané B. Rulíkovou (1974, 1987), které bychom mohli označit jako *tradiční* (252), jako druhý typ se jeví případy *specifické* (175), podmíněné typem textu, ve kterém se nachází, třetím jsou dodatky *apozičního typu* (49).

Mezi **tradiční případy** řadíme a) doplnění, další rozvití obsahu bázové výpovědi, b) zpřesnění, c) vysvětlení, d) uvedení průvodních okolností a e) asociační typ s velmi volnou souvislostí.

a. *Doplnění, další rozvití obsahu*

Z celkového množství 252 dodatkových sdělení, je tato skupina zastoupena nejhojněji, a to 110 případy.

V deseti nalezených případech je vedle záměru naznačit, že se jedná o doplňující sdělení, patrná i snaha autora vyhnout se opakování věty vedlejší přívlastkové, kvůli čemuž pravděpodobně volí formu vložené věty připojené prostřednictvím koreferenční návaznosti stejným nevyjádřeným podmětem a nikoliv podřadící spojkou:

*Pro pěstování na polích schválila Unie pouze dvě odrůdy – kukuřici, která se používá převážně pro krmné účely (**pěstuje se ve Španělsku, Česku, Portugalsku, Rumunsku a několika dalších státech, celková výměra však není velká**), a brambor pro výrobu technického škrobu.*

*Zviklaný osud múzy, šansoniérky a příležitostné herečky (**hrála například v brilantní Marii Antoinettě Sofie Coppolové či v Godardově Made in USA**), s níž si kromě drogové závislosti krutě pohrála i rakovina, je naprosto opačný, než zažila postava maloměstské Maggie.*

*Hned v úvodní scéně (**ukáže se být téměř závěrem fabule**), v níž tři ženy naleznou Nemu „ukřižovaného“ hlavou dolů na prolézačce, se rychle střídají úhly a vzdálenosti pohledu, pohyb, hluk, klid, původci i místa výpovědi.*

U pěti takto vložených dodatkových sdělení je patrný, avšak nikoli naprosto jednoznačný vztah konfrontační. I v těchto případech je užito větné formy a sdělení jsou umístěná do závorek. Věty jsou připojeny na základě koreferenční návaznosti lexikálně či stejným nevyjádřeným podmětem.

*V jeho týmu nebyli ekonomové (**Klaus jich měl na rozdávání**), právníci, bankéři ani diplomaté.*

*Na fotografii kamene nalezeného na skládce zeminy v pražských Vysočanech (**kámen pochází z Brumlovky**) vidíme zkamenělou součástku počítače typu sčot.*

Většinu skupiny ale tvoří dodatková sdělení bez další významové nuance:

*Zmínila se mu o nečekané návštěvě (**Dlask o osudu obou emigrantů věděl**) a požádala jej, aby k ní ten večer nechodil, protože Mirek tam pravděpodobně přespí.*

*Zátarasý vedou návštěvníka rozbahněnou cestou kolem rybníčku na prostranství (**pozemek získal za stokorunu od sympatizující sousedky, na převod bunkru čeká**) s pečlivě zastřiženým trávníkem a složitým systémem pěchotních zátarasů z ostnatých drátů a travers.*

*Režiséři – **Luc je graduovaný filozof a Jean-Pierre bývalý herec** – se údajně při psaní příběhu inspirovali pasáží z Bratrů Karamazových.*

Do skupiny doplňující sdělení věcně obsahové spadá i většina případů, kdy sdělení s větnou formou není vložené do báze výpovědi, ale následuje za ní (33 případů z celkového počtu):

*Kafka odjel asi měsíc po Puině zmizení do baltských lázní Müriz – **obvykle se uvádí, že za sestrou Elli a její rodinou, která tam tehdy pobývala.***

*Výzkum srovnával i vědomosti čtrnáctiletých – **Češi si podle autorů vedli nadprůměrně, skončili 18. z 36 zemí, ale ve srovnání s deset let starým hodnocením se zhoršili.***

Volba interpunkčního znaku u tohoto typu dodatkového sdělení odpovídá obecným charakteristikám. Většina případů je umístěna do závorek (78), které jsou typické pro sdělení vedlejší, méně důležité, většina zbývajících excerpt je od báze výpovědi oddělena pomlčkami (29), minimum jinak (dvojtečka 1, středník 1, čárky 1). Co se týče formy, jsou tyto dodatky většinou povahy větné (96), ve čtyřech případech je nevětný výraz rozvitý vedlejší větou, zbytek jsou

výrazy nevětné (10). Dodatky jsou do báзовé výpovědi začleněny většinou prostřednictvím koreference.

b. Zpřesnění

Zpřesnění jako dodatek k báзовé výpovědi se v analyzovaném materiálu nacházelo poměrně často (49). Většina byla umístěna do závorek (41), zbývající byly odděleny pomlčkami (7) a čárkou (1).

Do této skupiny řadíme dodatková sdělení udávající:

i. procentuální hodnotu,

*Do roku 2007 se obavy poněkud snížily (**55 procent možnost útoků připustilo**), mezidobí však státní bezpečnostní složky využily k rozšíření svých kompetencí.*

*Avšak výhra, pokud přijde, bude mít ještě jednu z podstatnějších vad na kráse: nikdo se nechystá řešit problémy, které byly vlastní příčinou, proč menšinové, převážně hinduističtí Tamilové (**18 procent obyvatel**) povstali proti většinovým buddhistickým Sinhálcům (**74 procent**).*

ii. konkrétní částku,

*... takže většina studentů si musela kurzy platit (**v Praze 30 tisíc korun za čtyři týdny**) ze svého.*

*Většina peněz (**více než 560 miliard**) připadá na stavbu nových úseků dálnic.*

iii. časový údaj,

*Blesková návštěva na otočku – **jen o něco více než čtyři hodiny** – taková byla včerejší cesta nejvlivnější evropské političky Angely Merkelové do Prahy.*

*Za deset let (**od roku 1997**) by tak cena elektřiny vzrostla téměř na čtyřnásobek.*

iv. počet lidí,

*Imigranti nebo příslušníci etnických menšin (**ve Finsku se jedná především o 290 000 Švédů a zhruba 10 000 Romů**) mohou navštěvovat „přípravku“, kde se během jednoho roku naučí finsky.*

*Dnes má armáda v Afghánistánu dvě hlavní skupiny: rekonstrukční tým **(415 lidí)** a speciální protiteroristický **(100 lidí)**.*

v. jiné:

*Letos je to například nevázané „divadlo noir“ John Sinclair v režii Petry Tejnorové či scénická kompozice Vetřelec, využívající prvky pohybového i konceptuálního divadla, v níž režisér Jiří Adámek zkoumá možnosti práce s hercem **(tentokrát s herečkou jedinou, Kristinou Maděricovou)**.*

*Vládní politiky to sice rozpálilo dobřela **(ministr práce ODS Petr Nečas se v kuloárech rozčiloval, že Jiří Paroubek „tahá moresy pražské galerky do mezinárodní politiky“)**, radost z toho neměli ani někteří sociální demokraté, byť to znovu sdělovali opět výhradně anonymně, přesto však vládní politici veřejně naznačovali ochotu se takto dohodnout.*

*Ale několik studií – **naposledy nedávná zpráva objednaná britským premiérem Gordonem Brownem** – ukázalo, že internetové děti vykazují značnou protřelost a odolnost vůči takovým nabídkám.*

Jak je i z vybraných příkladů zjevné, v této skupině převládají vložené výrazy nevětné povahy (41) nad větnou formou (8), přičemž všechny větné parenteze byly umístěné v závorkách.

c. Vysvětlení

Další početnější skupinou jsou dodatková sdělení přinášející vysvětlení nějaké informace z báze výpovědi (34). Opět převažuje umístění do závorek (30) proti oddělení pomlčkami (4). V této skupině je poměr mezi větnou a nevětnou formou vyváženější, ale i přesto převládá nevětná forma 20 ku 14.

Převažuje obsahová souvislost s předcházejícím výrazem (anaforická návaznost):

*V loňském roce odebrala inspekce 393 vzorků masa z provozoven v celé zemi, 40 z nich bylo nevhodných ke spotřebě **(prošlé datum spotřeby, nazelenalá barva, oslizlost)**, dva obsahovaly bakterie salmonely.*

*Je vítaným hostem ve všech domácích antologiích, ať už vydávaných polským Egmontem (antologie válečných komiksů Wrzesień) či sborníku s lapidárním názvem 44 **(rok Varšavského povstání)**.*

*S lehkým náskokem vede ministr zdravotnictví Tomáš Julínek (**paradoxně dostal pětky za to, že také prosazoval reformní kroky**) před premiérem Mirkem Topolánkem a Jiřím Čunkem.*

Při interpretaci následujícího volně vloženého sdělení jako vysvětlujícího se objevuje i souvislost s výrazem následujícím (kataforická následnost) :

*Její oficiální videa mají na YouTube milióny zhlédnutí a až do června letošního roku byl její videoklip **Bad Romance (více než 300 milionů kliků)** nejčastěji zhlédnutým videem všech dob (než ho sesadila teenagerská hvězdička Justin Bieber), její twitter čte více než 1,5 miliónu lidí, kteří dostávají zprávy o tom, jaké zpěvačka doporučuje laky na vlasy, případně jak dopadla operace jejího otce.¹⁰*

d. Uvedení průvodních okolností

Výrazy vyjadřující průvodní okolnost se v excerpovaném materiálu ve formě, jakou uvádí B. Rulíková (1987), téměř nevyskytují. Nebo podle výše uvedených kritérií spadají pod reliéfizaci výpovědi, konkrétně reliéfizaci větného členu příslovečné určení vyjadřující průvodní okolnost.

*Soud včera dospěl k závěru, že dnešní europoslanec Železný se – **ještě coby majitel televize Nova** – domluvil s Čechoameričanem Georgem Novotným, jak z ciziny přivést cenné obrazy a ušetřit při tom téměř sedm milionů korun na daních.*

*Typicky se toto děje v promluvách postav, které by (**nebýt to v románu Carterové**) o daných citátech neměly ani ponětí.*

e. Asociační typ

I tento typ byl v excerpovaném materiálu zastoupen málo (6)¹¹. Takto vložené či připojené výrazy přinášejí obdobně jako dodatková sdělení nějakou informaci navíc, v tomto případě však s báзовou výpovědí souvisí velmi volně.

¹⁰ Tento příklad uvádíme záměrně jako doklad problematičnosti jednoznačné interpretace jednotlivých významových nuancí v rámci doplňujícího sdělení věcně obsahového. U nemalého počtu případů jsme volili jejich zařazení na základě subjektivního vnímání a zároveň si byli vědomi i další možné interpretace. Jednalo se zejména o sdělení zpřesňující či vysvětlující fakta z báзовé výpovědi. Podle našeho názoru by se právě uvedený případ mohl hodnotit i jako zpřesňující předcházející výraz ...na YouTube milióny zhlédnutí...

¹¹ I L. Janíková (2009) udává, že většina výrazů spadajících do této skupiny se nachází ve stylu uměleckém a ve všeobecném korpusu. V publicistickém či odborném stylu nezaznamenala žádný výskyt. (s. 56n)

*„Bolelo ji úplně všechno, každý dotek i polohování postele. Potřebovala přebalit a toužila se už konečně osprchovat,“ vzpomíná Iva Kondýsková na den, kdy své klientce (**jméno prozradit nesmí kvůli etickému kodexu hospicových pracovníků**) trpící nádorem na mozek v rozporu se zákony ulevila od bolesti.*

*Počasí je sice většinu roku deštivé (**univerzita má dokonce vlastního psychologa pro studenty z jižní Evropy, aby jim pomohl vyrovnat se s ošklivým podnebím**), ale od jízdy na bicyklu málokoho odradí.*

Druhým vymezeným typem jsou parenteze tzv. **specifické** (četnost výskytu 175). Tyto parenteze jsou vázané na typ textu, ve kterém se nacházejí, a zároveň každý tematicky zaměřený článek tyto parenteze obsahuje v hojné míře. Jedná se až na malé výjimky o výrazy nevětné, evokující autorovu snahu po co nejúspornějším vyjádření nezbytných informací. Všechny nalezené dílčí typy jsou uváděny v závorkách, pouze v jednom případě je parenteze oddělená od báze výpovědi pomlčkou. Jak jsme uvedli už výše, pokud bychom excerpovali všechny parenteze tohoto typu, jejich počet by byl o mnoho vyšší. Pro potřeby výzkumu však vybíráme pouze průkazné množství, protože se dané typy ve většině případů opakují.

L. Janíková (2009) tyto výrazy za pravou parentezi nepovažuje a řadí je na pomezí apozice a parenteze. Označuje je jako *identifikaci*. Odůvodňuje to zejména tím, že tyto výrazy nijak výrazně nepřerušují báze výpovědi a vzhledem ke své povaze mohou stát i na konci výpovědi. My se ovšem umístění v interpozici jako vymezení rysu parenteze vzdáváme a znovu připomínáme fakta o nevětných/slovních parentezách, uvedená J. Hrbáčkem v mluvnici Čeština – řeč a jazyk (2000, s. 279), a tyto výrazy mezi parentezi řadíme.

Četnosti výskytu je kvůli výše uvedenému spíše orientační, ale vzhledem k jednotnému přístupu při excerpaci přece jen dosvědčující.

Nejčastěji (50) se vyskytují parenteze uvádějící politickou příslušnost zmiňovaných politiků, což odpovídá i frekvenci článků týkajících se politické scény v excerpovaném materiálu. Umístění závisí na poloze jména daného politika, vždy se jedná o kontaktní návaznost. Nejvíce se setkáváme se zkratkou dále nerozvitou:

*Podle průzkumů veřejného mínění má Jaroslav Palas (**ČSSD**) velkou šanci vystřídat ve vedení Moravskoslezského kraje Evžena Tošenovského (**ODS**).*

Další doklady jsou, že firma má výběr z účtu a on má ve stejný den, nebo dva dny potom,

*uložení na účet,” řekl MF DNES místopředseda mandátního a imunitního výboru Petr Vícha (**ČSSD**).*

V případě politické strany Strana zelených se vyskytuje i plné znění:

*Ministerstvo školství včera dokončilo program, kvůli kterému musela odstoupit ministryně Dana Kuchtová (**Strana zelených**).*

V případě výčtu politiků téže strany, je identifikace uvedena za posledním zmíněným a obsahuje shrnující výraz:

*Nejlépe z dotazování vyšli hejtman Jihočeského kraje Jan Zahradník, moravskoslezský hejtman Evžen Tošenovský a Ivan Kosatík z Olomouckého kraje (**všichni tři ODS**).*

*31 000 lidí požaduje odvolání radního M. Richtera a předsedy Výboru pro kulturu a volný čas O. Pechy (**oba ODS**).*

Uvádění pracovního zařazení už není tak časté (4):

*S pokračováním ředitelů „rebelských“ divadel se evidentně nepočítá, Daniele Šálkové (**Divadlo v Dlouhé**) a Doubravce Svobodové (**Divadlo Na zábradlí**) přišel dopis, v němž se s nimi ředitel pražského Odboru kultury, památkové péče a cestovního ruchu Jan Kněžínek loučí, přeje jim „v dalším pracovním a osobním životě mnoho úspěchů“ a nesmyslně vyžaduje zpracování předávacího protokolu dva měsíce po skončení jejich úvazku.*

*Podobně jako vláda bude NERV opět pánským klubem. Ekonomky nejsou? Já bych jich pár znal: Zuzana Šmídová (**OECD**), Michaela Erbenová (**MMF**), Jana Matesová (**Světová banka, ministerstvo školství**), Kateřina Šmídková (**ČNB**), Hanka Poláčková-Brixí či Olga Jonášová (**Světová banka**).*

Ve člancích o sportu je běžné, že se v závorkách uvádí příslušnost ke klubu daného sportovce. Autoři kulturní rubriky často využívají parenteze k uvedení bibliografického údaje, a to v různých formách. Většinou se však jedná o rok vydání, případně vydání české verze doplněné o nakladatelství, autora, pokud není zmíněn v hlavní linii, či originální název:

*První román *Návrat do Crow Lake* (**Crow Lake, 2002, česky Knižní klub 2008**) psala pět let a další tři roky jej neúspěšně nabízela různým nakladatelstvím.*

*U Ludvíka Ratolístky by měl být odkaz na Josefa Kotka (**KOTEK, 1985**), editora Šantánu s*

červenou lucernou, který by měl být v bibliografii veden pod jménem editora.

Rok vzniku se uvádí formou parenteze i u zmiňovaného filmu či výtvarného a jiného díla:

*Ještě v Polsku natočený Nůž ve vodě **(1962)** mu otevřel cestu k mezinárodnímu publiku, Hnusem **(1965)** jej spolehlivě šokoval a poté vytvořil nestárnoucí satanistický horor Rosemary má děťátko **(1968)** či skvělý film noir Čínská čtvrt **(1974)**.*

*První obrazy Campbellových polévkových konzerv **(1962)** vytvářel Warhol pečlivou malbou na plátně.*

Vedle toho umožňuje parenteze autorovi připojit přesnou adresu zmiňované instituce

*České muzeum výtvarných umění (ČMVU) najdete ve třech domech v Husově ulici **(č.p. 19 - 21)** už pětatřicet let.*

*Národní divadlo v Praze, v neděli 14. 9. v 19.00, Janáčkovo divadlo **(Rooseveltova 7, Brno)**, v úterý 16. 9. v 19.00.*

či datum konání uvedené akce:

*První z nich volí například 18. mezinárodní festival BITEF v Bělehradu **(15. – 30. 9.)**, který si k oslavám své plnoletosti nadělil hned dva projekty: ...*

*Muzeum je sice samozřejmě dočasné **(výstava trvá do 18. dubna)** a zrodilo se jen jako vedlejší produkt Veroničiny tvorby, ale je stejně fascinující jako díla samotná - protože spolu úzce souvisí.*

Časté je také uvedení jména herce nebo herečky za filmovou, seriálovou či divadelní rolí:

*Čtyřicátník Jacob **(Mads Mikkelsen)** vypadá na první pohled jako ideální prototyp do promofilmu nějaké charitativní organizace, zastřešující vzdělávací programy ve třetím světě.*

*Sestřihem zhruba 40 kilometrů hrubého negativu vzniklo stominutové válečné drama, které je historickou rekonstrukcí jedné kapitoly druhé světové války a zároveň osobním příběhem mladého vojáka Jiřího Pospíchala **(debutující Jan Meduna)** a konfrontací jeho ideálů s drsnou realitou válečného běsnění.*

*... jehož zpackanému životu dodá nový impulz láska – **zde v podání sympaticky civilní***

Maggie Gyllenhaalové...

Běžně se užívá parenteze k uvedení životopisných dat či aktuálního věku zmiňované osoby:

Thomas Bernhard (1930–1989) je jednou z nejvýraznějších a nejprovokativnějších postav rakouské literatury.

Tak tohle rozhodně není svět Magdaleny Kalistové (1980), typografky z pražské Vysoké školy umělecko-průmyslové, jejíž knížka Můj domácí sebezpyt byla loni na škole prohlášena za nejlepší absolventskou práci roku.

Rodina, otec Stelian Covaciu (43), matka Georgina (37) a čtyři děti, měla v Rumunsku sice dům, ale neměli tam práci ani co jíst.

Ve člancích s tematikou týkající se např. automobilismu se setkáváme s uvedením výkonu:

Změny jsou i v motorizacích – volit bude možné mezi 1,2litrovým benzínovým motorem s časováním sacích i výfukových ventilů (69 kW a průměrná spotřeba 5,0 l/100 km) a 1,3litrovým dieselovým motorem DdiS (55 kW, 4,2 l/100 km).

Třetí typ, který patří do skupiny doplňující sdělení věcně obsahové, jsou dodatky tzv. **apozicičního typu** (četnost výskytu 49). Ačkoliv jsou tyto parenteze svou funkcí v zásadě totožné s vybranými typy v rámci adordinační skupiny, řadíme je k parentezi pro jejich syntaktickou nezačleněnost. Více než v předcházejících typech je zde zřejmá snaha po stručnosti vyjádření, některé výrazy nabývají až heslovitého charakteru. V drtivé většině se takto umísťují do závo-
rek výrazy nevětné formy.

V excerpovaném materiálu se vyskytují výrazy vyjadřující úplný výčet entit souhrnně označených předcházejícím výrazem (4):

Zaslouží si proto prostor, který jí věnujeme (str. 12, 16–19, 36–41), i nasazení silného kvar-teta našich autorů (Tabery, Spurný, Kundra, Švehla).

Když se po svých dvou úspěšných filmech (Zapadákovi, Nebeské dny) Terrence Malik na dvacet ...

Častější jsou ale vložené nebo připojené výrazy vyjadřující výčet neúplný nebo alespoň svou nezačleněností neúplnost evokující. Ač bez lexikální signalizace, výrazně tyto výčty připomí-

nají exemplifikaci s uvozením *např.*:

*Herec a jeho cíl není jediná příručka herectví za posledních dvacet let, pár se jich objevilo: svůj předmět pozorují z různých úhlů, zaměřeny jsou tu teoretičtěji, tu praktičtěji (**Vostrý, Martinec, Vinař**).*

*U Michalkova nepřekvapí, že nahromadění epizodních symbolů (**ptáček uvězněný v tělo cvičně, zářící ikona Panny Marie, pes probíhající troskami města**) vede k přespříliš nastrovanému závěru a že jeho záliba v bodrém rozprávění postav způsobuje přílišnou rozmáchlost filmové narace.*

Dále nezačleněné prvky do základní linie vyjadřují identifikaci zmiňované osoby prostřednictvím (uměleckého) díla:

*Jednoduchá, čistá variace romanopisce Chabona (**Úžasná dobrodružství Kavaliera a Claye – Pulitzerova cena; česky Odeon 2004**) na téma poslední případ Sherlocka Holmese se vyznačuje uměřenou hravostí, něžným vtípem a stínem sentimentu.*

*Film mladého režiséra Jasona Reitmana, syna komediálního matadora Ivana Reitmana (**Krotitelé duchů**), se vyhýbá klišé teenagerských řachand z poslední doby.*

Objevila se i klasifikace bez syntaktického začlenění:

*Byl jsem při té příležitosti osloven v televizním pořadu spolu s Markem Raditchem (**šéfkuchař a šéf našeho soutěžního týmu**), kdy se i u nás stanou ze skvělých kuchařů celebrity.*

AUTORSKÉ KOMENTUJÍCÍ POZNÁMKY

Jak bylo výše naznačeno, celkový počet autorských komentujících poznámek je ovlivněn výklady v Mluvnici češtiny 3 (1987), které se týkají obsahových vět uvozených zájmeným příslovcem *jak*, tedy konstrukcí s převráceným syntaktickým vztahem mezi větou nadřazenou a podřazenou, komentujících závislých vět a vět uvozených vztažným zájmenem *což* a jeho variantami. Autoři Mluvnice češtiny 3 tyto případy považují za syntakticky začleněné, i když neodmítají jistý vsuvkový charakter těchto vět. Běžně jsou však i v pozdějších pracích tyto věty řazeny k parentezi.

Po vyřazení těchto případů můžeme konstatovat, že autorské komentující poznámky se v excerpovaných materiálech nacházely celkem ve 171 případech, z toho – při zachování typologie B. Rulíkové (1987) – poznámky spojové: 27, stylizační/formulační: 165 a kontaktové: 7.

Při bližší charakteristice nalezených parentezí tohoto typu je zjevné, že autoři jen minimálně zapojují do textu subjektivizující prvky, jak byly dříve autorské komentující poznámky chápány. Poznámky přibližující čtenáři osobnost autora, jeho názory či postoje týkající se obsahu či formy sdělení se vyskytují ojediněle a spíše slouží autorovi k vytváření vlastního stylu (např. články Jiřího X. Doležala). Výjimečně je v těchto případech užito první osoby singuláru, o něco více poznámek obsahuje predikát v první osobě plurálu, většina je však v trpném rodě či ve tvaru přechodníku přítomného rodu mužského.

Spojové poznámky vyjadřují modalitu sdělení s odkazem na vlastní či čtenářovy zkušenosti, pramen sdělení (6):

*Kritérium obsahové jednoty – **soudě dle programu s převahou inscenací politického divadla** – řídí mezinárodní divadelní festival Dialog v polské Vratislavi.*

*Podává příběh i s nedořečenými etapami, ale neví (**čtu z textu**), proč ho vypráví, co je jeho těžiště.*

*A než se sešla „zejma se zejmou“ (**předpokládejme, že tak to říká Krakonoš**), tak se z téhle místní kuriozity stal sběratelský artikl.*

Dále jimi autor vkládá do textu hodnocení, a to buď věcné,

*U ilegální emigrace je tento poměr 57 (**špatně**) – 32 (**není problematická**).*

*Rodí se z přímočarých konfliktů, v nichž má obvykle každý svou pravdu, ke smíru a následné spolupráci se vdova s advokátkou musejí prokousávat za cenu ústupků a kompromisů, které je mohou sblížit (**hádky v závěru filmu je opravdu silná**).*

*Nejasnosti – **jak jinak** – rozmnožily spekulace a manipulace.*

nebo z hlediska citového postoje:

*Literatura mlčenlivého národa se rozhodně nenachází v krizi (**závist, závist**), proto jí budeme věnovat hlavní téma některého z dalších čísel A2.*

*Nedělá to kvůli českému názvu měsíce, ale na povel hormonu florigenu, po němž biologové pátrali celých sedmdesát let (více na 27. straně), až ho – **jaké překvapení!** – našli.*

Specifickým případem jsou samotné vykřičníky v závorkách za výrazem, na jehož platnost či obsah autor poukazuje a zároveň se nejedná o upozornění na chybu v citátu. Interpretace takto vloženého vykřičníku závisí na daném kontextu. Autor jím může signalizovat subjektivní postoj k obsahu či formě daného sdělení a vyjádřit např. údiv, zděšení, souhlas či nesouhlas, ironii apod.

Jen díky ODS byla česká vláda jednou z pouhých čtyř vlád EU (!), jež vznesla výhrady proti původní euroústavě a nechtěla její pouhou kopii.

Například odkazy k dílům dnes již klasických tvůrců, což umožňuje přesvědčivě postihnout nejen specifika interpretovaného textu, ale rozkrýt i nové charakteristiky autorů tradičních: „haklovský svět, k jehož skrytým sudičkám (!) patří stejnou měrou (!) Babel, Hrabal a Zábřana stejně jako každá jiná trojice (!) podobně umělecky orientovaných autorů“.

Stylizační/formulační poznámky jsou charakteristické tím, že usnadňují čtenáři orientaci v textu, komentují způsob vyjádření či zvolený výraz nebo umožňují autorovi text aktualizovat, něčím ho zpestřit, ozvláštnit. Jedná se o nejvíce zastoupený typ ze skupiny autorských komentujících poznámek. Četnost výskytu je 135 případů z celkového počtu 175. Více než jinde jsou tyto parenteze vyjadřovány ustálenými konstrukčními typy se sklonem k automatizaci a frazeologizaci. Tyto parenteze často obsahují sloveso mluvení v trpném rodě, který implikující objektivitu a nestrannost nahrazuje první osobu. Tyto parenteze jsou navíc v textu odděleny často jen čárkami (61), což signalizuje plynulejší zapojení do báze výpově-

di než pomlčky (20), závorky (41) či dvojtečka.

Nejčastějším typem jsou poznámky týkající se užitého výrazu či komentující způsob vyjádření (43). Oproti ostatním typům parenteze nacházíme v této skupině i početnější zastoupení parentezí, které souvisejí s následujícím výrazem (13), nejednou uvedeném doslovně jako citace v uvozovkách.

Souvislost s předcházejícím výrazem:

*První oddíl se vydatně inspiroje cigánským (**řečeno politicky nekorektně autorčinými slovy**) folklorem.*

*Zaujalo mě jedno „slůvko“, **jak hezky říká pan prezident**, které vstoupilo do našeho jazyka tiše, po špičkách a asi je již ani nevnímáme v jeho původním významu.*

*Automobilka Geely (**její jméno v mandarinštině znamená „šťastný“**) se sice rozjížděla pomalu, ...*

Souvislost s následujícím výrazem:

*Strana se, **řečeno slovníkem jejího programu**, hlásí k odkazu Občanského fóra, k překonání tradičního napětí mezi politickou levicí a pravicí, k rozvoji občanské společnosti, k idejím udržitelného rozvoje.*

*Lumetův pevně ukotvený svět západní společnosti se v Michalkovově verzi rázem roztříští do prostoru, v němž (**slovy jednoho z porotců**) je zákon mrtev, neboť v něm nezbylo nic lidského.*

Do této skupiny se řadí i parenteze, které daný výraz doslovně hodnotí:

*Nicméně tento názor je – **mírně řečeno** – naivní.*

*V zemi, kde tyto prestižní noviny doporučují text, pro nějž jsou vědci z IPCC „zhovadilí panikaři“ (**autor chtěl patrně napsat „panikáři“**, ale stejně jako jinde v jeho textu **zpracovala nesnesitelná lehkost klávesnice**), zatímco pro jiné jsou ekologové převlečení marxisté a Rusku panuje „totalita“, se nelze divit ničemu.*

*Náš parlament minulý týden cirkusovým způsobem lavíroval s podivně zaobalenou „ekonomickou reformou“ na laně a nakonec ji očima (**silný eufemismus**) dotlačil do cíle.*

Uvádějí omluvu za užitý výraz:

*Myšlenka je to originální, ale **upřímně řečeno**, velké štěstí s ní inscenátoři neudělali.*

*Potíž je v tom, že oba názory jsou, **tak říkajíc**, nekompatibilní.*

Nebo poskytují jiné pojmenování. Níže vypsané příklady jsou svou formou velmi blízké výrazům uvádějícím v rámci adordinační skupiny rektifikaci. Mezi parenteze je však řadíme proto, že ač opisují jinými slovy stejnou skutečnost, nejedná se o čistě objektivní fakta či pouze ekvivalent daného výrazu, ale o autorovu osobitou interpretaci předcházejícího textu.

*V úterý ovšem prohlásil Tomáš Martinec, šéf protikorupční policie, že v Křetínského tašce žádné důkazy nebyly. **Jinými slovy**: Sdělil, že policie nedostala žádný důkazní materiál, jen informace (více zde).*

*Nikdo například netuší, jak se může projevit očekávaná korekce čínského akciového trhu. **(Přesněji řečeno: tuší, ale nechce strašit.)** A konečně, demografická výhoda se pomalu, ale jistě časem promění v zátěž.*

*Strašlivý strach ovládá pražské radní, kteří se musejí **(přesněji: vedení d'áblovou nenadálou pohnutkou se domnívají, že musejí)** vyjadřovat k otázkám estetickým.*

Další funkcí stylizačních poznámek je usnadnit adresátovi orientaci v textu. V excerpovaném materiálu se tyto poznámky vyskytují zřídka (18), což odůvodňujeme tím, že se jedná o psaný, nikoliv mluvený text, ke kterému jsou takovéto poznámky primárně řazeny. B. Rulíková v Mluvnici češtiny 3 (1987) popisuje konkrétně tyto poznámky jako orientující posluchače ve stavbě projevu.

Z této skupině se vyskytují parenteze charakterizující pojetí sdělení:

*Pokud se prvním dějinám přezdívá „Janouškovy“, ty druhé budou – **s trochou nadsázky** – „Papouškovy“.*

***Laicky řečeno**, horké plyny, které chrlily magma už dvacet hodin, byly stlačeny vahou vyvrženého materiálu zpět.*

*Přitom je to – **z odstupu viděno** – jedno docela normální velké divadlo; k současnosti se nevyslovuje nijak zvlášť, respektive o nic víc než řada jiných tuzemských scén, a umělecky Národní divadlo také neurčuje trendy.*

Dále pak uvedení příkladu poskytující vysvětlení konkrétního tvrzení:

Lze předpokládat, že kdyby se veřejné mínění postupem doby zvirtlo ve prospěch radaru (připomeňme Karla Čapka: „Je jenom jeden druh mínění, které je ještě horší, nesmyslnější, chatrnější a neslušnější než vlastní mínění; a to je veřejné mínění...” a připojme ještě adjektivum „vrtkavější“), přispěchal by Lavrov a jistě i čeští komunisté s „proamerickou a protiruskou manipulací občany“.

Scott se baví i jako filmař, když odkazuje na rytmus francouzských komedií (vzpomeňme na Tatiho) a herce Rusella Crowa často snímá spíše jako kamaráda na dovolené.

Obličeje se sice všelijak ksichtí, ale Trautenberg a Anče, a to už vůbec nemluvím o krtečkovi, dělají milostnější kukuče.

Parenthese zabarvující projev expresivně se mezi excerpty nacházejí minimálně (2):

*Ale takových všelijakých ústav by bylo zapotřebí, **darmo plakat.***

*Ve světě amerického neokonzervativce je problémem temná skvrna na lidské duši, která, **ať se dějiny hýbou, jak chtějí,** zůstává stále stejná.*

Kontaktivé parenthese jsou, jak se zdá, taktéž záležitostí spíše mluveného projevu než psaného textu. Analýza prokázala pouhých 11 případů.

Jedná se většinou o přímé oslovení adresáta ve druhé osobě plurálu:

*Musím se přiznat, že jsem pár michelinových restaurací navštívil. V Monaku, v Itálii, v Anglii, samozřejmě v kolébce gastronomie ve Francii (Provence, Paříž, Savojské Alpy), ve Švýcarsku a Německu – **ale věřte, že fakt není hvězda jako hvězda.***

*Někteří čeští politici (**dosadte si je do obrázku sami**) si takovou kresbu nepochybně zaslouží, protože politiku jako „umění možného“ nám předvádějí občas opravdu nemožně.*

*Countryman má s koněm asi tolik společného jako já s Johnym Cashem (**ne, opravdu nechtějte, abych zpíval**).*

Dále se vyskytovaly řečnické otázky:

*Crystal Castles překonávají tuto nostalgii punkovou syrovostí (**neříkají snad pankáči No future?**), jinak jsou ale hrdí nositelé všežravé estetiky „cokoliv zafunguje“.*

*Podivní vyslanci (**koho jiného než vlády?**) vytrvale pouštěli malé dávky hrůzy s jistotou, že nakonec u někoho zaberou.*

CHARAKTERIZUJÍCÍ CITÁTY

I přes velmi nízký počet ve vztahu k celkovému počtu excerpt, vymezujeme tuto skupinu kvůli její specifčnosti jako samostatnou. V podstatě se jedná o převrácený vztah mezi jednotlivými složkami parenteze označované B. Rulíkovou jako *uvozující základní sdělení*. V tomto případě do závorek autor vloží nikoliv uvození, ale přímou řeč, která charakterizuje zmiňovanou osobu:

*Werichovi bylo v té době prakticky zakázáno hrát i publikovat (**„i kdybych napsal Bídíky nebo Hraběte Monte Christo, tak bych nenašel nakladatele“**), zatímco Voskovcovy pracovní plány hatila hospodářská krize ve Spojených státech.*

*Tu se prezentuje jako podnikatel (**„nechci být bohatý, ale jsou tu nové podněty“**), tu jako politik (**„nechci být hrobař společného státu“**). Pak si také „vyzkouší podstatu kapitalismu“ a založí investiční fond Trend. Když v něm pak zahučí miliarda korun, tváří se: **já nic, já muzikant.***

Do této skupiny spadá i sdělení interpretující, objasňující obsah bázové výpovědi:

*Požaduje: buď (**tolik a tak jako dosud, a dále více**), anebo (**si stát nezaslouží naši práci, pak nechť nás nechá zhynout**).*

*Z druhé strany může existovat odpor proti základně motivovaný nikoli odkazem k dílčímu prostoru (**„klidně, ale ne na našem dvorku“**), nýbrž k celosvětové bezpečnosti.*

3.1.2 Textové orientátory

Ačkoliv nebyly středem zájmu, vyskytují se v publicistických textech oddělené interpunkčními znaky samozřejmě i různé výrazy orientující čtenáře v celkové struktuře konkrétního článku či čísla periodika.

Nejčastěji jsou tyto odkazy využívány autory různých úvodníků či editorialů, kdy odkazují na jednotlivé články v rámci aktuálního čísla daného periodika. Nejvíce se setkáváme s odkazem na konkrétní stránku/stránky:

*Proto se také tématu českého předsednictví EU věnujeme na několika místech: v článku Silvie Lauder (**str. 16-19**), komentáři Marka Švehly (**str. 12**) a poznámce Jacquese Rupnika (**str. 15**), eseji Petra Placáka (**str. 62**) a ve volnější souvislosti také v analýze rusko-německých vztahů naší redaktorky Anneke Hudalla (**str. 30-31**).*

*V Ostravě je k vidění výstava Josefa Bolfa (**s. 8**), v artových kinech po celé republice filmy Ty, který žiješ (**14**), Krtek a Svatá hora (**31**).*

*Na zítřejší premiéře válečného filmu Tobruk (**píšeme o něm na straně A6**) se mohou diváci setkat s lidmi, jejichž hrdinství toto dílo inspirovalo.*

Další uvedené příklady už nejsou výhradně záležitostmi úvodníků, ale i tam se s nimi často setkáváme. Užívá se viz, na snímku, více:

*Stačí se podívat na náš filmový průmysl, kterému teď razantně prospějí takzvané pobídky, jež si u politiků filmaři prosadili až po dlouhých letech přesvědčování (**viz článek na str. 69**).*

... a tak z nich každým rokem vypadávají lákavé plody – viz aktuální číslo Živlu.

*Na to, jak to dopadne, když do zámecké chodby vběhne kůň nebo když herec Jiří Mádl (**na snímku vlevo**) střílí z kuše, si diváci budou muset počkat do ledna.*

*Tradiční módní přehlídky pro jaro/léto 2009 (**na snímku model z kolekce Brita Johna Gallianiho**) byly zkráceny ze čtyř dnů na tři a místo 23 plánovaných akcí jich bude jen 20.*

*V úterý ovšem prohlásil Tomáš Martinec, šéf protikorupční policie, že v Křetínského tašce žádné důkazy nebyly. Jinými slovy: Sdělil, že policie nedostala žádný důkazní materiál, jen informace (**více zde**).*

K dalším důležitým průlomům roku 2008 časopis Science zařadil první fotografie planet u

*jiných hvězd (**více na str. 88**), pokroky v mapování rakovinotvorných genů, objev nové....*

Dále jsou časté odkazy na starší články či čísla:

*Rozhovor Viliama Bucherta s Petrem Koubským, odborníkem v oblasti moderních technologií (**MF DNES 16. června**), se pokouší dobrat hranic internetového vpádu do lidského soukromí.*

*Po brožurce s esejem Jeana-Philippe Toussainta o Zidanově hlavičce (**č. 52–53/2006**) a desce Radiocustica s pěti ukázkami radioartu (**č. 20/2007**) nabídneme soubor nových českých minudramat.*

Setkáváme se i s odkazy na webové stránky:

*V dnešní době nejpronikavěji působí na Portálu české literatury (**www.czlit. cz**), kde především jeho pravidelná rubrika Pondělník je pro každého českého intelektuála pravidelnou dávkou emocí.*

*Dlouhý soupis jeho polopravd uvádíme na našem webu (**tydenikA2. cz**) pod názvem Rádio Jerevan Milana Richtera (rozhovor o nich nám odmítl poskytnout).*

Výrazy této skupiny mohou orientovat čtenáře v rozložení stránky či upřesňovat odkaz zmíněný v báze výpovědi:

*Pět let stará nahrávka (**audio v tomto článku přináší čtyři ukázky z ní**) zachycuje dobu, kdy Sazka měnila jedny dluhopisy za jiné - s desetiletou splatností za dlouhodobější (15leté).*

*Nyní nemocí trpí odhadem 35 milionů lidí (**počty najdete vpravo**).*

*Pokud jste ochotni nám napsat, kde ve vaší vsi či městě není A2 k dostání, ač by měla být, pošlete mu onu cennou informaci na adresu distribuce@tydenikA2.cz nebo použijte webovou stránku [tydenikA2. cz](http://tydenikA2.cz) (**rubrika knihkupectví**).*

Z celkového množství 81 textových orientátorů jsou pouze dva případy odděleny od báze výpovědi pomlčkou, ostatní, jak je z uvedených příkladů zřejmé, jsou umístěné do závorek. Pokud budeme viz chápat jako ustálenou formu, která už v běžném užití ztratila funkci výpovědi, jediným větným vyjádřením odkazu na konkrétní stranu je příklad uvedený níže. Právě ten je oddělen pomlčkou. Připouštíme ovšem, že oproti ostatním uvedeným příkladům, má

tato konstrukce silný vsuvkovitý charakter.

*Výtvarný redaktor Petr Vaňous reportuje z vídeňské expozice o práci režiséra Rainera Wernera Fassbindera, autora filmového projektu Berlin Alexanderplatz – **odpověď na sou-
těžní otázku, jak se jmenuje autor předlohy filmu, naleznete na straně 8.***

3.1.3 Graficky oddělené částice, příslovce a nevětné uvozovací výrazy

Ani tato skupina nebyla primárně cílem naší studie, ale v rámci komplexního přehledu jsme se rozhodli ji alespoň zmínit. Jedná se o různé osamostatněné či reliéfizované částice a jiné uvozující výrazy, kladené většinou na začátek sdělení a oddělené dvojtečkou, pomlčkou či čárkou. Řadíme sem i výrazy oddělené méně výrazně, tedy čárkou, protože se v obdobné míře vyskytují oddělené i ostatními zmíněnými interpunkčními znaky.

Velmi často se jedná o modalitní částice, jejichž oddělení od zbývajícího sdělení zdůrazňuje vyjádřený postoj mluvčího o obsahu dané propozice. Tyto částice většinou vyjadřují různé stupně souhlasu s daným sdělením, jeho připuštění, autor jimi často potvrzuje platnost sdělení:

***Pravda**, pastevec v ošuntělé šustákové bundě a kšiltovce má daleko k postavám od malíře Josefa Lady, ale stejně jako kdysi mu město platí za to, aby se o obecní stáda staral.*

*Touha po obrovských bonusech je – **možná** – jednou z příčin nezdravého nafouknutí bubliny, která před rokem a půl začala praskat.*

***Ale budiž**: konkurence ve výrobě bot, jak všichni z vlastní zkušenosti víme, však negeneruje "produkty v té nejlepší kvalitě, jinak zkrachuje", jak říká paní Filipiová, ale naopak.*

***Jistě**, žije v jiné skutečnosti a s velkou pravděpodobností ví o celé kauze víc než kdokoli z nás, ale právě proto je ztracen.*

*Spojené státy, **ovšem**, v hodnocení dopadly prakticky stejně jako Putinovo Rusko.*

***Ostatně**, celé Opavsko je doslova poseto připomínkami na Joy Adamsonovou i její předky.*

Častým prostředkem k vyjádření upozornění, že se jedná o vedlejší poznámku, je částice *mimochodem*:

***Mimochodem**, pokud se na LFŠ chystáte také, jste srdečně zváni do distingované polní kavárny A2 a nakladatelství FRA blízko kina Hvězda, kde je možno domluvit si schůzku či plavecký závod s vybranými redaktory.*

Předsunutí a osamostatnění uvozujícího výrazu rovněž umožňuje upozornit na následující sdělení:

A ono se to má tak: *pan poslanec si zkrátka pustil ústa na špacír a teď z toho má ve straně polízanici.*

Pro představu – *minimální mzda v zemi je sedm set bolívarů a kvalifikovaná laborantka (matka jednoho z mých kamarádů) brala necelé dva tisíce.*

Často jsou autory publicistických textů využívány i částice citové oddělené převážně čárkami, ale i pomlčkami, dříve považované za parenteze:

*Zdá se, že teroristická síť, kterou žene vpřed náboženský či politický fundamentalismus, je – **bohužel** – smutným zhmotněním této představy.*

*Léčit plešatění se, **bohužel**, vyplácí.*

Bohužel, *Klaus a další, třeba autor předmluvy ke knize Juliana Simona Největší bohatství Martin Říman, ale místo toho nabízejí emoce jiné.*

3.2 Syntakticky začleněné výrazy

3.2.1 Obsahové věty a věty tzv. komentující závislé

V teoretické části jsme tento typ souvětných konstrukcí zařadili mezi tzv. sporné případy, pohybující se na hranici mezi syntakticky začleněnými a nezačleněnými výrazy. Učinili jsme tak z důvodu, že v odborné literatuře, a to jak mluvnicích, tak stylistikách jsou často tyto výpovědi klasifikovány pro svůj vsuvkovitý charakter jako parenteze. Zde na základě poznatků plynoucích z prací B. Rulíkové a J. Hrbáčka především v Mluvnici češtiny 3 (1987), které v této problematice považujeme za směrodatné, klasifikujeme tyto výrazy jako plně syntaktické.

Obsahové věty uvozené zájmeným příslovcem *jak*, odlišujeme od parentezí s obdobnou formou, které ovšem nejsou výsledkem přehodnocení syntaktického vztahu mezi větou nadřazenou a podřazenou a vztahují se pouze k jednomu výrazu či části báze výpovědi.

Výsledky výzkumu prokázaly, že tyto konstrukce s přehodnoceným syntaktickým vztahem jsou ve většině případů nereliéfizované, tzn. jsou odděleny čárkami, nikoli výrazněji prostřednictvím pomlček či závorek. Dále převládají věty uvozené zájmeným příslovcem *jak* nad asyndetickým připojením. Tyto věty můžeme dělit do skupin podle typu slovesa v pozici predikátu. Vyskytují se konstrukce se slovesy myšlení a vědění (13), slovesy smyslového vnímání (26) a slovesy ústního a písemného vyjadřování (39).

Nejpočetněji jsou zastoupeny obsahové věty se slovesy *ústního a písemného vyjadřování*, z nichž nejčastěji autoři užívají bezpříznakové *říkat* a *psát*. V případě slovesa *říkat* se setkáváme ve srovnatelné míře s aktivem i pasivem, a to v podobě reflexivního deagentivu (*říká se*) a opisného pasiva (*bylo řečeno*). Převážná většina těchto sloves je ve tvaru indikativu přítomného času.

Jak píše kriminolog David Garland, vězení již nejsou především institucemi resocializace, ale naopak exkomunikace a násilného vyloučení.

Jak již bylo řečeno, není Kagan pesimista, klade však ochablému Západu otázku, zda k takovému střetnutí ještě dokáže nalézt dost síly.

Níže jsou konkurenční výhoda, říká se.

*S jídlem roste chuť, **praví staré přísloví**, myšlené také jako kritika lidské hrabivosti.*

Slovesa *myšlení* a *vědění* jsou v obsahových větách nejvíce zastoupena ustálenou konstrukcí složenou ze zájmeného příslovce *jak* a predikativního adverbia *známo*, bez sponového slovesa *být*, tj. *jak známo*:

*Volby, **jak známo**, vyhrál Putinův objev a kamarád, pouze dvaadvacetiletý Dmitrij Medvedev.*

Slovesa smyslového vnímání jsou ve většině případů zastoupena tvary slovesa *vidět* a *zdát se*. S pravidelností se vyskytuje reflexivní deagentiv *zdá se* a verbonominální predikáty *je vidět* a *(je) vidno*:

*Tato obhajoba, **jak vidno**, není příliš přesvědčivá: když se nedalo psát jinak, pořád se ještě nemuselo psát vůbec.*

***A jak je vidět** na mnoha aktualizacích knihy, tento odstup se nakonec příliš nepromítl ani do revidovaných částí.*

*I po všech ostatních stránkách fungují – **zdá se** – bezchybně.*

Obsahové věty nalezené v excerpovaném materiálu se dají také rozdělit do dvou skupin podle pozice v celé (sou)větné konstrukci. Pokud jsou tyto věty umístěné **v ante- či postpozici**, je jejich transformace, tedy zpětné přehodnocení syntaktického vztahu, snadná. Př. ***Jak píše v New York Times Roger Cohen, nadvláda soukromé honby za ziskem zastínila veřejné dobro, veřejnou službu a dokonce slušnost, kult jednotlivce zapříčinil chřadnutí společnosti.*** → *Roger Cohen v New York Times píše, že nadvláda soukromé honby za ziskem zastínila veřejné dobro, veřejnou službu a dokonce slušnost, kult jednotlivce zapříčinil chřadnutí společnosti.; Šibenice je pro ně málo – říká se.* → *Říká se, že šibenice je pro ně málo.*

V případě umístění obsahové věty do interpozice je často zpětná transformace obtížnější, a to vzhledem k významové složitosti souvětí, do kterého je zapojená. Př. *Ale Brunnerová se nemá za poraženou, nýbrž, **jak napsal list Tages Anzeiger**, který s ní přinesl rozhovor, za průkopnici.* → **List Tages Anzeiger, který s ní přinesl rozhovor, napsal, že Brunnerová se nemá za poraženou, nýbrž za průkopnici.* Z příkladu je patrné, že pouhé přetvoření věty nadřazené v podřazenou a naopak nestačí. Aby v této výpovědi nedošlo k předbíhání myšlenek (odkazující zájmeno před vlastním jménem: *...s ní...*, *že Brunnerová...*), bylo by potřeba dané souvětí

přeformulovat. Obdobně je to i u ostatních konstrukcí s obsahovou větou v interpozici. Nejednou by zpětná transformace při zachování jednoho větného celku nebyla ani možná.

Takto pojaté obsahové věty umožňují autorovi odlehčit (sou)větnou konstrukci i celý text snížením počtu vedlejších vět předmětných uvozených spojkou *že*, vyhnout se stylisticky nevhodnému hromadění vedlejších vět uvozených spojkou *že*, vztažným zájmenem *který* či příslovcem *když* či nahradit v publicistických textech často se opakující přímou řeč. Vedle toho je podle našeho mínění významná i možnost vyjádření přesvědčení autora o platnosti obsahu sdělení či jeho hodnocení. V neposlední řadě souvisejí s přibližností, povšechností uvádění zdroje informací, kdy se *autoři sice dovolávají svědectví jiných, ale většinou osobu nebo osoby nepojmenovávají, jsou tedy nekonkrétní, nepřesné, jen sdělují jejich funkci* (Minářová, 2011, s. 199)

Věty komentující závislé byly v excerpovaném materiálu zastoupeny pouze jedním příkladem:

Možná že Medveděv bude tolerantnější než Putin už proto, že má zcela jiný původ, a pokud víme, není tak zamindrákovaný.

3.2.2 Reliéfizované výrazy ve výpovědi

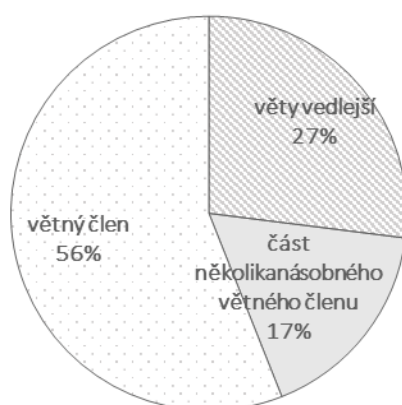
Jak bylo výše popsáno, reliéfizace podle teorie J. Hrbáčka, umožňuje autorovi významově odstupňovat text, aniž by došlo k přerušení syntaktické struktury, jako je tomu v případě parenteze. Grafickými prostředky jsou tak odděleny výrazy, které dle autora nestojí na stejném hierarchickém stupni jako zbytek výpovědi a jejichž výpovědní funkci chce oslabit a odsunout do pozadí. Méně často pak autoři využívají reliéfizaci ke zvýraznění a aktualizaci konkrétní části textu. K tomu se využívá jiných prostředků.

Vzhledem k výsledkům analýzy publicistických textů, si netroufáme tvrdit, že reliéfizace slouží především k upozadění některých informací. Domníváme se, že už jen tím, že autor dané sdělení nějak oddělí a tím jej odliší od zbývajících textu, na něj svým způsobem upozorní. Alespoň tak, že přinutí čtenáře změnit dosavadní způsob čtení a přiměje ho přemýšlet, proč autor právě tuto část textu oddělil. Svou roli zde jistě hraje zvolený typ interpunkčního znaku, přičemž závorky mají oproti pomlčkám výraznější dodatkový charakter, oslabující výpovědní funkci odděleného sdělení. Dále záleží i na tom, zda je část oddělená uprostřed větné konstrukce, či na jejím konci. Na rozdíl od interpozice odděleného sdělení, které musíme

přečíst, abychom se dostali k jádru sdělení, nabádá koncový oddělený úsek k tomu, aby ho čtenář četl s menší pozorností, to důležité se už totiž dozvěděl.

Jak bylo popsáno výše, v rámci reliéfizace výpovědi mohou být odděleny jednotlivé větné členy ve vztahu dominance, část několikanásobného větného členu a člen adordinační skupiny ve vztahu zmnožení nebo vedlejší věta.

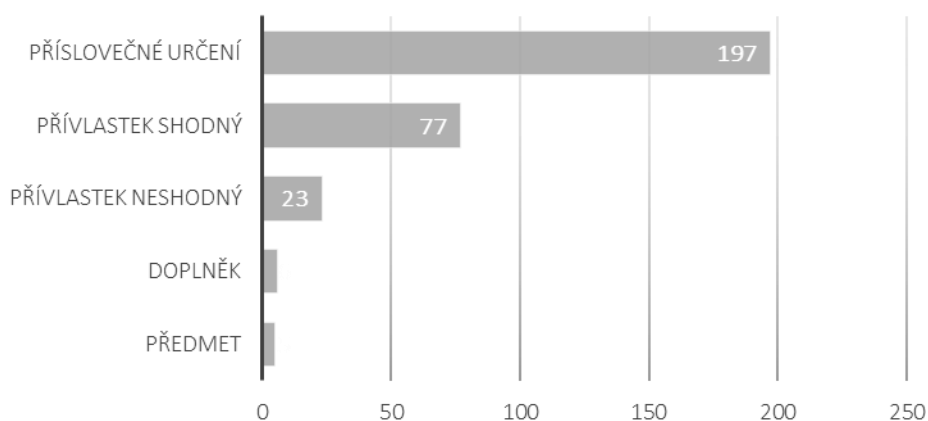
POMĚR MEZI JEDNOTLIVÝMI TYPY V
RÁMCI RELIÉFIZACE VÝPOVĚDI

3.2.2.1 Ve vztahu dominance – Větný člen

V rámci výpovědi je větný člen v publicistických textech reliéfizovaný nejčastěji, a to v 308 případech z celkového počtu 551.

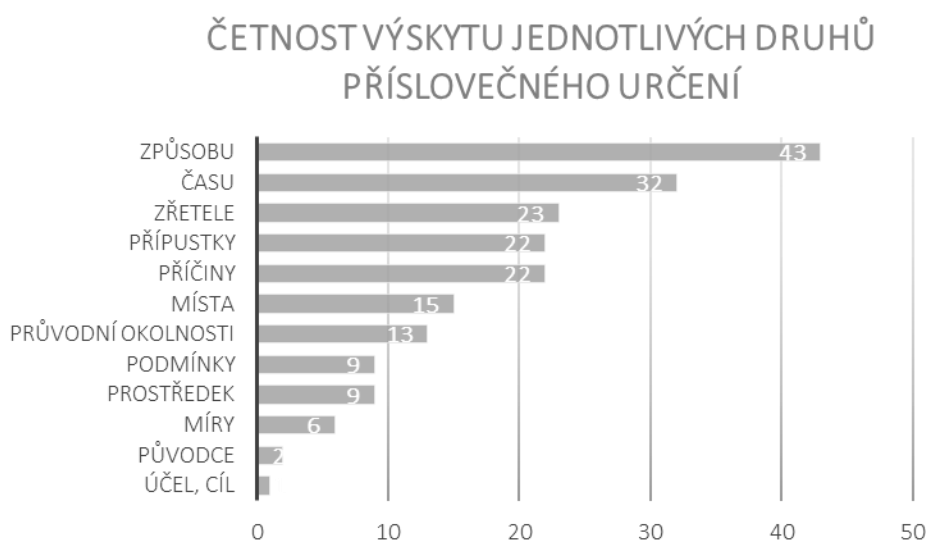
ČETNOST VÝSKYTU JEDNOTLIVÝCH
VĚTNÝCH ČLENŮ

Jak vyplývá z výše uvedeného grafu, největší část zastupují různé typy příslovečného určení a přívlastky, což odpovídá i tvrzení J. Hrbáčka (1994b) o tom, že se reliéfizace výpovědi týká především přechodové části mezi východiskem a jádrem. Doplněk (6) a předmět (5) jsou reliéfizovány minimálně, přísudek a podmět vůbec, popřípadě pouze část, pokud se jedná o několikanásobný větný člen, o čemž pojednáváme níže.

RELIÉFIZOVANÉ PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ

Co se týče rozvrstvení jednotlivých typů příslovečného určení, výrazně převládá reliéfizované určení způsobu, dále se často vyskytuje určení času. Obdobně často se v textech objevují určení zřetele, přípustky a příčiny. Ostatní typy, jak lze vyčíst z grafu, jsou zastoupeny poměrně v nízkém počtu.

V této skupině autoři častěji oddělují vybrané výrazy pomlčkami než závorkami. U jednotlivých typů se jedná zhruba o poměr dvě ku jedné, přičemž velmi často jsou tytéž výrazy odděleny jak pomlčkami, tak závorkami případně čárkami.

Guttenbergovi mají, alespoň podle prognóz médií a politologů, našlápnuto do kancléřství.

Zpěvačka sice velmi pečlivě kontroluje každou část svého programu – osobně se podílí na designu koncertů, stejně tak přímo od ní prý přišlo (alespoň podle zdrojů z její gramofirmy) nařízení omezit ve druhé polovině roku 2010 rozhovory, neboť údajně "je přegago-

váno".

Mluvíme také o oblečcích pro psy, které vyrábí a prodává jeho dcera Sandra, nebo o tom, jaké to je, mít – podle Škromachových slov – "profláknutý ksicht".

Stejně jako jinde i zde platí, že závorky udávají oddělenému sdělení charakter dodatků, řadí jej do vedlejší roviny v rámci významové hierarchie. Trefně tuto skutečnost vystihla B. Junková (2009, s. 53): „Autor někdy vzbuzuje dojem, že se nechce vyjádřit, ale nakonec to přece udělá.“ Naproti tomu užití pomlček podle našeho soudu dané sdělení neoslabuje, nýbrž na něj svým způsobem upozorňuje. Naznačuje autorův postup a jakoby signalizuje autorovo přemítání nad významem daného sdělení v rámci celé výpovědi.

V následujícím přehledu uvádíme příklady jednotlivých typů příslovečného určení. Vybíráme především ty reliéfizované větné členy, které se v publicistických textech opakují nejčastěji.

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ ZPŮSOBU

Nejčastěji se vyskytuje určení vlastního způsobu, časté je i vyjádření srovnáním. Příslovečné určení způsobu vyjádřené uvedením následku nebo výsledku se v excerpovaném materiálu neobjevilo.

*Dramatik tak prokázal – **značně ve svém stylu** – přátelské podpůrné gesto divadlu Sama Walterse, které ho hrálo od roku 1977 už desetkrát.*

*Kdysi velmi nepohodlného amerického bojovníka nenásilí, úchvatného řečníka, nositele Nobelovy ceny a vznešeného plagiátora Martina Luthera Kinga, zavražděného před čtyřiceti lety, přesněji 4. dubna 1968, si dnes přivlastňuje mj. Hillary Clintonová, George W. Bush, Bill Clinton a **(nejpochopitelněji)** Barack Obama.*

*Samozřejmě jsem si – **jako člověk, který se poctivě zajímá o vše, co se v Unii děje** – rozhodně ne jako nějaký chlípny voyeur – klip pustil.*

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ ČASU

Nejčastěji je příslovečné určení času reliéfizováno z důvodu dodatečného uvedení časových okolností, které dokreslují kontext sdělení:

*Tak se ukázalo, že přirozenou cestou **(po prohraných volbách)** se předsedy nezbaví.*

*To Benamoua inspiroval snímek z mnichovské schůzky v září roku 1938, kde – **těsně po podepsání dokumentu** – vedle sebe stojí triumfující Hitler, nafoukaný Mussolini, prkenně hrdý Chamberlain a Daladier.*

Objevují se i případy, kdy se autor snaží vyhnout pomocí reliéfizace kostrbaté formulaci při zachování jednotného stylu:

*Zároveň nerezignuje na mluvené slovo, není rádiem DJ's, ale moderátorů a reportérů **(přes den)** a večerních žánrových specialistů.*

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ ZŘETELE

Zde se většinou opakují uvozovací výrazy typu *s ohledem, vzhledem k, z hlediska, vztahem k, v závislosti*:

*Zdejší kabinet není zatím ochotný Klausovi tuto roli přenechat **(s ohledem na jeho odmítavý postoj k Lisabonské smlouvě)** a politici se dohadují, že právě zdržováním pro kabinet důležité smlouvy o Mezinárodním soudu si může Klaus vymáhat povolení některý ze summitů řídit.*

Relativně často se objevuje určení autorizující, uvádějící původce tvrzení, uvozené výrazem *(alespoň) podle*:

*Nový pořad Historie.cs, připravovaný redakcí aktuální publicistiky, má – **podle prohlášení České televize na tiskové konferenci** – upoutat pozornost zejména mladých lidí k historii.*

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ PŘÍPUSTKY

Nejvýraznější skupinou v rámci příslovečného určení přípustky jsou výrazy uvozené podřadící spojkou *byť*, která je charakterizovaná jako knižní až zastaralá. Nalezené případy vykazují jak oddělení pomocí pomlček a závorek, tak pouze čárkami. Dále se vyskytují uvozující výrazy *bez ohledu, nehledě, jakkoli a navzdory*:

*A ve chvíli, kdy podepsal, vláda byla dle mezinárodního práva zavázána provést ratifikaci smlouvy **(bez ohledu na výsledek)**.*

*Prosazuje **(byť za peníze české vlády)** americké zahraničněpolitické zájmy, zejména výstavbu radarové stanice.*

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ PŘÍČINY

Reliéfizované určení příčiny je nejčastěji uvozeno výrazem *díky* a dále *kvůli*, *z důvodů* či *v důsledku*:

V jedné kopii bude k dispozici – díky Národnímu filmovému archivu – historická freska o osudech inkvizicí pronásledovaného lékaře a učenice.

V době, kdy Evropská unie na základě statistických údajů považuje vklady do kultury za prioritní – z důvodů sociálních, ekonomických, politických ad. –, se Praha vyznačuje stupidně krátkozrakým přístupem: co si na sebe okamžitě nevydělá, nebudeme podporovat.

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ MÍSTA

Reliéfizované příslovečné určení místa často svou formou připomíná syntaktickou souběžnost v rámci přístavkové skupiny. Sem řadíme ty případy, které ovšem přináší novou, často upřesňující informaci, nikoli dvojí pojmenování téhož:

Po dalších dvou schůzkách (mj. na Univerzitě Tomáše Bati) jedeme do Přerova.

O dva dny později (opět v Brně!) dorazila do supermarketu Albert devětatřicetiletá žena, popadla púllitrovku čisticího prostředku na okna a modrou tekutinu do sebe obrátila, jako by se nechumelilo.

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ PRŮVODNÍ OKOLNOSTI

Průvodní okolnost je často uvozena výrazy typu *s vědomím/bez vědomí*, *pod tlakem*, *při výhradách*, *proti záměru* apod.:

Problém s onou osobitostí, která prý snad na někoho či něco narazí, spočívá v tom, že Brabcův výklad je naopak – s vědomím, že to natočil Brabec – velice očekávaný, nudný, nezajímavý.

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ PODMÍNKY

U příslovečného určení podmínky je dodatkový charakter reliéfizovaného sdělení nesporný:

Cíl je ovšem (alespoň za předpokladu, že daný příjem pokryje hlavní životní náklady) podobný – zbavit lidstvo donucení k práci.

Jeho význam nezmenšuje ani to, že nejbližší technicky možné datum pro zavedení eura je až 1. leden 2012 (při rozhodnutí do konce března příštího roku), tedy v čase, kdy krize

snad už bude za námi.

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ PROSTŘEDKU

Určení prostředku se nachází v reliéfizované podobě, zejména nese-li výčtový charakter. Pro oddělení koncové části se využívá i dvojtečka:

*Podtržená umělost životů (**naaranžovaným pozadím snímku, pohlednicovým koktejlem umělého i denního světla, jedovatostí barev, aluzivní kompozicí**) vyvolává zároveň údiv, smích a komplikované pochybnosti o vlastní... póze?*

*Přestože oba vůdčí duchové protiradarového protestu nakonec svou hladovku po třech týdnech ukončili bez úspěchu (Topolánkova vláda nesplnila ani jednu z jejich podmínek), slíbili, že boj poběží dál: **formou řetězové hladovky, dalšími demonstracemi a happenin-gy.***

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ MÍRY

Příslovečné určení míry se v reliéfizované podobě nevyskytuje příliš často. Nalezené případy pak nesou subjektivizující charakter:

*Bud' bychom se jednoduše poprali (to je ta lepší varianta), anebo bychom se k sobě chovali (**téměř**) slušně a on by pak mohl tvrdit, jak jsem se mu omlouval.*

*Některé body mohou znamenat – **alespoň symbolicky** – zlom v politice sociální demokracie.*

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ PŮVODCE

Jedním z určení s minimálním výskytem je určení původce. Ze dvou nalezených případů je jeden nepersonální a druhý personální:

*V letadle sedím vedle velmi mladé afrikánské dívky s vlasy přirozeně světlými tak, že jsou skoro bílé – **prý od slunce.***

*Dvě jsou erotické (**od Abbého Appliqué a Paula Verlaina**), třetí sumář katolického myslitele Léona Bloye.*

PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ CÍLE, ÚČELU

Příslovečné určení účelu se objevilo v analyzovaném materiálu pouze jednou:

Proč ještě tak trváme na obrovských, především německých investicích do ropovodu v Se-

verním moři, který – **zejména ku prospěchu Rusů** – obchází ropovody v Polsku a na Ukrajině?

RELIÉFIZOVANÝ PŘÍVLASTEK

Druhým nejčastěji reliéfizovaným větným členem je přívlastek, v celkovém počtu 100 nalezených případů. Podrobnější dělení ukazuje, že se vyskytuje přívlastek shodný (30) a neshodný (23), reliéfizovaný přívlastek volný (27) a část přívlastku postupně rozvíjejícího (30).

Přívlastek shodný nerozvitý a neaktualizovaný se nachází spíše ojediněle. Častěji se setkáváme se slovoslednou inverzí či lexikálními prostředky aktualizujícími význam reliéfizovaného výrazu:

*Pořad o „kmotrovi“ (**zaniklého**) nádraží Praha-Těšnov připravila Jindra Jarošová s režisérem Jaroslavem Kunešem.*

*Vedení ministerstva obrany říká, že nemá s vyplácením vdovského důchodu problém, ale ze zákona (**totalitního**) to učinit nemůže, protože Bryks nezemřel na zranění v armádě.*

*A nyní jde pracovat pro mocnou firmu, jejíž (**zcela legitimní**) zájem – vydělat co nejvíce peněz – se může se zájmem veřejnosti dostat do vážného rozporu.*

Dále autoři užívají reliéfizaci na část postupně rozvíjejícího přívlastku, a to v případě zapojení subjektivizujícího prvku v podobě hodnocení, dodání zpřesňujícího faktu či naznačení vlastního postoje:

*Poté, co projektanti spočítali náklady, se však „sova“ smrskla na (**stále ještě úctyhodný**) čtyřicetimetrový teleskop.*

*Přestože vláda ve svém prohlášení slíbila, že podíl výdajů na kulturu se bude zvyšovat, navrhla jako součást reformních kroků dramatický (**miliardový**) škrť výdajů právě v této oblasti.*

*Tím pilným cestováním sice Chytilová dokázala, že taková nespokojenost se vyskytuje „celoplošně“, avšak ve výsledku z toho zbyl monotónní výlet za tímtéž, bez reflexe příčin, možností a vnitřní (**právě ženské!**) oponentury.*

Zřejmě stylistické důvody má reliéfizace celého několikanásobného přívlastku shodného. Často se jedná o dvousložkový se souřadící spojkou *i*:

*Francková sleduje řadu událostí – **historických i osobních** –, které mladou ženu vedly k tomuto rozhodnutí a způsobily, že ztratila ke svému dítěti cit.*

Přívlastek volný je běžně oddělovaný čárkami, které signalizují, že dané sdělení je spíše dodatkového charakteru a bez něj se význam věty nezmění. Užitím pomlček či závorek místo čárek se tento fakt ještě více umocní. Opět je zde patrný významový rozdíl při užití závorek, do nichž je umísťované sdělení vedlejší, a pomlček, které oddělují sdělení spíše aktualizované, nesoucí subjektivní postoj autora či paradoxně nezbytné pro pochopení zbývajících textu vytknutím kontrastu.

*Jednotlivé filmy (**rozdělené do kapitol podle údobí**) analyzuje čtivou, přesto odbornou formou.*

*Severozápadní hranice (**čerstvě přejmenované na Chajbar Pachtungchvá**), včetně údolí Svát, tedy v regionu, na nějž nejvíce dolehl terorismus a povstání místních tálibánců.*

*Cílem je, aby zaměstnanci zůstala k dispozici delší doba – **hlavně zahrnující i letní prázdniny** – na dočerpání zbytku volna.*

*Právě to je jeden z důvodů, proč plátna Zhanga Xiaoganga – **ještě v 90. letech doma zakazovaná** – dnes na světových aukcích podražila až stonásobně.*

Přívlastek neshodný se v reliéfizované podobě objevuje zejména rozvitý. V závorkách přináší spíše doplňkové informace, oddělen pomlčkami nese sdělení autorův hodnotící komentář nejčastěji užitím modálních či citových částic:

*K dalším výrazným výtvarníkům spolupracujícím dlouhodobě s režisérem Janem Svěrákem patří Filip Heyduk (**ze studia HMD design, založeného v roce 2000 společně designéry Josefem Musilem a Martinem Strnadem**), autor plakátů k filmům Akumulátor 1, Jízda, Kolja nebo Obecná škola (**všechny J. Svěrák**) a Válka barev Filipa Renče.*

*Dáme si sklenku – **prý nejlepšího červeného vína na světě, produkt to zdejšího kláštera**, a vyrazíme do srbské enklávy Goraždevac.*

RELIÉFIZOVANÝ PŘEDMĚT

Reliéfizovaný předmět se v analyzovaném materiálu vyskytuje minimálně. U nalezených případů je ovšem patrná snaha po výrazové úspornosti, kdy asyndetická forma umožňuje autorovi vyhnout se explicitnímu vyjádření významových nuancí. Ty jsou ovšem zřetelné z obsahu.

*A nutno říct, že v pořadí třetí album Tonight: Franz Ferdinand je skvělá deska – **pro zvukaře a producenty.***

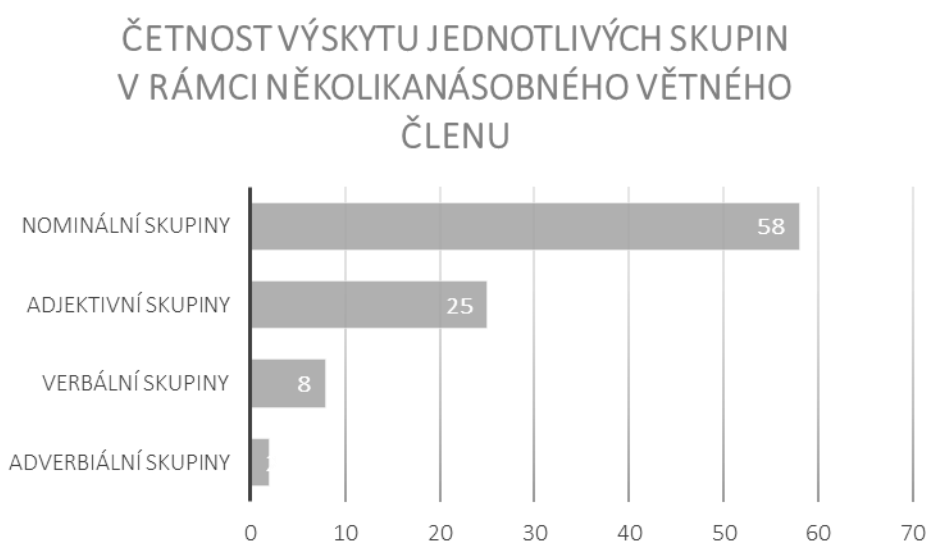
V některých případech nabízí reliéfizace i řešení stylistické stránky výpovědi a taktéž výrazovou úsporu.

*Celkový hospodářský růst je druhý nejlepší v republice (**po Středočeském kraji**), a právě na Jihlavsku uvádějí statistici i nejnižší počet dlouhodobě nezaměstnaných.*

3.2.2.2 Ve vztahu zmnožení

I. Jedna složka několikanásobného větného členu

Pro třídění reliéfizované jedné složky několikanásobného větného členu jsme zvolili přístup Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 512n) a dělíme jej podle slovnědruhového zařazení jednotlivých složek. Pro další třídění jsme určovali významový vztah mezi jednotlivými složkami. Co se týče užitých interpunkčních znaků, vzhledem k zřejmé dodatkové povaze reliéfizované části výrazně převažuje užívání závorek nad pomlčkami.

Jak je možné vyčíst z grafu, nejčastěji je reliéfizovaná nominální skupina, a to v poměru slučovacím. Ve srovnatelné míře si zde konkurují souřadící spojky *a* a *i*.

*Upozorňuje také, že trendaři se odmítají podřizovat fetiši pravého fanouškovství, jež umožňuje hudebním dinosaurům (**a jejich vydavatelům**) prodávat masám průměrné desky ještě dlouho poté, co dosáhnou svého kreativního vrcholu.*

*Úlevu (**i zděšení**) jí nakonec přinesla sdílená „řeč“, skandování skupiny lidí u sportovního přenosu.*

Ostatní poměry se vyskytují spíše zřídka:

*Stupňovací: Nejen proto, že každých pár set (**ne-li tisíc**) nových pracovních míst se teď hodí víc než kdykoliv předtím, ale také proto, že jedním z klíčových argumentů VW je, že Slovensko od ledna přechází na euro.*

*Odporovací: Bylo by laciné se kvůli úniku radioaktivní vody začít vysmívat personálu elektrárny. Nám laikům stejně nezbyvá než věřit atomovým odborníkům, že vše mají pod kontrolou, umějí poruchy opravit a z Temelína (**ale ani z Dukovan či Jaslovských Bohunic**) nic vadného nevyletí či nevyteče.*

*Vylučovací: Pokud je hodnota koeficientu mezi nulou a jedničkou (**nebo minus jedničkou**), znamená to, že jedna veličina na druhé závisí jen zčásti.*

*Alternativní: Budiž pochválen autor, a především překladatel Julek Neumann spolu s iniciátorem českého vydání, dramaturgem Janem Hančilem, díky nimž i tuzemský adept herectví (**nebo profesionální herec**) může z tohoto užitečného manuálu čerpat.*

*Následkový: Zatímco ale americká verze počítá s jistou neměnnou autoritou, kterou konání rozhněvaných propůjčuje zákon (**a tedy řád, jenž věcem dává pevný rámec**), ruští porotci se ocitají ve spleti animozit, absurdních epizod a dogmat, z nichž, zdá se, není cesta ven.*

Méně často jsou reliéfizované skupiny adjektivní, i zde však převládá poměr slučovací nad ostatními. Častěji než mezi složkami nominální skupiny je užito souřadící spojky *a*:

*V roce 1998 nebyl nakloněn projektu Čtyřkoalice, jenž byl prvním (**a neúspěšným**) pokusem o spojení těchto dvou světů.*

A nyní jsme se dozvěděli, že téměř rovnou ze své kanceláře na Úřadu vlády zamířil do kan-

celáře v sídle vedení PPF, nejsilnější – a pravděpodobně i nejdravější – finanční společnosti v zemi.

Odporovací: Neširoký prostor pár desítek stran mu přitom stačí, aby plasticky a jímavě (nikoliv však sentimentálně) vykreslil bolestnou krásu jejich svazku, jež neporušilo ani jeho věznění v padesátých letech, které zde také citlivě líčí.

Stupňovací: O účinnosti nelidských metod vyšetřování se vedou spory, navíc vystavuje americké (ale i české) vojáky riziku, že budou v zajetí také mučeni.

*Následkový: O tom, že Klausovi ve skutečnosti nikdy nešlo o skutečnou opozici vůči Bruse-
lu – a tedy o něco legitimního a nanejvýš potřebného –, ale o samotnou existenci EU,
jasně svědčí fakt, že projekt Visegrádu hned v samých počátcích odmítl.*

Pokud je reliéfizovaná verbální skupina, vyjadřuje reliéfizovaná složka buď aktuálnost děje, nebo upravuje, upřesňuje modalitu užitého predikátu, v tomto případě většinou v poměru alternativním či stupňovacím:

Zdá se, že byl – a snad stále je – upřímně přesvědčen, že protivirové léky jsou toxické.

*Když si ničeho nevšimly (či všimnout nechtěly) čtyři největší a nejrenomovanější auditor-
ské firmy?*

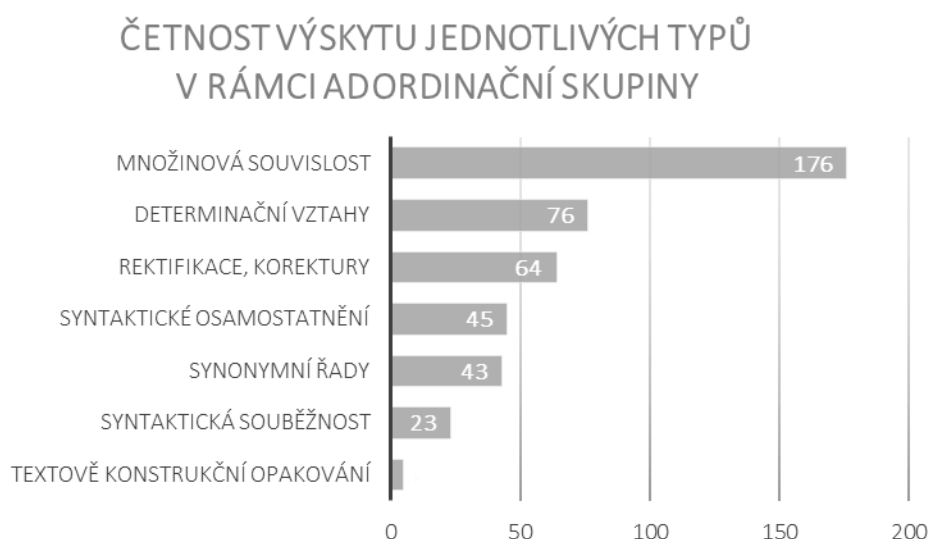
Adverbiální skupina je zastoupena pouze jedním případem:

*Dlouhé, svou náladou skličující a jakýmsi vnitřním napětím mnohdy až nepříjemné skladby
Vast & Endless, Black Ocean, Mass nebo Iron Heart působí několikrát lépe (a mocněji) na-
živo, kde se z hudební produkce stává skutečné peklo. Trojice vystoupí 12. září v pražském
klubu 007.*

II. Adordinační skupina

Dalšími velmi často reliéfizovanými prvky jsou výrazy adordinační/přístavkové skupiny. Jak je patrné z níže uvedeného grafu, nejčastěji se oddělují prostřednictvím pomlček či závorek oproti tradičním čárkám složky výčtu v rámci množinové souvislosti, zanedbatelný není ani počet reliéfizovaných přístavků kvalifikačních a identifikačních ve vztahu determinacním či rektifikace a korektura. Nízký počet výrazů vyjadřujících syntaktickou souběžnost a textově konstrukční opakování je podle našeho mínění pochopitelný vzhledem k analýze publicistic-

kých textů. Textově konstrukční opakování a syntaktická souběžnost jsou jistě častěji využívány v uměleckém stylu, synonymní řady zase naleznou větší uplatnění ve stylu odborném atp.

Níže podáváme stručný přehled excerpt, která jsou pro jednotlivé skupiny charakteristická.

MNOŽINOVÁ SOUVISLOST

Výčet úplný se oproti neúplnému výčtu nachází velmi zřídka, a to pouze ve 21 případech z celkového množství. Úplnost je nejčastěji signalizována v samotné výčtové skupině, kdy poslední složka je připojena spojkou *a*, případně *i*. Většinou počet jednotlivých složek ve výčtové skupině odpovídá delimitátoru, který je součástí souhrnného pojmenování:

*Tři vládní strany – **ODS, lidovci i zelení** – mu proto včera slíbily, že v příštím roce chybu opraví.*

*Na ústřední herecké trio snímku (**Mikkelsen – Lassgard – Knudsenová**) se pějí ódy, ale pokud je jeho úkolem ve druhé polovině filmu na sebe napřed křičet, pak se utěšovat a nakonec všem odpouštět, tak je to v závěru už trochu únavné.*

*Gladwellovy předchozí knihy – **The Tipping Point** (2000; česky vyšel *Bod zlomu* již třikrát, poprvé v roce 2006) a **Blink** (2005; v češtině vyšel *Mžik* roku 2007) - se dlouho držely na prvním místě žebříčku bestsellerů.*

Případ, kdy je nejprve uveden výčet a až za ním následuje souhrnné označení, se v analyzovaném materiálu vyskytuje minimálně, celkem čtyřikrát.

Kombinace politické naivity, neopatrnosti, bohorovnosti, krádeží, úplatků a laxnosti nečin-

ně činných orgánů – to vše vytváří neobyčejně třaskavou a také trapnou směs – v lidu pak neochvějně přesvědčení, že politika je svinstvo, politici gauneři a stát obyčejná zlodějna.

Výčet neúplný v základní podobě, kdy jeho neúplnost vyplývá z obsahu výpovědi, se vyskytuje velmi málo. Buď se jedná o výčet, jehož počet není nijak signalizován, nebo nebo je ona nekompletnost naznačena připojovacím výrazem *nebo* u poslední vyjmenované složky:

*Kéž by i ostatní páni politici – **ministři, poslanci, radní** – dokázali zvednout své rozsezené zadky a přecpaná břicha a vylezli pěšky alespoň do čtyř tisíc metrů.*

*Tyto volby byly o ledasčem – **bezprostřední ekonomické krizi, válce v Iráku nebo zásadním proražení rasové bariéry** –, situace střední třídy se jimi ale alespoň na straně demokratů táhla od počátku jako červená niť.*

Mnohem častěji se vyskytují dílčí podtypy, kdy je neúplnost výčtu signalizována lexikálně, a to zpravidla uvozujícím výrazem ve výčtové skupině či uzavírajícím výrazem na jejím konci. Nejvíce je z této skupiny v publicistických textech reliéfizována exemplifikace (68), dále partikularizace (48) a vyloučení (22).

Exemplifikace, neboli uvedení pouze vybraných příkladů, je nejčastěji uvozována výrazy typu *(jako) například, např., třeba* dále předložkovou soustavou *od – (přes) – až po* a souřadící spojkou *jako*. Koncová signalizace je zastoupena zkratkami *atd., aj., apod.* případně výrazem *a další*.

*Členové rady, celkem patnáct uznávaných expertů (**např. autor návrhu důchodové reformy Vladimír Bezděk, exministr financí Eduard Janota, bývalý ministr průmyslu Vladimír Dlouhý či ekonomové Pavel Kohout, Michal Mejstřík, Tomáš Sedláček či Miroslav Zámečník**), se budou scházet pravidelně každý měsíc.*

*Nenuceně reagovala na aktuální politiku nebo společenské fenomény (**třeba „krvelačné“ zpravodajství na Nově**), podobně jako Britové měla kamennou tvář, navíc na rozdíl od nich se obešla bez kulisy publika a nenapovídala, kde se mají lidi smát.*

*Dnes jde o dramaticky rozvrstvenou množinu lidí: **od služebníků a tlumočnicků umělcova díla přes akademické systematiky až po mocné žraloky** (průniky se nevylučují).*

*Katalog svobod, jak jej vytvořili otcové liberalismu (**Friedrich von Hayek a další**), ovšem*

není jejich programem.

Partikularizace spočívá ve vytknutí jedné složky potencionálního výčtu jako významnější. Lexikálně je tato významová závažnost vyjádřena výrazy jako *zejména, především, hlavně* ad.

*Pokud by měla česká věda (**a zejména humanitní obory**) něco rozvíjet, pak by to mělo být kritické myšlení plné hypotéz, zpochybňování, argumentace a otázek, na které (ve většině případů) nelze najít jednoznačnou odpověď.*

Jako specifický podtyp se jeví tzv. inkluze, kdy je místo výčtu jednotlivých složek označených souhrnným výrazem uvedena pouze jedna jako příklad, kterou onen souhrn zahrnuje. Nejčastěji je tato složka uvozena výrazem *včetně* a dále *a to, vedle* a *spolu* s.

Točilo se na autentických místech – včetně někdejší Milkovy prodejny ve čtvrti Castro – a do komparsu se hrnuly davy Milkových sympatizantů.

Opakem je vyloučení uvozené nevlastními předložkami s *výjimkou, vyjma, kromě* a *až na*. Někdy je součástí výčtové skupiny modální částice *snad* vyjadřující nejistotu autora týkající se platnosti sdělení.

*Pro drtivou většinu z nich je škola odpuzující dril (**s výjimkou přestávek**).*

*O temné minulosti Milan Kundera mlčel a nikdo jiný (**snad kromě Miroslava Dlásky**) k ní neměl klíč.*

DETERMINAČNÍ VZTAHY

V rámci determinačních vztahů je častěji reliéfizována identifikace (57) než klasifikace (19).

Opakovaně se v publicistických textech vyskytují reliéfizované skupiny ve složení zastávaná funkce, příslušnost ke skupině či osobní zájmeno (navazující na funkci uvedenou v předcházející výpovědi) – vlastní jméno:

*Český premiér (**zřejmě Topolánek**) bude navazovat na francouzského prezidenta, pro něhož jsou jednání s Rusy zatím nejdůležitější agendou.*

Klasifikace je nejčastěji prezentována uvedením vlastního jména a reliéfizovaným zařazením např. profesní, rodinné aj.

*Skupina brněnských divadelníků kolem Matěje T. Růžičky (**šéfa zaniklého Divadla v 7 a***

půl) spustila v nenápadné obci čtyřlístkovského jména Spytihněv již čtvrtý ročník svého ambiciózního projektu Divadlo na vodě.

REKTIFIKACE, KOREKTURY

Tradičně se k uvedení opravy či upřesnění vybraného výrazu užívají výrazy jako *či, nebo, přesněji, tedy, spíše, respektive* apod. I naše analýza prokázala jejich častý výskyt. Pro vývěr interpunkčního znaku má pravděpodobně rozhodující vliv záměr autora a jeho subjektivní cítění, protože pomlčky, závorky a čárky jsou užívány téměř ve stejné míře. Výjimkou je částice *respektive*, která se v našem materiálu jinak než oddělaná čárkami nevyskytovala.

*Vše skončí veselící – **přesněji přehlídkou ve vaření svíčkové...***

*Kdysi velmi nepohodlného amerického bojovníka nenásilí, úchvatného řečníka, nositele Nobelovy ceny a vznešeného plagiátora Martina Luthera Kinga, zavražděného před čtyřiceti lety, **přesněji 4. dubna 1968**, si dnes přivlastňuje mj. Hillary Clintonová, George W. Bush, Bill Clinton a (nejpochoptelněji) Barack Obama.*

*Zhruba od počátku devadesátých let (**přesněji po zániku ÚPF**) jsou v České republice grafikům zadávány pouze návrhy plakátů k filmům domácí produkce, jichž vzniká za rok okolo dvaceti, plakáty k zahraničním filmům jsou k nám importovány filmovými distributory.*

Významnou skupinu tvoří korektury připojené asyndeticky, jejichž vztah k první složce vyplývá z kontextu.

*Přistupoval k nim v naprostém protikladu k soudobé americké (**hollywoodské**) kinematografii: jsou bez příběhu, děje, jakýchkoliv zvrátů, bez střihů a triků.*

*Pacienti si budou moci zaplatit i za lepší (**nadstandardní**) péči, což dnes legálně nejde.*

Dvakrát se vyskytly i přímé vybídky autora směrem ke čtenáři s vysvětlením, jak uvedený výraz interpretovat. Tyto instrukce přímo u reliéfizovaného výrazu jsou spíše ojedinělé, často je však vyrozumíme v případech asyndeticky připojených výrazů vyjadřujících rektifikaci.

*V obou hrálo bohužel politickou roli osobní gusto odpovědných politiků, gusto, jež si uplácali z nejasných představ o momentální náladě veřejnosti a z vkusu úspěšných (**čti výdělečných**) obchodníků se zábavou.*

*A lze v polemice s nimi objevovat základy pro univerzalizmus, který nebude „evropský“ (**ro-***

zuměj západní), ale skutečně univerzální?

SYNTAKTICKÉ OSAMOSTATNĚNÍ

Ve skupinách se zájmeným výrazem (9) převažuje odkazování k následujícímu výrazu nad anaforickým odkazováním (pouze jeden případ).

Oba vypovídají pomocí rozdílných médií o tomtéž: o kontaktu s kulturou, která ještě není jakkoliv poznamenána moderní civilizací (je na úrovni doby kamenné), a o strachu z toho, že s velkou pravděpodobností už brzy vezme tato nedotčenost za své.

Dva opoziční hlasy pro koalici – to je zrada.

Výrazněji se ovšem vyskytují osamostatněné výrazy uvozené substantivní frází (34), i zde dominuje kataforické odkazování. Vedle prostého výrazu s obecným významem se nezdá objevují tyto výrazy ve spojení s určující číslovkou. Ty pak jsou velmi často odděleny dvojtečkou.

A jak postavit hráz teorii: čím větší daně, tím štedřejší stát a bohatší lid.

Země k tomu má podle něj dva skvělé předpoklady: dostatek pitné vody a širé lány (hlavně v houfně opouštěných zemích bývalé NDR).

SYNONYMNÍ ŘADY

Tradičně uváděné výrazy, které mají být pro synonymní řady charakteristické, jako je tj., nebo-li apod., se v reliéfizované podobě téměř nevyskytují (2):

*Nema (**neboli Němý, Ábel neboli nicota**) ztratil čich i chuť, nedokáže se opít; nevyžaduje a neumí opětovat pozornost, přátelství, lásku.*

Častěji se vyskytuje objasnění zkratky, či naopak zkratka uvedeného výrazu:

*V roce 2003 měl podle statistik APA (**Asociace producentů v audiovizí**) zdejší filmový průmysl obrát 7,5 miliardy korun, aby se o šest let později propadl na pouhé tři miliardy.*

Nejvíce jsou však zastoupené případy, kdy reliéfizovaná část přináší jiné, většinou laické, neběžnému čtenáři srozumitelné pojmenování uvedeného výrazu:

*Reliabilita (**spolehlivost nebo důvěryhodnost**) je míra opakovatelnosti měření a vyjadřuje zase korelaci, ale tentokrát dvou měření stejné veličiny prováděných s časovým odstupem dvakrát po sobě.*

Vsuvkovitý charakter mají reliéfizované výrazy obsahující uvedení v souvislosti s překladem.

Ty se nacházejí jedině oddělené závorkami:

*Fenomén nazývaný multitasking (**volně přeloženo, práce na několika úkolech najednou**) ovládl americké domácnosti - poslouchat iPod, zároveň konverzovat ...*

SYNTAKTICKÁ SOUBĚŽNOST

Tato přístavková skupina se vyskytuje spíše sporadicky. Bylo nalezeno pouhých pět případů reliéfizovaného okolnostního určení místa, o něco častěji se vyskytuje okolnostní určení času:

*Pua docházela ke Kafkovým (**na roh Staroměstského náměstí a Pařížské, tehdy Mikulášské třídy**) dvakrát týdně od podzimu 1922 do jara 1923.*

*Dnes – **těsně před komunálními a senátními volbami** – všichni kandidáti na post pražského primátora výstavbu Kaplického knihovny podporují.*

TEXTOVĚ KONSTRUKČNÍ OPAKOVÁNÍ

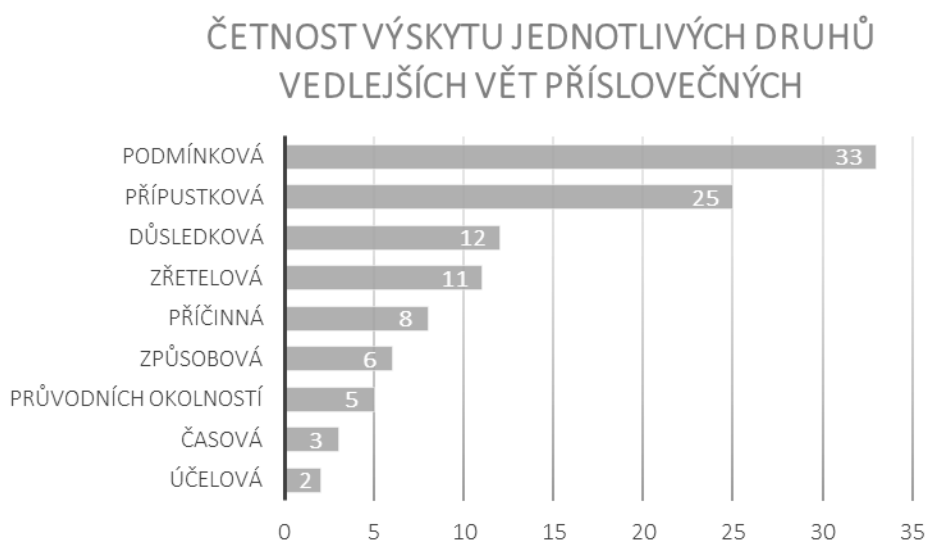
Ještě méně se vyskytuje textově konstrukční opakování. Nenalezli jsme však čistou podobu tohoto opakování, vždy je přidáno dodatečné upřesnění:

*I když si myslím, že by mé milované Brno mělo vyřešit jiný pomník – **pomník neschopnosti dosavadních radničních garnitur**, tedy rozpadající se fotbalový stadion za Lužánkami, z nových soch se radují.*

3.2.2.3 Vedlejší věta (v rámci externích mezipropozičních vztahů – mezipropoziční obsahové závislosti)

Do této skupiny řadíme reliéfizované vedlejší věty a dále věty v souřadném poměru, spadající pod externí mezipropoziční vztahy, konkrétně obsahovou závislost. Excerpta prokázala výskyt pouze vztahu důsledkového. Podobně jako u reliéfizovaného větného členu, kde se nejvíce vyskytovalo oddělené příslovečné určení a přívlastky, se zde setkáváme pouze s větami vedlejšími příslovečnými a přívlastkovými (doklad o jejich výskytu v analyzovaném materiálu ovšem uvedeme v souvislosti s determinací vztahy v rámci vztažení propozice k obsahu nominálního výrazu).

Na rozdíl od reliéfizovaného příslovečného určení jsou v publicistických textech výrazněji zastoupeny vedlejší věty podmínkové a přípustkové, ostatní, jak lze vyčíst z grafu, se vyskytují spíše vzácně.

VEDLEJŠÍ VĚTA PŘÍSLOVEČNÁ PODMÍNKOVÁ je v případě reliéfizace oddělena jak pomlčkami, tak závorkami, a to přibližně ve stejné míře. Nejčastěji je užito podřadicích spojek *-li, pokud, i když*:

*Do budoucna se dá očekávat, že tamilští separatisté – **podaří-li se jejich vůdcům přežít** – se soustředí na vedení gerilové války, budou podnikat bleskové výpady z tajných základů v džungli či vystupňují teroristické útoky ve srílanských městech.*

*Obyvatelé chudinských čtvrtí také mají – **pokud jsou tam zavedeny** – vodu i elektřinu zdarma.*

Nejpočetnější skupinu v rámci VEDLEJŠÍ VĚTY PŘÍSLOVEČNÉ PŘÍPUSTKOVÉ tvoří věty uvozené knižní až archaickou spojkou *byť*, i pro její zřejmou příznakovost, volí autoři publicistických textů podle našeho mínění často výraznější oddělení od věty řídící. Dále se v menší míře vyskytují bezpříznakové *ač, ačkoli, jakkoli, přestože a navzdory tomu, že*.

*Indické ženy původně dobrovolně – **byť se časem tato tradice změnila v akt donucení** – po smrti svého manžela uléhaly vedle jeho mrtvého těla na pohřební hranici a s jeho tělem umíraly i ony.*

*V tomto ohledu je vlastně výhodné – **jakkoli to zní pro oběti vyvražďování zvrhle** – že proces začne s třináctiletým zpožděním.*

Vzhledem k nízkému počtu ostatních vět příslovečných, uvádíme pouze stručný přehled s reprezentativním příkladem.

POMĚR DŮSLEDKOVÝ

*Skutečností přitom je, že náklady našich zemědělců na produkci surovin jsou jedny z nejvyšších v celé EU, takže jsou méně efektivní než zahraniční konkurence – **a proto vyklízejí trh**.*

VĚTA VEDLEJŠÍ PŘÍSLOVEČNÁ ZŘETELOVÁ

*Přitom právě období totality, které rozdělilo literaturu na publikovanou, samizdatovou a exilovou, je – **co se možných interpretací týče** – skutečným minovým polem literární historie.*

VĚTA VEDLEJŠÍ PŘÍSLOVEČNÁ PŘÍČINNÁ

*S chválou bydlení se přidává další místní novousedlice, jež je v tuto denní hodinu k vidění mezi domy – **protože je čas venčení kapesních psíků**.*

VĚTA VEDLEJŠÍ PŘÍSLOVEČNÁ ZPŮSOBOVÁ

*Vypjaté, pečlivě stylizované pózy a explozivní výprava prozrazují vnitřní náboj – **jako kdyby postavy, stejně jako jejich autor, byly hnány nějakou nesnesitelnou vnitřní energií**.*

VĚTA VEDLEJŠÍ PŘÍSLOVEČNÁ PRŮVODNÍCH OKOLNOSTÍ

*Pět požadavků petice radní poprvé šmahem zamítli (**aniž ji četli**), podruhé se jí nezabývali vůbec.*

*Autor, který z vyhledávaného tvůrce portrétů politické smetánky první republiky po únoru 1948 plyně přešel – **aniž by nějak musel upravovat svůj historizující styl** – do služeb komunistických pohlavárů.*

VĚTA VEDLEJŠÍ PŘÍSLOVEČNÁ ČASOVÁ

*Její oficiální videa mají na YouTube milióny zhlédnutí a až do června letošního roku byl její videoklip *Bad Romance* (více než 300 milionů kliků) nejčastěji zhlédnutým videem všech dob (**než ho sesadila teenagerská hvězdička Justin Bieber**), její twitter čte více než 1,5 miliónu lidí, kteří dostávají zprávy o tom, jaké zpěvačka doporučuje laky na vlasy, případně jak dopadla operace jejího otce.*

VĚTA VEDLEJŠÍ PŘÍSLOVEČNÁ ÚČELOVÁ

*Přesto jsme si každý víkend zvykli, že vaříme všichni tři dohromady (**abychom potěšili sebe i maminku**).*

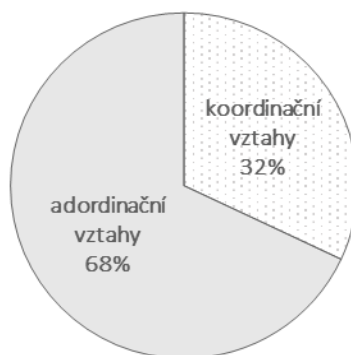
3.2.3 Reliéfizace textu

Další početnou skupinou jsou reliéfizované výpovědi v rámci souvětí. Jak bylo v teoretickém pojednání uvedeno, řadíme sem mezipropoziční vztahy externí, konkrétně sémantickou paralelnost propozic, a vztahení propozice k obsahu nominálního výrazu. Celkově se reliéfizace na úrovni syntaxe textu vyskytla ve 375 případech, z toho ve 320 případech byly zastoupeny externí mezipropoziční vztahy a pouze v 55 případech vztahení propozice k obsahu nominálního výrazu.

3.2.3.1 Mezipropoziční vztahy externí – sémantická paralelnost propozic

Vzhledem k poznatkům z odborné literatury, které se shodují na tom, že adordinanční vztahy jsou často vyjadřovány asyndeticky, jsme mohli předpokládat, že v reliéfizované podobě se budou vyskytovat právě ony. Naše očekávání se naplnila, jak ovšem lze vyčíst z grafu, adordinanční vztahy nepřevládají v takové míře, kterou jsme původně odhadovali.

POMĚR MEZI KOORDINAČNÍMI A
ADORDINAČNÍMI VZTAHY V RÁMCI
RELIÉFIZACE TEXTU

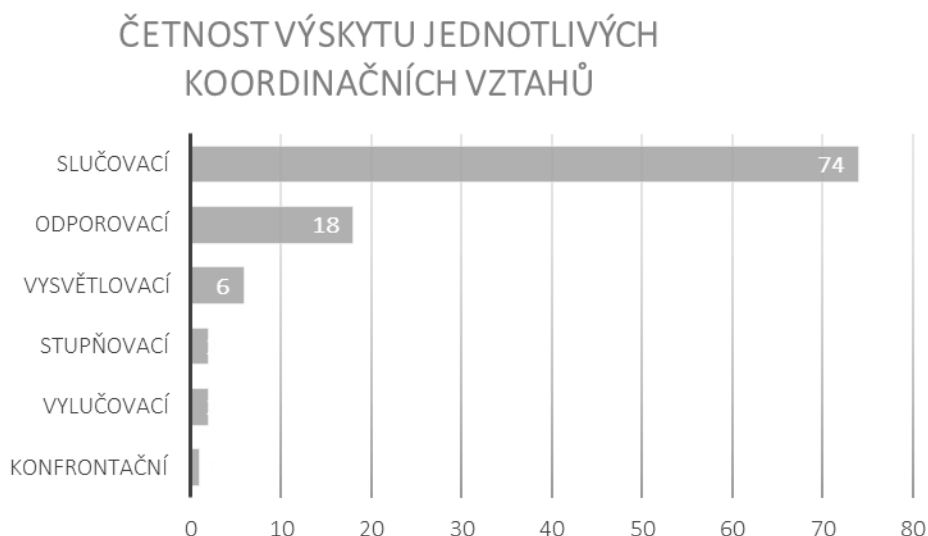

a. Koordinační vztahy

K relativně vysokému počtu v rámci koordinační vztahů přispívá zejména slučovací vztah (74 případů), odporovací, vysvětlovací, stupňovací, vylučovací a konfrontační se vyskytují velmi

málo až zřídka.

SLUČOVACÍ VZTAH je v excerptech vyjádřen tradičně pomocí souřadící spojky *a*, dále spojovacím výrazem (*a*) *to* a hypotakticky vztažným zájmenem *což*. Tyto tři způsoby jsou doplněny méně zastoupeným připojením asyndetickým.

U konstrukcí spojených paratakticky souřadící spojkou *a* je většinou těžké dohledat jiný záměr autora než ten, že chtěl vsunutím pomlčky na následující sdělení upozornit:

Ďáblové se jednoho dne začali zmenšovat a ztrácet lidské rysy, až zmizeli zcela – a od 19. století je nahradily stejně neviditelné a zákeřné bacily.

Závorky jsou častější u vět připojených výrazem (*a*) *to* a většinou reliéfizovanému sdělení udělují dodatkový charakter.

Bud' bychom se jednoduše poprali (to je ta lepší varianta), anebo bychom se k sobě chovali (téměř) slušně a on by pak mohl tvrdit, jak jsem se mu omlouval.

Jak už bylo uvedeno, hypotakticky je slučovací vztah vyjádřen prostřednictvím vztažného zájmena *což*. I přes jednoznačnost, se kterou jsou takto uvozené věty řazeny k syntakticky začleněným a určovány jako vedlejší věty navazovací, je zde zřejmý vsuvkovitý charakter, zintenzivněný právě častou reliéfizací.

Kdyby vývoj na Novém Zélandu probíhal nerušeně – což se díky lidmi přivezeným savcům nestane – došlo by podle Attenborougha zřejmě k návratu do původního stavu a potomci novozélandských netopýrů by vypadali opět jako jejich dávní předkové.

*Hlídá nás totiž přes 42 tisíc státních policistů (**což je nejvíce policistů na počet obyvatel v Evropě**), přes sedm tisíc strážníků městské a obecní policie, tisíce příslušníků tajných služeb (přesná čísla jsou utajována) a přes padesát tisíc příslušníků soukromých bezpečnostních agentur.*

*(Dá se samozřejmě vysílat ve společné digitální síti s televizemi, **což Rádio Wave dělá od samého začátku**, ale kolik lidí si ladí rádio přes televizi?)*

ODPOROVACÍ VZTAH

*Dost možná, že Franz Ferdinand vzbudil svými předchozími alby až příliš velké očekávání – **bohužel je však touto deskou nenaplnil.***

*Couvali, jakmile uviděli diktafon, vymlouvali se, že neradi mluví do televize (**kameru jsme ale neměli**), a ujišťovali se, že se opravdu nikde v novinách neobjeví.*

VYSVĚTLOVACÍ VZTAH

*Problém zákona o třetím odboji je v tom, jak se jim chystá pomáhat: **totiž že potřebné, živé i mrtvé, šmahem prohlásí za protikomunistické odbojáře.***

STUPŇOVACÍ VZTAH

*CZ činí právě tak – **a neváhá ho označit za nejlepší snímek roku.***

VYLUČOVACÍ VZTAH

*Zda to bude u kulatého stolu jako v Polsku nebo postupně jako v Bulharsku – **nebo zda po-teče krev jako v Rumunsku.***

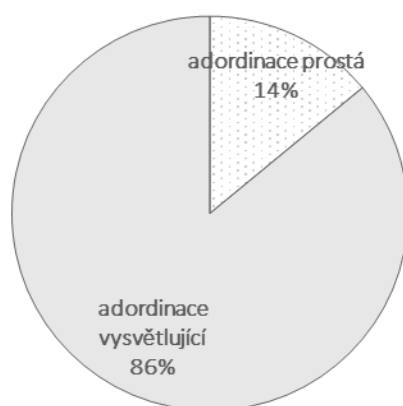
KONFRONTAČNÍ VZTAH

*Ještě před patnácti lety mě udivovalo, že každý Američan v New Yorku či na nějaké zapadlé farmě se při otázce „how are you“ rozzářil štěstím (**zatímco já jsem se nad tou otázkou nezdvořile zamyslel**) – a dnes už ty šťastné lidi potkávám i v Praze.*

b. Adordinační vztahy

V rámci adordinačních vztahů se popisují dva podtypy, a to adordinace prostá, uvozená výrazem *to jest*, jeho zkrácenou podobou *tj.* nebo asyndeticky s významem vyplývajícím z kontextu výpovědi. Druhým typem je adordinace vysvětlující. Jak je patrné z níže uvedeného grafu, adordinace vysvětlující v současných publicistických textech jednoznačně převládá.

POMĚR MEZI JEDNOTLIVÝMI TYPY V
RÁMCI ADORDINAČNÍCH VZTAHŮ

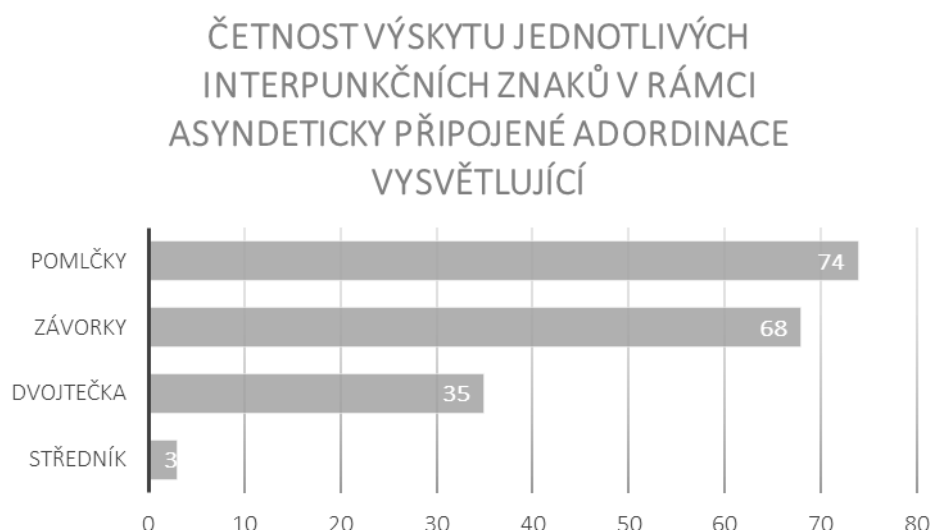
Všechny nalezené případy spadající pod adordinaci prostou jsou pouze ve formě asyndetonu. Spojovací výraz je nejčastěji nahrazen pomlčkami, dále závorkami a dvojtečkou, přičemž pomlčka a dvojtečka pravidelně oddělují koncovou část výpovědi. Autoři publicistických textů tyto konstrukce využívají k objasnění konkrétního významu, jasně a přímo říkají čtenáři, co daný výraz v jejich mínění znamená.

*A nyní jde pracovat pro mocnou firmu, jejíž (zcela legitimní) zájem – **vydělat co nejvíce peněz** – se může se zájmem veřejnosti dostat do vážného rozporu.*

*Některé školy se dokonce snaží kluky přilákat speciálními programy, jež přizpůsobují výuku jejich testosteronovým potřebám (**chlapci například mohou během výuky volně procházet po třídě**).*

*Ve druhé knize pak Gladwell zkoumá okamžik rozhodování: **proč je nám už po dvou vteřinách přemýšlení jasné, že tohle je náš životní partner, náš budoucí dům, naše vysněná práce?***

Adordinace vysvětlující je členěna převážně pomlčkami a závorkami, méně už očekávanou dvojtečkou, která je dle odborné literatury pro tyto konstrukce typická. Reliéfizované sdělení oddělené závorkami je většinou vložené, s pomlčkami a dvojtečkou se naopak více setkáváme při reliéfizaci sdělení na konci syntaktické konstrukce.

I zde je výrazný nepoměr ve výskytu syndetického a asyndetického spojení. Uvozovací výraz *totiž* se vyskytl pouze v sedmi případech z celkového množství 187.

Mohlo se zdát, že klasickým médiím odzvonilo – Facebook, Twitter a další internetové komunikační služby totiž lépe vyhovují požadavkům 21. století.

V drtivé většině je tak adordinace vysvětlující prezentována asyndetickou formou. Umístění reliéfizovaného sdělení a současně užití konkrétního interpunkčního znaku závisí dle výsledku naší analýzy na obsahové souvislosti mezi oběma částmi syntaktické konstrukce. V obou případech je sice prokazatelná častější souvislost s jedním výrazem či částí sdělení, významněji se však týká závorek. Pomlčky a dvojtečka jsou více užívány v případech, kdy reliéfizované sdělení navazuje na celou předcházející výpověď.

Díky úředním komplikacím (bunkry nejsou zaneseny v katastrálních mapách a musejí se znovu zaměřit) bylo zatím na obce převedeno pouhých sedmnáct objektů, na „fyzické osoby“ pak jedenáct.

A ti jednak nejsou – v Česku chybí podle odhadů dva až tři tisíce atestovaných lékařů – a jednak na ně nemocnice nemají.

Politická atmosféra v Česku se začíná zjevně kultivovat – politici se začínají omlouvat i za

pravdivé výroky.

*Minimálně u této kolonky není pochyb: **osobní automobily se u česko-německé hranice kradou víc, než před vstupem Česka do Schengenu.***

Nadměrné užívání reliéfizace (protože pokud autor s tímto prvkem pracuje, opakuje ho v rámci jednoho článku většinou často) může vést k vybočení z větné stavby, jak dokládá níže uvedený příklad:

*Ministerstvo školství po několika letech mlčení sice přišlo letos s novou iniciativou (**s pomocí peněz z evropských fondů chce rozjet několik projektů, do nichž investuje desítky milionů korun**), ale ty se týkají spíš vybavení škol.*

3.2.3.2 Vztažení propozice k nominálnímu výrazu

Adordinační vztahy jsou v tomto případě zastoupeny 55 výpověďmi. Adordinanční věta je převážně připojena asyndeticky, a to prostřednictvím dvojtečky nebo méně pomlčky. Nominální výraz je většinou rozvitě substantivum s obecným významem či zájmeno, v některých případech uvedeno současně s delimitátorem.

Tento přístup má jednu velkou výhodu: umožňuje rozvržení postupových kroků na desetiletí dopředu, a to i při pravidelné obměně stranického a státního vedení.

Ale mohlo se také stát něco úplně jiného – v souvislosti s Aničkou se mluví například i o únosu.

Podoba se spojovacím výrazem se vyskytla v analyzovaném materiálu pouze dvakrát:

*Učitelé odborů se podle šéfa Františka Dobšíka bojí ještě jedné věci – že **kantoři sice dostanou vyšší tarifní platy, ale zároveň už jim školy nevyplatí dosavadní odměny.***

Ve zprávě zůstalo pod pokličkou jedno: že za normálních okolností zve spisovatele číst z jeho přeložené knihy zahraniční nakladatel.

V případě vztahu determinálního, tedy vět vedlejších přívlastkových, je v podstatě vztažných zájmen který a jenž užito ve srovnatelné míře. U obou typů výrazně převládá užití závorek nad pomlčkami, čímž je umocněn jejich dodatkový charakter výrazněji než při užití čárek, tradičních k oddělení vložené věty vedlejší. Vložení dodatkového sdělení volí autoři dle našeho

soudu nejen z důvodu charakterizovat výraz bezprostředně, ale i z hlediska výrazové ekonomie. Často se tak totiž vyhnou nutnosti rozdělit sdělení do dvou výpovědních celků.

*Myšlenky komunismu chtějí rozšířit rovnost lidí (**která je platným fundamentem takřka všeho oceněného na západní tradici**) i do sféry ekonomiky.*

*Muž vyznávající kult voodoo – **který zakazuje pozřít pokrm ze slepice** – zemřel poté, co se dozvěděl, že takové jídlo povečeřel před mnoha lety v dobré víře, že se o slepici nejedná.*

*Úterní snaha ministrů financí zemí EU o vybruslení z této šlamastyky zvýšením limitu pro pojištění vkladů (**na jehož výši se stejně nedohodli!**) byla jen snahou minimalizovat vzniklé škody a stála ministry drahocenný čas v době, kdy by měli společně hledat nejlepší řešení evropských problémů.*

U posledního příkladu si můžeme všimnout, že umístění do závorek, umožňuje autorovi vložit vlastní hodnocení, a naznačit tak postoj, který k onomu sdělení zastává.

Determinační vztah je možné sledovat i u vět připojených tvary odkazovacích zájmen *ten, ta, to*. Tyto konstrukce už zpravidla obsahují větu vedlejší přívlastkovou, připojenou vztažným zájmenem *který*. I proto je pravděpodobné, že se zde prosazuje záměr autora neopakovat stejný typ vět:

*Před deseti lety z materiálu sestříhal snímek, jež v roce 2001 uvedla Česká televize pod skvělým titulem *Hledači pevného bodu* – **ten trefně vystihoval (a stále vystihuje) klima snímku**.*

Reliéfizace textu se projevuje i v případě, kdy autor vloží do závorek celou syntaktickou konstrukci:

*Vrcholem bylo, když ministr spravedlnosti Alberto Gonzales řekl v roce 2007, že prý právo na habeas corpus v ústavě neexistuje, protože příslušný text mluví jen o situacích, kdy může být potlačeno. (**Jeden ze senátorů poznamenal, že podle téhle logiky pak v ústavě není ani právo na svobodu slova a náboženství.**)*

4 ZÁVĚR

Diplomová práce Reliéfizace a parenteze v současných českých publicistických textech si kladla za cíl vyjasnit pozici syntakticky začleněných a nezačleněných výrazů v textu, které jsou oddělené od základní syntaktické struktury prostřednictvím interpunkčních znaků pomlček/pomlčky, závorek, dvojtečky a ve speciálních případech i čárek.

Na základě studia odborné literatury a analýzy nasbíraného materiálu jsme zjišťovali vztah mezi vloženou (parentetickou, vsunutou) výpovědí a výpovědí volně připojenou za základní výpověď a snažili jsme se zaujmout jasný postoj k terminologii této problematiky. Vedle toho jsme se zabývali klasifikací syntakticky začleněných výrazů, které autoři záměrně prostřednictvím výše uvedených interpunkčních znaků oddělují od zbytku syntaktické konstrukce, a tím text reliéfizují, tedy signalizují stupně důležitosti sdělení v rámci významové hierarchizace textu.

Zkoumání obou jazykových jevů současně nám umožnilo odhalit příčiny nejednotnosti pojetí a terminologické nedůslednosti týkající se parenteze. Zejména ta prezentuje jazykový jev, který může být vykládán (a také je) z různých hledisek, která korespondují se záměrem autora. V teoretické části, v kapitole pojednávající právě o parentezi, bylo uvedeno, že tato hlediska jsou trojího druhu, a to formální/syntaktické, funkční/sémantické a komunikativně-pragmatické, zohledňující význam parenteze pro hierarchizaci textu.

Autoři často mezi parenteze řadí i jevy v jiných odborných publikacích klasifikované jako syntakticky začleněné, a většinou si tak protiřečí, protože jako jednu z charakteristik parenteze uvádějí právě syntaktickou nezačleněnost do báze výpovědi. Odůvodnění pak vyplývá právě ze zvoleného přístupu.

Jak parenteze, tak reliéfizace textu jsou totiž prostředky významové hierarchizace textu, k čemuž jsou využívány grafické prostředky, konkrétně již zmiňované interpunkční znaky. Na rozdíl od jednoznačných mimojazykových prostředků, jež nám umožňují vybrané sdělení zdůraznit a upozornit na něj, jako je osamostatnění na řádku, zarovnání či výběr typu písma, poskytuje oddělení vybranými interpunkčními znaky recipientovi možnost volby, přičemž zpravidla převládá zařazení takto oddělené části textu do vedlejší promluvkové linie, se kterou je parenteze nejčastěji spojována.

Jak ovšem vyplývá z naší analýzy, většina těchto výrazů je syntakticky začleněná, reliéfizovaná.

Podle očekávání se nejvíce vyskytují reliéfizované výrazy v adordinačním vztahu s výrazným zastoupením asyndetického připojení, kdy zvolený interpunkční znak supluje spojovací výraz.

Dále jsou hojně zastoupeny reliéfizované větné členy, zejména pak příslovečná určení a přívlastky, což odpovídá předpokladu reliéfizovat přechodové části mezi východiskem a jádrem výpovědi. Z excerpt je patrné, že ač autoři dané sdělení oddělí, není to nutně z důvodu upozadění, či odsunutí na nižší významový stupeň. Často je totiž patrné jisté významové ozvláštnění, které zvolená reliéfizace konkrétní výpovědi dodá. Může se jednat o integraci autorova postoje ke sdělení, vyjádření pochybnosti, nadšení, údivu či lehké ironie, i výsměchu. Vedle toho závisí také na konkrétním recipientovi, jeho čtenářské zkušenosti, pozornosti či zvědavosti. I ničím neaktualizované, avšak graficky oddělené sdělení, například umístěné do závorek, může u různých čtenářů vyvolat různé reakce. Někdo takováto sdělení přečte rychleji, méně pozorně, popřípadě je vynechá, u jiného naopak podnítí zvědavost a otázku, proč autor právě toto sdělení oddělil, jaký k tomu měl asi důvod. Současně záleží i na tom, zda autor reliéfizaci užívá spíše ojediněle, nebo, jak je v současných publicistických textech běžné, často, až nadměrně.

Časté užívání reliéfizace nás přivádí k otázce, jestli autor substitucí explicitně vyjádřeného významového vztahu za interpunkční znak nemaskuje své syntaktické a stylistické nedostatky nebo například pohodlnost, či dokonce lenost vypisovat složité významové souvislosti. Na to ostatně naráží i J. Kořenský ve svém článku Syntaktická stránka novin (1965), ve kterém popisuje syntaktické nedostatky publicistických textů způsobené autorovou snahou po výrazové úspornosti, aby vyhověl nárokům.

Domníváme se, že by v této souvislosti mohlo být pozoruhodné i sledování vlivu mluveného jazyka či jazyka chatových konverzací, které jsou právě významnou výrazovou ekonomičností charakteristické.

Co se týče výrazů syntakticky nezačleněných, a to jak vsunutých, tak volně připojených, nebyly výsledky analýzy nikterak překvapivé. Nejčastěji se vyskytuje doplňující sdělení věcně obsahové uvádějící doplňující informace v závislosti na konkrétním typu publicistického textu. Pokud analyzujeme zprávu týkající se politické situace v zemi, nejčastěji se bude vyskytovat doplnění politikovy příslušnosti k politické straně, převážně umístěné do závorek. Podobně v kulturně zaměřených článcích můžeme očekávat např. uvedení jména herce či herečky za

jeho/její rolí, bibliografické údaje či odkazy na místo konání zmiňované akce. Rovněž autorské komentující poznámky se vyskytují poměrně často, nejvíce pak parenteze stylizační/formulační.

V tomto případě je ovšem zajímavé, že autorské komentující poznámky spojové, vyjadřující subjektivní názory autora, týkající se např. modality sdělení či podávající hodnocení jeho obsahu, jsou zastoupeny pouhými dvaceti pěti případy. Právě tyto parenteze jsou ve starších pracích označovány jako „pravé“ či „typicky publicistické“. Nízký počet těchto parentezí je dán zejména výklady Mluvnice češtiny 3 (1987), která sdělení typu *jak prohlásil, jak je známo, ví se, zdá se* apod. určuje jako syntakticky začleněné. Více o této problematice v kapitole 2.1.2 Sporné případy.

Právě v tomto striktním dodržování formálního hlediska spatřujeme jisté nedostatky. Na základě vlastních zkušeností a malé sondy, kterou jsme provedli v souvislosti s touto prací, víme, že pokud v laikovi pojem parenteze, ale spíše vsuvka, něco evokuje, jsou to právě výše uvedené konstrukce. Stejně tak i odborné práce často závěry Mluvnice češtiny 3 nerespektují. Předpokládáme proto, že i námi určená kritéria pro vymezení parenteze, slouží spíše k orientaci v tomto konkrétním textu, než že by se stala běžně uznávanými.

V této souvislosti by jistě bylo vhodné zmapovat přehled učiva žáků základních a středních škol. Zjistit, zda je v kurikulárních dokumentech problematika parenteze uvedena, do jaké míry je pak v praxi probírána a s jakými konkrétními kritérii se pracuje.

POUŽITÁ LITERATURA:

BEČKA, J. V.: Česká stylistika. Academia, Praha 1992.

ČECHOVÁ, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV nakladatelství, Praha 1996.

ČECHOVÁ, M.: Současná česká stylistika. ISV nakladatelství, Praha 2003.

ČERMÁK, FRANTIŠEK: Jazyk a jazykověda. Pražská imaginace, Praha 1994.

DANEŠ, F., HLAVSA, Z., GREPL, M. a kol.: Mluvnice češtiny 3. Skladba. Academia, Praha 1987.

Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002.

HOFFMANNOVÁ, J.: Koherence, koheze, konexe...? In: SaS, roč. 54, 1993, s. 58–64.

HOFFMANNOVÁ, J.: Sémantické a pragmatické aspekty koherence textu. Praha 1983.

HRBÁČEK, J.: Nárys textové syntaxe. Trizonia, Praha 1994a.

HRBÁČEK, J.: Reliéfizace výpovědi a textu. In: Naše řeč, roč. 77, 1994b, č. 2, s. 67–72.

GREPL, M. a kol.: Příruční mluvnice češtiny. LN, Praha 1996.

GREPL, M., KARLÍK, P.: Skladba češtiny. Votobia, Olomouc 1998.

HAVRÁNEK, B.: Dnešní čeština. Naše řeč, ročník 34, 1950, číslo 1–2, s. 6–10.

CHLOUPEK, J. a kol.: Stylistika češtiny. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991.

JANÍKOVÁ, L.: Parenteze z hlediska stylového. Diplomová práce. Praha 2009.

KOŘENSKÝ, J.: O syntaktické stránce novin. Naše řeč, ročník 48, 1965, č. 5, s. 303–304.

KRAUS, J.: Text očima českého syntaktika. Naše řeč, ročník 78, 1995, č. 5, s. 248–250.

MATHESIUS, V.: Řeč a sloh. Československý spisovatel, Praha 1966.

MINÁŘOVÁ, E.: Stylistika pro žurnalisty. Grada Publishing, a. s. Praha 2011.

MÜLLEROVÁ, O.: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha 1994.

RULÍKOVÁ, B.: Vedlejší promluвовá linie. In: NŘ, roč. 54, 1971, s. 69–78.

RULÍKOVÁ, B.: Parenthese v současné češtině. Academia, Praha 1973.

RULÍKOVÁ, B.: K problematice některých typů vedlejších vět s výrazem jak. In: SaS, roč. 27, 1966, s. 300–315.

RULÍKOVÁ, B.: K jednomu typu přívlastkových vět s výrazem jak. In: NŘ, roč. 49, 1966, s. 54–56.

ŠMILAUER, V.: Novočeská skladba. SNP, Praha 1969.

ŠTĚPÁN, J.: Ke komentujícím vedlejším větám se spojovacím výrazem jak. In: SaS, roč. 68, 2007, s.101n.

ŠTÍCHA, F. ed.: Kapitoly z české gramatiky. Academia, Praha 2011.

Resumé

Předmětem této diplomové práce je reliéfizace a parenteze v současných českých publicistických textech. Oba tyto jazykové jevy jsou prostředkem tzv. hierarchizace textu, tedy významového odstupňování, které umožňuje autorovi vybrané informace prezentovat jako méně důležité, doplňující základní sdělení či je naopak zdůraznit a upozornit na ně.

Cílem práce je na základě analyzovaného materiálu zmapovat výskyt reliéfizace a parenteze v současných publicistických textech, ze syntaktického hlediska klasifikovat jednotlivé typy a identifikovat motivaci jejich užívání.

Teoretická část přináší shrnutí poznatků týkajících se daných jazykových jevů a v případě parenteze i vlastní kritéria pro určení pojmu (což bylo nutné vzhledem k nejednotnému pojetí u jednotlivých autorů). Praktická část poskytuje podrobnou klasifikaci syntakticky začleněných (reliéfizovaných) a nezačleněných (parentetických) výrazů v textu.

Klíčová slova: reliéfizace, parenteze, publicistický text

Summary

The thesis' topics are a reliefisation (literally rising from) and a parenthesis in contemporary written published Czech. Both of these linguistic phenomena represent the instruments of the text hierarchisation, that means a magnitude of importance, so that an author may present selected informations in the way of emphasisization, notification, or, conversely, as less significant completion, addition of the main message.

By collected readings analysis, the thesis' purpose is to plot the incidences of reliefisation and parenthesis in current published texts; the syntactic aspect comprises the classification of individual varieties of presented phenomena, and the identification of the motives of their utilization.

The theoretical section yields the synthesis of findings about that phenomena, and, in the case of parenthesis, it also brings intrinsic criteria for the definitions of terms – necessary approach due to interpersonal differences in linguists' conceptions of the topics.

The practical section provides detailed classification of syntactic text-included (reliefised) and text-excluded (parenthetic) phrases.

Keywords: reliefisation, parenthesis, journalistic style

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

M. D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

**Prohlášení žadatele o nahlédnutí do listinné podoby závěrečné práce
Evidenční list**

Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora.

Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Poř. č.	Datum	Jméno a příjmení	Adresa trvalého bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				